

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما صلوات

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

مناسک حج

ویژہ بانوان

محمد حسین فلاح زادہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مناسک حج ویژه بانوان

نویسنده:

محمدحسین فلاح زاده

ناشر چاپی:

امیر کبیر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۸	مناسک حج ویژه بانوان
۸	مشخصات کتاب
۹	اشاره
۱۱	پیشگفتار
۱۳	چند یادآوری
۱۵	بخش اول : استطاعت و نیت
۱۵	استطاعت و نیابت
۲۲	استطاعت با قرض
۲۳	استطاعت با مهریه
۲۴	استطاعت با ارث
۲۸	استطاعت و بدهی
۲۹	مسائل متفرقه استطاعت
۳۱	اجازه شوهر
۳۲	نیابت
۳۵	بخش دوم : اعمال عمره تمتع
۳۵	اشاره
۳۸	اعمال عمره تمتع
۳۸	اشاره
۳۸	اقسام حج
۳۹	اعمال عمره تمتع
۳۹	زمان عمره تمتع
۴۰	مکان اعمال عمره تمتع

۴۱	احرام
۵۸	مُحَرَّمات احرام
۶۵	احکام مُحَرَّمات احرام
۸۰	حرکت به سوی مکه
۸۳	طواف
۸۴	واجبات طواف
۸۵	احکام واجبات طواف
۹۸	وظیفه مُستحاضه نسبت به طواف
۱۱۸	شکایات طواف
۱۲۱	ترک
۱۲۳	احکام طواف
۱۲۴	طواف مستحب
۱۲۶	مستحبات طواف
۱۲۹	مکروهات طواف
۱۳۰	نماز طواف
۱۴۰	سعی بین صفا و مروه
۱۴۳	کم و زیاد کردن سعی
۱۴۵	شکایات سعی
۱۴۶	مستحبات سعی
۱۴۸	تقصیر
۱۵۰	سیر اعمال عمره تمتع
۱۵۰	بخش سوم : اعمال حج تمتع
۱۵۰	اعمال حج تمتع
۱۵۸	زمان احرام حج

۱۶۰	مستحبات احرام حج
۱۶۱	معنی وقوف
۱۶۱	زمان وقوف
۱۶۸	کوچ بعد از نصف شب
۱۷۳	احکام رمی
۱۷۷	رمی شبانه
۱۸۱	مستحبات رمی
۱۸۱	قربانی
۱۸۲	زمان ذبح
۱۸۳	مکان ذبح
۱۸۴	نیابت در ذبح
۱۸۷	تقصیر
۱۸۸	زمان تقصیر
۱۸۹	مکان تقصیر
۱۸۹	مستحبات منا
۱۹۱	اعمال مکه
۱۹۲	طواف حج و نماز و سعی
۱۹۲	طواف نساء
۱۹۶	نکته قابل توجه
۲۱۷	درباره مرکز

مناسک حج ویژه بانوان

مشخصات کتاب

سرشناسه : فلاح‌زاده محمدحسین - ۱۳۳۹

عنوان و نام پدیدآور : آموزش مناسک حج نوشته محمدحسین فلاح‌زاده - محمود مهدی‌پور

مشخصات نشر : تهران امیرکبیر، ۱۳۷۲.

مشخصات ظاهری : ۲۴۸ ص جدول نمودار

شابک : ۱۵۰۰ریال یادداشت : چاپ دوم ۸۰۰۰:۱۳۷۸ ریال موضوع : حج — راهنمای آموزشی شناسه افزوده : مهدی‌پور، محمود

رده بندی کنگره : BP۱۸۸/۸/ف۸۲۸ ۱۳۷۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۵۷۰۷

شماره کتابشناسی ملی : م ۷۲-۳۶۷۵

ص ۱

اشاره

ص ۲

ص ۴

پیشگفتار

ص ۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

از سالها پیش، در صدد بودم مناسکی برای بانوان آماده کنم، تا آموزش اعمال برای آنان سهل و آسان صورت گیرد و به راحتی بتوانند احکام و آداب حج را فراگیرند و وظیفه خود را بزیابند و وقتشان صرف یافتن مسائل مورد نیازشان در بین صدها مسأله ای که برخی هیچگونه ارتباطی با اعمال آنها ندارد، یا مسائلی که تنها در مواقع اضطراری و موقعیتهای استثنایی پیش می آید مصروف نگردد. برای رسیدن به این هدف، چندین سال قبل، احکام ویژه بانوان در حج را گردآوردم و با تنظیمی جدید آنها را سامان بخشیدم که تا کنون بارها چاپ و منتشر شده است، ولی آن کار مقصود نهایی نبود و همیشه به دنبال فرصتی بودم که بتوانم آنچه را در ذهن دارم در مجموعه ای به مرحله چاپ برسانم. تا آنکه در

ص ۶

سال جاری، بخشی از وقتم را صرف این کار کردم و با دقت فراوان، مناسک حج حضرت امام خمینی (قدس سره) را مورد مطالعه قرار دادم و از بین آنها حدود ۵۰۰ مسأله را برگزیدم و سپس کار بازنویسی و تنظیم و تدوین آن را انجام دادم و به شکل کتاب حاضر، آماده ساختم. گرچه چون اولین کار در این راستا بود و تغییر عبارتها و روان سازی آنها به علاوه ملاحظه و درج نظریات فقهی مراجع معظم تقلید حاضر، زحمت فراوان داشت، ولی به لطف الهی این کار به انجام رسید. اما قطعاً خالی از نقص و عاری از عیب نیست، که در آینده با دریافت پیشنهادها و نظرات اصلاحی شما بزرگواران، بویژه بانوان محترم، کمال خواهد یافت.

چند یادآوری

۱- این نوشته شامل چهار بخش است: بخش اول، احکام استطاعت و نیابت. بخش دوم، اعمال عمره تمتع. بخش سوم، اعمال حج تمتع. بخش چهارم، وظیفه کودکان در حج و اعمال عمره و برخی مسائل مورد نیاز دیگر. ۲- نوشته حاضر، مطابق با فتاوی حضرت امام خمینی (قدس سره) همراه با حواشی هفت تن از مراجع معظم تقلید - دامت برکاتهم -

می باشد، امید است در آینده، این رساله مطابق فتوای سایر مراجع نیز آماده و منتشر گردد. ۳- با کمال احترام به مقام مراجع معظم تقلید - دامت برکاتهم -، جهت حفظ اختصار در حواشی کتاب، تنها به آوردن لقب معروف آنان اکتفا شده است. ۴- برای دستیابی به منابع اصلی و اطمینان بیشتر مطالعه کنندگان، آدرس مسائل از تحریر الوسیله و مناسک مُحشّای حضرت امام خمینی (قدس سره) در پایان هر مسأله، با رمز «م» به نشانه «مسأله» و «س» به نشانه «سؤال»، همراه با شماره مسأله آمده است. ۵- هر چند در نگارش این کتاب سعی شده از به کار بردن اصطلاحات و لغات مشکل و نامأنوس پرهیز شود، لیکن لغات و اصطلاحاتی که ناگزیر از آوردن آنها بودیم، در پایان کتاب، همراه با معنای آنها و گاهی توضیح مختصری با عنوان «اصطلاحات و لغات» آورده شد. ۶- تعداد اندکی از مسائل که فتوای رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیه الله خامنه ای - دامت برکاته - به دست نیامد، در ابتدای هر یک از آنها این علامت * آورده شده است: ۷- این مناسک برای استفاده بانوان و دختران نوشته شده و برای مردان و پسران قابل استفاده نیست، چون در موارد بسیاری وظیفه آنان با آنچه در این کتاب آمده، تفاوت دارد.

ص ۸

۸- این نوشته، هر چند دربردارنده مسائلی است که غالباً بانوان در حجّ به آنها نیاز دارند ولی هرگز آنان را از شرکت در جلسات آموزشی روحانیون کاروانها بی نیاز نمی کند، چون برخی از نکات عملی و راهکارهای ویژه برای بهتر انجام دادن اعمال عمره و حجّ مورد نیاز است که در آن جلسات مطرح می شود. رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ مُحَمَّدٌ حَسِينٌ فَلَاحٌ زَادَهُ اِبْرَقُویِی زَمِسْتَان ۱۳۷۸ هـ . ش.

بخش اول : استطاعت و نیات

استطاعت و نیابت

۱- استطاعت * اجازه شوهر * همراه ۲- نیابت

ص ۱۱

اِسْتِطَاعَتْ ۱ «حج» یکی از پایه‌ها و ارکان دین اسلام است (۱) و بر هر کسی که توانایی انجام آن را داشته باشد واجب می‌شود. (العروة الوثقی، ج ۲، ص ۲۴۰) ۲ استطاعت، یا توانایی انجام حج، با داشتن چند امر محقق می‌شود: الف: مخارج حج و لوازم زندگی (۲) (استطاعت مالی) ب: توانایی بدنی و سلامتی برای انجام حج (استطاعت بدنی) ج: باز بودن راه و داشتن امانت برای انجام حج. (استطاعت طریقی)

- ۱- عن ابی جعفر علیهما السلام: «بُنیا لِإِسْلَامٍ عَلَى خَمْسَةِ أَشْيَاءَ: عَلَى الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالصَّوْمِ وَالْوَلَايَةِ». بحار الانوار، ج ۸۲، ص ۲۳۴ امام باقر علیه السلام فرمود: اسلام بر پنج پایه استوار است: نماز، زکات، حج، روزه و ولایت رهبری دینی.
- ۲- در مورد بانوان شوهردار که مخارج زندگیشان بر عهده شوهر است، داشتن لوازم زندگی شرط نیست.

د: داشتن وقت کافی (استطاعت زمانی) یعنی وقتی شرایط دیگر برایش حاصل شد، به قدری وقت باشد که بتواند خود را به اعمال حج برساند، بنابراین اگر زمانی که استطاعت برایش حاصل شده کاروانی نمانده باشد که همراه آن به حج برود و وضع به گونه ای است که خودش هم نمی تواند برود حج واجب نیست. (مناسک، شرایط وجوب حجّه الاسلام) ۳ به حجی که برافراد مستطیعو واجب می شود «حجّه الاسلام» گویند و در تمام عمر، بیش از یک بار واجب نیست. (م ۱) ۴ کسی که استطاعت انجام حج را داشته باشد، باید در اولین سال ممکن به حج برود و تأخیر آن جایز نیست و اگر تأخیر انداخت واجب است در سال بعد به حج برود. (م ۲) ۵ اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را در حج صرف کند، کفایت از حجّه الاسلام نمی کند؛ یعنی اگر بعداً مستطیع شد، باید بار دیگر به حج برود. (م ۱۷) ۶ شخص مستطیع اگر پول ندارد ولی ملک (مانند باغ، مغازه یا کارخانه) دارد، باید آن را بفروشد و به حج برود، حتی اگر به دلیل نداشتن مشتری، به کمتر از قیمت معمول (۱) بفروشد، مگر

۱- آیه الله بهجت: اگر موجب حَرَج یا ضرر نباشد. آیه الله سیستانی: مگر این که اجحاف بر او باشد. آیه الله تبریزی: اگر لازمه حج گزاردن آن است که آن را به قیمت بسیار کمتر بفروشد، واجب نیست.

ص ۱۳

آنکه (۱) فروش به کمتر از قیمت، سبب حَرَجِ مَشَقَّتْ برای او باشد. (م ۲۷) ۷ کسی که استطاعت مالی دارد ولی استطاعت بدنی ندارد (مثلاً پیر یا مریض است) یا راه برای او باز نیست، (۲) می تواند آن مال را خرج زندگی اش کند و خود را از استطاعت مالی هم خارج کند، ولی اگر از هر جهت استطاعت دارد و فقط وسائل رفتن را تهیه نکرده یا وقت حج نرسیده، نمی تواند خود را از استطاعت خارج کند. (م ۲۳)

۱- آیه الله صافی: اجحاف و ضرر به حدی باشد که عرفاً بگویند مستطیع نیست. آیه الله مکارم: به طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست.

۲- آیه الله صافی: اگر از جهت مالی قدرت دارد و از جهت صحت بدن استطاعت ندارد و امید خوب شدن نیز ندارد، واجب است نایب بگیرد، بلکه برای کسی که امید خوب شدن دارد نیز احوط نایب گرفتن است. پس اگر عذر او برطرف شد خودش نیز به حج برود، مگر این که پس از برطرف شدن عذر استطاعت مالی نداشته باشد. آیه الله تبریزی: اگر می داند در همان سال، سایر شرایط استطاعت حاصل می شود، حفظ استطاعت مالی لازم است و گرنه لازم نیست، و اگر مطمئن نیست که تا آخر عمر عذرش برطرف شود، بنا بر احتیاط، در همان سال نایب بگیرد و چنانچه بعداً عذرش برطرف شد و توانایی مالی باقی بود، بنا بر احتیاط دوباره خودش حج بجا آورد. آیه الله سیستانی: اگر خودش توانایی رفتن به حج را ندارد و امید اینکه بعداً بتواند بدون حج و مشقت حج بجا آورد را نیز نداشته باشد، واجب است برای خود در اولین فرصت ممکن، نایب بگیرد.

۱۸ اگر انسان شك كند مالی که دارد به اندازه استطاعت هست یا نه، احتیاط واجب آن است که تحقیق کند، (۱) و فرقی نیست بین این که مقدار مال خود یا مقدار مخارج حج را بداند یا نداند. (م ۲۹) ۹ هرگاه زنی با کسب می تواند مخارج خویش را بدست آورد و مخارج حج را نیز دارد، ولی اگر به حج برود، شوهرش برای مخارج زندگی به زحمت می افتد، اگر به زحمت افتادن شوهر، موجب حرج برای زن نباشد، (۲) مستطیع است و باید به حج برود و به زحمت افتادن شوهر، مانع استطاعت زن نمی شود. (مناسک، م ۵۳) ۱۰ کسی که نیاز به ازدواج دارد و برای ازدواج کردن محتاج به پول است، در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر مخارج حج، مصارف ازدواج را نیز داشته باشد. (۳) (م ۱۸)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: تحقیق لازم نیست، هر چند احوط است. آیه الله خامنه ای: کسی که می داند با وضع معمول حج و مخارج عادی آن، دارای استطاعت نیست ولی احتمال می دهد اگر تحقیق کند راه هایی پیدا شود که با وضع فعلی خود بتواند حج کند لازم نیست تحقیق کند ولی ملاحظه وضع مالی موجود خود برای کسی که نمی داند آیا استطاعت حج را دارد یا نه و می خواهد بداند که آیا مستطیع هست یا نه، علی الظاهر واجب است.

۲- آیه الله صافی: به طوری که زندگی او مختل شود. آیه الله سیستانی: به حدی که تحملش برای او مشکل باشد.

۳- آیه الله خامنه ای: در صورتی که به سبب ازدواج نکردن به حرج یا مرض یا حرام دچار می گردد، یا موجب وهن او شود. آیه الله فاضل: به طوری که ترک ازدواج موجب مشقت یا ضرر باشد. آیه الله صافی: اگر ترک ازدواج موجب حرج باشد به طوری که عرفاً بگویند مستطیع نیست. آیه الله بهجت: اگر به سبب ازدواج نکردن مشقت غیرقابل تحمل یا خوف مرض یا خوف وقوع در حرام پیش آید، می تواند در ازدواج خرج کند. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: در صورتی که صرف آن پول، در حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود حج بر او واجب نمی شود. آیه الله مکارم: منظور از این نیاز این نیست که به خاطر ترک آن به عسر و حرج بیفتد، بلکه همین اندازه که ازدواج از شؤون زندگی او باشد کافی است.

استطاعت با قرض

۱۱ اگر انسان مخارج حج را نداشته باشد و از دیگری قرض بگیرد، مستطیع نیست و حج بر او واجب نمی شود، هرچند بتواند بعداً به راحتی قرض خود را پردازد و اگر با آن، حج بجا آورد، کفایت از حجّه الاسلام نمی کند و چنانچه در آینده مستطیع شود، دوباره باید به حج برود. (۱) (م ۲۰)

۱- آیه الله فاضل، آیه الله صافی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد و قدرت پرداخت آن را بدون مشقت - بعد از آن - داشته باشد، حج بر او واجب است. آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که به مقدار مخارج حج باشد و در وقت قرض کردن مالی داشته باشد که بتواند با آن، قرض خود را ادا کند، حج بر او واجب خواهد بود. آیه الله سیستانی: مگر آنکه وقت پرداخت قرض، آن قدر دور باشد که اصلاً عقلاً به آن توجه نکنند، که در این صورت، حج بر او واجب خواهد بود.

استطاعت با مهریه

۱۲ زنی که مهریه اش به مقدار مخارج حج یا بیشتر از آن است، اگر شوهرش قدرت پرداخت مهریه را ندارد، زن حق مطالبه مهریه را ندارد و مستطیع نیست. (م۴۷) ۱۳ اگر شوهر قدرت پرداخت مهریه را دارد، چنانچه مطالبه آن مفسده ای ندارد، با فرض این که شوهر مخارج زندگی او را می دهد، لازم است مهریه را طلب کند و به حج برود. (م۴۷) ۱۴ اگر مطالبه مهریه برای زن مفسده ای دارد، مثلاً ممکن است به نزاع و طلاق (۱) منجر شود، مطالبه آن لازم نیست و در این صورت زن مستطیع نمی باشد. (م۴۷)

۱- آیه الله مکارم: حتی اگر منجر به طلاق نشود ولی مشکلات مهمی در زندگی او حاصل گردد، حج لازم نیست. آیه الله سیستانی: اگر نزاع به حدی باشد که تحملش برای زن مشکل است. آیه الله تبریزی: اگر مطالبه مهریه موجب ناراحتی هایی شود که زن در زندگیش به حرج و مشقت بیفتد، حج بر او واجب نیست.

استطاعت با ارث

۱۵ زنی که شوهرش از دنیا رفته و اموالی از ارث به او رسیده که به مقدار مخارج حج می باشد؛ اگر شغل یا زراعت یا راه درآمد دیگری ندارد که بتواند بعد از برگشتن از حج، زندگی خود را اداره کند، مستطیع نیست، (۱) و اگر شغل یا راه درآمد دارد و بتواند به حج برود، باید برود، اما اگر به سبب مرضی یا عذر دیگری نتواند به حج برود مستطیع نیست. (م ۴۰ و ۴۶) ۱۶ زنی که شوهرش زنده است و مخارج زندگی او را

می پردازد ولی پس از مرگ یکی از بستگانش، اموالی از ارث به او رسید که به مقدار مخارج حج می باشد، مستطیع است و باید به

حج برود. (م ۴۰ و ۴۶) استطاعت با فروش وسایل اضافی ۱۷ اگر زنی با فروش وسائل اضافی زندگی؛ مثلاً زیورآلاتی که از نظر قیمت زیادتر از شأن اوست، می تواند مخارج حج را تأمین کند؛ مثلاً گردنبند گران قیمتی دارد که می تواند به ارزان تر

۱- آیه الله بهجت: اگر به سبب حج رفتن از غنا به فقر می افتد، حج واجب نیست. آیات عظام خامنه ای، بهجت، تبریزی، سیستانی، فاضل: اگر پس از بازگشت از حج، با وجوه شرعی، مانند خمس و زکات و امثال اینها زندگی اش اداره می شود، واجب است به حج برود.

ص ۱۸

تبدیل کند و با تفاوت قیمت آن، حج بجا آورد، اگر سایر شرایط را داشته باشد، مستطیع است و باید به حج برود. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۷۴، م ۱۶) استطاعت با بذل و بخشش دیگران ۱۸ استطاعت بذلی آن است که شخصی مخارج حج و مخارج افراد تحت تکفل (۱) شخص دیگری را در مدت حج بر عهده گیرد، که در این صورت، با وجود شرایطی که خواهد آمد، دریافت بذل و انجام حج واجب است. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۷۷، م ۳ و مناسک، م ۳۳ و ۳۴) * ۱۹ با این شرایط، واجب است بذل و بخشش دیگران را بپذیرد و به حج برود: ۱- باذل (بخشنده) پول را برای انجام حج ببخشد یا رفتن و نرفتن به حج را به اختیار خودش بگذارد. (۲) ۲- گیرنده اطمینان داشته باشد که بخشنده به وعده خود

۱- آیه الله فاضل: تعهد نسبت به مخارج افراد تحت تکفل لازم نیست. آیه الله سیستانی و آیه الله تبریزی: اگر نمی تواند مخارج تحت تکفل خود را تأمین کند، چه به حج برود یا نرود بخشش مخارج افراد تحت تکفل شرط نیست، آیه الله سیستانی یا مخارج آنها را خودش داشته باشد.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اگر بخشنده، اختیار را به انسان واگذارد و نامی از حج نیاورد، قبول آن واجب نیست.

ص ۱۹

وفا می کند (۱) و از بخشش خود بر نمی گردد. ۳- انجام حج موجب اخلال (۲) در زندگی او نباشد. ۴- مال پرداختی به تنهایی برای تمام مخارج حج یا تکمیل آن کافی باشد. ۵- مال پرداختی، خمس یا زکات نباشد. ۶- مال پرداختی، غصبی نباشد. ۲۰ زنی که خودش هزینه حج را ندارد ولی شوهرش یا پدرش یا دیگری به وی بگوید: به حج برو، من تمام هزینه آن را می پردازم، چنانچه به گفته او اطمینان داشته باشد، واجب است قبول کند و به حج برود. (۳) (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۷۷، م ۳۰) ۲۱ اگر شوهرش او را به حج می برد و تمام مخارج او را هم می پردازد، واجب است به حج برود. (همان) ۲۲ اگر زنی، بخشی از مخارج حج را دارد و دیگری به او بگوید بقیه مخارج حج را می پردازم، چنانچه به گفته وی اطمینان دارد، واجب است قبول کند و به حج برود. (همان) ۲۳ حج بدلی کفایت از حجّه الاسلام می کند یعنی اگر بعد از

- ۱- آیه الله تبریزی: اطمینان به وفا کردن او و برنگشتن از بخشش خود شرط نیست ولی اگر مطمئن است که وفا نمی کند و از بخشش خود برمی گردد، حج واجب نیست.
- ۲- آیه الله مکارم: یا موجب منت و هتک او باشد.
- ۳- به حواشی مسأله قبل مراجعه شود.

ص ۲۰

انجام این حج، خودش هم استطاعت مالی پیدا کرد واجب نیست دوباره به حج برود. (العروة الوثقی، ج ۲، ص ۶۴، م ۴۰) استطاعت با دریافت طلب ۲۴ کسی که از دیگری طلب دارد و بقیه شرایط استطاعت را نیز داراست، اگر: - وقت طلب او رسیده و بدهکار توان پرداخت آن را دارد، - یا وقت معینی نداشته ولی می تواند بدون واقع شدن در حرج و مشقت (۱) آن را بگیرد و واجب است مطالبه کند و بگیرد و به حج برود. - یا وقت طلب نرسیده ولی بدهکار بخواهد بپردازد، لازم است طلبکار آن را بگیرد و در این صورت نیز مستطیع می شود. ولی اگر وقت طلب رسیده اما بدهکار توان پرداخت آن را ندارد، مطالبه جایز نیست و اگر وقت طلب نرسیده و بدهکار بنای پرداخت ندارد، مطالبه واجب نیست، هر چند با مطالبه حاضر به پرداخت بشود و شخص طلبکار

۱- آیه الله صافی، آیه الله بهجت: اگر می تواند حتی با کمک دیگری یا اقامه دعوی در نزد حاکم شرع، یا با رجوع به حاکم غیر شرعی - در صورتی که دریافت حق متوقف بر مراجعه به چنین حاکمی باشد آیه الله بهجت: مگر آن که مراجعه به حاکم موجب ذلت و منقصت شأن او گردد - باید حق خود را دریافت کند و به حج برود.

ص ۲۱

مستطیع نیست. (۱) (م ۱۹)

استطاعت و بدهی

۲۵ کسی که مخارج حج را دارد اما بدهی نیز دارد، با این شرایط، حج بر او واجب است: * بدهی او مدت دار است و اطمینان دارد سر وقت می تواند بپردازد. * بدهی او مدت ندارد (۲) ولی مطمئن است هرگاه طلبکار درخواست کند، بدهکار می تواند (۳) بدهی خود را بپردازد.

۱- آیه الله تبریزی: اگر بتواند دین را بفروشد و پول آن به تنهایی یا به ضمیمه مال دیگر به مقدار هزینه حج باشد و برای او مشقت نداشته باشد در این صورت مستطیع است و باید به حج برود. آیه الله سیستانی: اگر بتواند دین را بفروشد، به نحوی که اجحاف در حق او نباشد و پول آن به تنهایی یا به ضمیمه مال دیگر به مقدار هزینه حج باشد در این صورت مستطیع است و باید به حج برود. آیه الله فاضل: اگر بتواند دینش را به مقدار کمتر بفروشد در صورتی که موجب ضرر و مشقت نباشد و این مقدار برای حج کافی باشد مستطیع است و باید حج انجام دهد.

۲- آیه الله سیستانی: فرقی نیست بین این که وقت پرداخت بدهی رسیده‌ه باشد یا نه، مگر این که آن قدر وقت پرداخت دور باشد که اصلاً عقلاء به آن توجه نکنند؛ مثلاً پنجاه سال، که در این صورت حج واجب است.

۳- آیه الله تبریزی: در صورتی حج واجب می شود که بتواند بدون حرج و مشقت بدهی خود را بپردازد.

ص ۲۲

* بدهی او خمس یا زکات است، ولی علاوه بر آن مخارج حج را نیز ندارد. و در غیر این سه صورت (۱) حج واجب نیست. (۲) (م ۲۱)

مسائل متفرقه استطاعت

۲۶ زنی که افرادی را تحت تکفل دارد و مخارج آنها بر عهده اوست، مثل زنی که همسرش از دنیا رفته و او مخارج فرزندانش را عهده دار است، در صورتی مستطیع است که علاوه بر مخارج حج و احتیاجات زندگی، مخارج افراد تحت تکفل خود را تا برگشت از حج داشته باشد. (۳) (م ۱۵ و ۱۶ و ۳۹) ۲۷ اگر شرایط استطاعت برای شخصی موجود باشد ولی به حج نرود، حج بر او مستقر می شود (۴) و باید بعداً هرگونه که می تواند

۱- آیه الله فاضل: در غیر این سه صورت مخیر است بین انجام حج و ادای دین و در صورت انجام حج، کفایت از حَجَّة الاسلام می کند.

۲- آیه الله صافی: و اگر می داند که طلبکار از طلب خود خواهد گذشت، یا بنا بر مسامحه دارد- مثل مهریه بعضی زنان- چنان دینی مانع استطاعت نیست.

۳- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: داشتن مخارج عائله غیر واجب النفقه شرعی، شرط نیست مگر این که با ترک انفاق بر آنها، خودش به حرج می افتد.

۴- آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل به حصول استطاعت یا غافل از آن باشد، یا جاهل به وجوب حج یا غافل از آن باشد و در این جهل و غفلت معذور باشد. آیه الله تبریزی: مگر جاهل قاصر بوده باشد و در صورت استقرار هم اگر رفتن به حج حرجی شود واجب نیست.

ص ۲۳

به حج برود، هرچند آن شرایط را از دست داده باشد. (م ۴۲) ۲۸ مستطیع باید خودش به حج برود و حج دیگری از او کفایت نمی‌کند، مگر مریض یا پیر که حج بر او مستقر شده ولی خودش نمی‌تواند به حج برود که در این صورت باید شخصی را به نیابت از خود به حج بفرستد. (م ۴۳) ۲۹ کسی که بعد از استطاعت مالی، بدون تأخیر، سعی در رفتن به حج داشته و در قرعه کشی شرکت نموده و از جهت این که قرعه به نامش اصابت نکرده، نتوانسته به حج برود مستطیع نشده (۱) و حج بر او واجب نیست، ولی اگر کوتاهی کرد و تأخیر نمود و در سالهای بعد در قرعه کشی شرکت کرد، حج بر او مستقر شده است، هرچند قرعه به نام او اصابت نکند. (۲) (م ۵۵)

۱- آیه الله مکارم: در صورتی که راه مشروع منحصر به شرکت در قرعه کشی باشد. آیه الله تبریزی: در صورتی که از رفتن به حج به صورت آزاد متمکن نباشد.

۲- آیات عظام مکارم، تبریزی، صافی: مشروط بر این که مطمئن بوده که در مرحله قبل، قرعه به نامش اصابت می‌کرده.

اجازه شوهر

۳۰ اگر زن مستطیع باشد، برای رفتن به حج اجازه شوهر شرط نیست، (۱) و برای شوهر هم جایز نیست که او را از رفتن به حج منع کند. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۸۴، م ۵۲ و س ۸۷) ۳۱ اگر زن، بخواهد حج مستحبی بجا آورد، باید از شوهرش اجازه بگیرد. (همان) همراه ۳۲ اگر زن بتواند به تنهایی به حج برود و بر خود نترسد، شرط نیست که محرمی همراه او باشد، ولی اگر امتیث ندارد و تنها نمی تواند به حج برود، واجب است یکی از محارم یا فرد مورد اطمینانی را همراه ببرد. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۸۴، م ۵۳) ۳۳ اگر زنی نیاز به همراه داشته باشد و همراه، مزد می گیرد، باید مزد او را هم بدهد، ولی چنانچه توانایی پرداخت مزد او را ندارد، مستطیع نمی شود. (همان)

۱- آیه الله مکارم: ولی بهتر آن است که رضایت او را جلب کند.

نیابت

۳۴ زنی که شرایط نیابت را داشته باشد، می‌تواند در انجام حج، نایب زن یا مردی باشد؛ مثلاً اگر مردی برای انجام حج وصیت کرده است، همسر یا دختر او هم می‌تواند به نیابت از او حج بجا آورد. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۳۹۲، م ۲) ۳۵ کسی که برای انجام حج، نایب می‌شود باید این شرایط را داشته باشد: ۱ - بلوغ، بنا بر احتیاط واجب، (۱) (نیابت کودک غیر بالغ صحیح نیست). ۲ - عقل، (دیوانه نمی‌تواند نایب شود).

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: در حج واجب، بلوغ شرط است ولی در حج مستحبی نیابت غیر بالغ با اجازه ولی خود صحیح است. آیه الله بهجت: نیابت کودک غیر ممیز صحیح نیست و اگر بچه ممیز باشد و قائل به شرعیت عبادت صبّی ممیز باشیم خالی از رجحان نیست که نیابت وی صحیح باشد. آیه الله مکارم: در حج واجب.

ص ۲۶

۳- ایمان، (نایب باید شیعه دوازده امامی باشد). ۴- اعتماد و اطمینان به انجام دادن اعمال. (۱)۵- شناخت افعال و احکام حج، هرچند با راهنمایی دیگری؛ مثلاً روحانی کاروان در هنگام عمل. ۶- در آن سال حج واجب بر عهده او نباشد. (۲)۷- بتواند اعمال حج را خودش انجام دهد؛ یعنی نایب معذور در ترک برخی از افعال حج نباشد، (۳)پس اگر خودش نمی‌تواند طواف یا رمی را انجام دهد نیابتش

۱- آیه الله بهجت: باید یقین کند که نایب، اعمال را به طور صحیح و بجا آورده یا دلیل معتبری بر اینکه اعمال را بجا آورده، داشته باشد.

۲- آیه الله تبریزی: ذمه نایب مشغول به حج واجب مُنَجَز نباشد و این شرط صحت اجاره است و اگر غافل از استطاعت بوده اجاره او صحیح است. آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: مگر در صورتی که نداند حج بر خودش واجب است یا می‌دانسته و غافل است و فراموش کرده، که در این دو صورت نیابت وی عیبی ندارد و این شرط «شرط صحت اجاره» است نه «شرط صحت حج نایب». آیه الله فاضل: این شرط معتبر نیست. آیه الله مکارم: اگر حج بر عهده او باشد، نیابت او صحیح است هر چند گناه کرده است.

۳- آیه الله فاضل: نیابت معذور در حج واجب، حتی اگر تبرعاً و بدون وکالت باشد صحیح نیست.

ص ۲۷

صحیح نیست. (م ۱۰۷) ۳۶ زن می تواند مردی را برای انجام حج، نایب خود قرار دهد، همان گونه که می تواند، به زنی نیابت بدهد. (م ۱۰۷) ۳۷ زنها که در شب عید قربان بعد از درک اضطراری مشعر به منا می روند، این عذر نیست و می توانند نایب شوند. (س ۱۳۸) ۳۸ در حج واجب، یک نفر نمی تواند نایب چند نفر باشد که در یک سال برای همه آنان حج بجا بیاورد، (۱) ولی در حج مستحبی اشکال ندارد. (م ۱۱۵ و ۱۴۰) ۳۹ کسی که برای انجام عمره یا حج نایب شده مطابق وظیفه خودش عمل می کند، یعنی بر اساس فتوای مرجع تقلید خود عمل می کند، (۲) و لازم نیست

۱- آیات عظام: فاضل، تبریزی، سیستانی، بهجت: مگر اینکه به نحو شرکت بر آنها واجب شده باشد، مثل اینکه دو نفر یا بیشتر، نذر کنند که با شرکت یکدیگر، کسی را از طرف خود به حج بفرستند که در این صورت، نایب می تواند در یک سال، یک حج را به نیابت همه آنها بجا آورد.

۲- آیه الله بهجت: در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل می کند و در نیابت صحیح از زنده فی الجمله احتیاط می کند مناسک، س ۲۳. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه منوب عنه حی باشد، باید طبق تقلید منوب عنه عمل کند و چنانچه منوب عنه مرده باشد، اگر وصیت کرده، باید به تقلید منوب عنه عمل کند. در غیر این دو صورت، مراعات تقلید منوب عنه لازم نیست. آیه الله تبریزی اضافه فرموده اند: و بنا بر احتیاط، لازم است آن عمل بنا به تقلید وصی و ورثه هم صحیح باشد و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشد. آیه الله سیستانی: باید طبق تقلید خودش عمل کند ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوب عنه یا مستأجر عمل کند، چه به صراحت ذکر شده باشد و چه اطلاق منصرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل کند، مگر در صورت یقین به فساد عمل.

ص ۲۸

فتوای مرجع تقلید کسی که از طرف او نایب شده را
مراعات کند.

بخش دوم : اعمال عمره تمتع

اشاره

۱- احرام ۲- طواف ۳- نماز طواف ۴- سعی ۵- تقصیر

اعمال عمره تَمَتُّع

اشاره

(۱) پیش از پرداختن به «اعمال عمره تمتع»، لازم است اقسام حج و عمره را بشناسیم.

اقسام حج

۴۰ حج سه قسم است: * تَمَتُّع * قِرَانُ * اِفْرَاد (مناسک، ص ۹۶) ۴۱ کسانی که از بیرون مکه - از فاصله ۱۶ فرسخ و بیشتر از آن - برای انجام حج می روند باید «حج تَمَتُّع» انجام دهند. (همان)

۱- تَمَتُّع، در لغت به معنای لذت بردن و بهره مند شدن است و در این جا نام نوعی از عمره و حج است و بدان جهت این نوع از عمره و حج را «تَمَتُّع» می نامند که پس از اعمال عمره تا زمانی که بار دیگر برای حج محرم می شود، کارهایی که به سبب احرام، حرام شده بود حلال می شود، حتی زن و شوهر نیز بر یکدیگر حلال هستند.

ص ۳۲

۴۲ دو نوع دیگر حج زوظیفه اهالی مکه و کسانی است که در اطراف مکه در فاصله کمتر از ۱۶ فرسخ زندگی می کنند. (مناسک، ص ۹۷) ۴۳ کسانی که از بیرون مکه برای انجام حج می روند، باید قبل از اعمال حج، «عمره تمتع» بجا آورند. (مناسک، ص ۹۹) ۴۴ کسانی که حج قران یا افراد بجا می آورند، پس از اعمال حج باید «عمره مفرده» انجام دهند. (م ۱۷۵) از آنجا که متن حاضر برای بانوان فارسی زبان تدوین شده است، ابتدا به بیان احکام عمره و حج تمتع می پردازیم و در جای خود به اعمال حج افراد که گاهی به سبب تغییر وظیفه بانوان باید از تمتع به افراد عدول کنند، خواهیم پرداخت. و در پایان کتاب اعمال عمره مفرده را خواهیم آورد.

اعمال عمره تمتع

۴۵ اعمال عمره تمتع عبارت است از: * احرام * طواف * نماز طواف * سعی * تقصیر (مناسک، ص ۹۹)

زمان عمره تمتع

۴۶ عمره تمتع، باید در ماههای حج انجام شود یعنی از اول شوال تا ظهر روز نهم ذی حجه می توان عمره تمتع را انجام داد.

ص ۳۳

قبل از فرا رسیدن ماه شوال عمره تمتع صحیح نیست و کسی که در غیر ماه های حج به مکه می رود باید عمره مفرده انجام دهد و اگر تا ظهر روز نهم ذی حجه، حاجی نتواند عمره تمتع به جا آورد، وظیفه او عوض می شود و باید حج افراد بجا آورد. (تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۴۰۵ و مناسک، م ۹۲۱)

مکان اعمال عمره تمتع

۴۷ مکانهایی که اعمال عمره در آنجا بجا آورده می شود، به طور اجمال بدین شرح است: * احرام: در یکی از میقاتهای حج، مثلاً جُحُفَه یا مسجد شَجْرَه. * طواف: در مسجد الحرام، به دور کعبه. * نماز طواف: در مسجد الحرام، پشت مقام ابراهیم. * سعی: فاصله بین صفا و مروه، که امروزه به صورت راهروی سرپوشیده ساخته شده است. * تقصیر: مکان معینی ندارد. (مناسک)

احرام

ص ۳۴

مکان احرام ۴۸ زائرنی که قبل از اعمال حج، برای زیارت قبر پیامبر (صلی الله علیه و آله) وائمه بقیع (علیهم السلام) به مدینه می روند، آنگاه که روانه مکه می شوند، باید در مسجد شجره، که در نزدیکی مدینه و بر سر راه مکه واقع شده است، محرم شوند و کسانی که از جدّه به جُحفه می روند و از آنجا عازم مکه می شوند، باید در جُحفه محرم شوند. (۱) (م ۲۰۰، اول و پنجم)

۱- بجز این دو مکان، جاهای دیگری نیز بر احرام مشخص شده است. مکانهایی که برای احرام مشخص شده، «میقات» نام دارد و عبارتند از: * مسجد شجره در منطقه ذوالحلیفه، نزدیک مدینه، برای کسانی که از مسیر مدینه منوره به مکه می روند. * جُحفه میقات کسانی است که از راه شام به مکه می روند و اکنون بسیاری از زائران از جدّه به جحفه می روند و از آنجا محرم می شوند همچون کاروانهای مدینه بعد که ابتدا به مکه می روند برای انجام عمره و حج و سپس به مدینه می روند برای زیارت. * وادی عقیق برای کسانی که از راه عراق و نجد به مکه می روند. * قرن المنازل: میقات کسانی است که از راه طائف به مکه می روند. * یلملم میقات اهل یمن و کسانی که از آن مسیر به مکه می روند.

۴۹ کسانی که از مدینه به مکه می روند، بنا بر احتیاط واجب (۱) باید داخل مسجد شجره مُحرم شوند و احرام در خارج مسجد، هر چند نزدیک آن باشد، صحیح نیست. (م ۲۰۲، ۲۰۵ و ۲۲۲) ۵۰ در صحت احرام، طهارت شرط نیست، یعنی کسی که وضو ندارد یا غسل بر عهده اش می باشد احرامش اشکال ندارد، پس زن حائض (۲) یا مستحاضه هم می تواند در همان حال محرم شود ولی نسبت به احرام در مسجد شجره احکام خاصی دارد که در مسأله بعد خواهد آمد. (م ۲۸۸)

۱- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم، آیه الله صافی: احرام در بیرون مسجد، طرف راست یا چپ آن نیز کفایت می کند، ولی بهتر است داخل مسجد محرم شود. آیه الله خامنه ای: واجب است داخل مسجد محرم شوند. آیه الله بهجت: باید در مسجد شجره و بنا بر احتیاط واجب باید در قسمتی که از قدیم مسجد بوده است محرم شوند و بنا به تحقیق از اهل اطلاع، توسعه مسجد در طرف راست و چپ و پشت به قبله بوده است، بنا بر این در سمت محراب مسجد توسعه پیدا نکرده است و در صورتی که نتوانند در آن قسمت محرم شوند در طرف راست یا چپ همان قسمت محرم شوند و بنا بر احتیاط واجب در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام کنند.

۲- برخی از احکام حائض در ص ۸۴ و برخی از احکام مستحاضه در ص ۹۱ خواهد آمد.

۵۱ وظیفه زن حائض نسبت به احرام در مسجد شجره: الف: می تواند بانذر (۱) قبل از میقات محرم شود، مثلاً در مدینه. ب: اگر بانذر محرم نشده است می تواند (۲) در حال عبور از مسجد محرم شود ولی نباید در مسجد توقف کند. (م ۲۰۳ و ۲۱۷ و ۲۳۲) ج: اگر نتواند در حال عبور در مسجد شجره محرم شود و نمی تواند تا وقت پاک شدن صبر کند، احتیاط واجب آن است که نزدیک مسجد محرم شود و در جحفه یا محاذی آن احرام را تجدید کند (۳).

۱- زن شوهردار باید برای نذر از شوهرش اجازه بگیرد ولی اگر بعد از تمام شدن اعمال حج بفهمد که بدون اجازه شوهر، با نذر محرم شده، عملش صحیح است و همچنین اگر بعد از عمره متوجه شود و قابل جبران نباشد. تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۳۸۸، م ۲ و مناسک م ۲۳۲ و ۳۴۶ آیات عظام بهجت، سیستانی، مکارم: اگر نذر زن، مزاحم حق شوهر نباشد اجازه لازم نیست. آیه الله خامنه ای: اگر شوهر حضور دارد باید بنا بر احتیاط نذر زن با اجازه او باشد.

۲- به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۳- آیه الله فاضل، آیه الله صافی: باید نزدیک مسجد محرم شود و نیاز به تجدید احرام نیست. آیه الله بهجت: باید طرف راست یا چپ مسجد محرم شود و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام می کند بنا بر احتیاط. آیه الله خامنه ای: باید از جحفه یا محاذی آن محرم شود و می تواند با نذر شرعی از منزل خود در مدینه احرام ببندد. به حاشیه مسأله ۴۷ نیز مراجعه شود.

و چنانچه حدود محاذات را تشخیص دهد و در تمام آن حد با نیت احرام لَبَّيْكَ ها را تکرار کند، کفایت می‌کند. (م ۲۰۵ و ۲۳۰) ۵۲ مُحَاذِي مِيقَاتٍ برای کسی که به مکه می‌رود جایی است که میقات به خط مستقیم در طرف راست یا چپ او باشد، به طوری که اگر از آنجا بگذرد، میقات متمایل به پشت سر او شود. (م ۲۱۳) ۵۳ اگر زن حائض به گمان این که می‌تواند در حال عبور از مسجدشجره محرم شود، وارد مسجد شد ولی پس از ورود به مسجد متوجه شد که نمی‌تواند از در دیگر خارج شود، باید فوراً از همان دری که وارد شده است خارج شود و چنانچه محرم شده، احرامش صحیح است (۱) و اگر محرم نشده، باید در حال خارج شدن از مسجد محرم شود یعنی به نیت احرام عمره، لَبَّيْكَ ها را بگوید. (م ۲۳۴) * ۵۴ اگر زن، در میقات حائض باشد و می‌داند که

تا پایان وقت عمره تمتع پاک نمی‌شود، باید (۲) به نیت

۱- آیه الله تبریزی: صحّت احرامش محل اشکال است.

۲- آیه الله صافی: جمعی فرموده‌اند: «واجب است از میقات، محرم به حج افراد شود»، لیکن چون این یقین بر حسب عادت است و امکان دارد بر خلاف عادت پاک شود، احتیاط آن است که در وقت احرام قصد کند محرم می‌شوم به احرامی که بر من واجب است از عمره تمتع یا حج افراد، پس اگر قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد اعمال عمره را تمام کند و مُحَلَّل شود و بعد اعمال حج را بجا آورد و حج تمتع او صحیح است، و اگر پاک نشد به همان احرام اعمال حج افراد را بجا آورد و بعد عمره مفرده بجا آورده و حج افراد صحیح است. آیه الله مکارم: بهتر است در موقع احرام قصد کند احرامی را که بر او واجب است انجام می‌دهد، تا مشکلی برای او پیش نیاید. آیه الله تبریزی: می‌تواند به قصد مافی الذمه احرام ببندد و چنانچه قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شد، عمره تمتع بجا آورد و بعد حج آن را انجام دهد و اگر پاک نشد به همان احرام حج افراد بجا آورد و سپس عمره مفرده انجام دهد بلکه اگر بقصد حج افراد احرام بست، و قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد، با همان احرام اعمال عمره تمتع را انجام داده و سپس حج تمتع را انجام دهد، گرچه احتیاط مستحب در این صورت تجدید احرام برای عمره تمتع می‌باشد.

حج افراد (۱) محرم شود. (م ۲۲۱ و ۹۲۸) * ۵۵ زنی که یقین داشت برای انجام عمره تمتع از حیض

۱- یعنی باهمان احرام به عرفات می رود و وقوف به عرفات و مشعر و اعمال منا را انجام می دهد و پس از پاک شدن، طواف و نماز سعی و طواف نساء و نماز آن را بجا می آورد، سپس برای انجام عمره مفرده به خارج حرم، مثلاً تنعیم می رود و در آنجا محرم می شود و اعمال عمره مفرده را بجا می آورد. فرق بین حج تمتع و افراد این است که اعمال عمره در حج تمتع قبل از اعمال حج است و در حج افراد بعد از آن. به علاوه، در حج تمتع قربانی واجب است و در حج افراد مستحب است.

پاک نمی شود و به نیت حج افراد محرم شد، اگر زمانی پاک شود که برای انجام عمره تمتع وقت باقی است (۱) - مثلاً روز هشتم پاک شود، اگر برای حَجَّۃُ الْاِسْلَام محرم شده، احرام او باطل است و باید به میقات برگردد و مجدداً برای عمره تمتع محرم شود و چنانچه رفتن به میقات ممکن نباشد، به بیرون منطقه حرم برود و محرم شود و اگر آن هم ممکن نباشد، همان جا محرم شود و عمره تمتع را بجا آورد. (همان) احرام از مُحَاضِی میقات ۵۶ هر گاه انسان از راهی به مکه برود که از هیچ کدام از میقات ها عبور نکند باید از مُحَاضِی (۲) میقات محرم شود. (م ۲۰۷)

- ۱- آیه الله سیستانی: عدول کند به عمره تمتع و اعمال آن را انجام دهد و باید رعایت کند که پس از سعی تلبیه نگویید. آیه الله صافی: لازم است این حج افراد را عدول به عمره تمتع کند یعنی طواف و نماز آن و سعی را بجا آورد و تقصیر کند و بعد برای حج محرم شود و اعمال حج را بجا آورد. و این مخصوص کسی است که مکلف به حج تمتع باشد، و اما کسی که حج افراد هم از او صحیح است مختار است که عدول نماید به تمتع یا حج افراد را تمام نماید. سایر آیات عظام متذکر مسأله کشف خلاف نشده اند و در نیت افراد با حضرت امام ره موافق هستند.
- ۲- توضیح مُحَاضِی در مسأله ۵۲ گذشت.

ص ۴۰

احرام قبل از میقات ۵۷ احرام بستن قبل از میقات صحیح نیست، ولی اگر نذر کند که پیش از میقات محرم شود، جایز است و باید از همانجا محرم شود، مثلاً نذر کند از مدینه منوره محرم شود. (م ۲۱۷) ۵۸ زنی که از طرف دیگری نایب در حج است نیز می تواند نذر کند که پیش از میقات محرم شود. (م ۲۴۷) تأخیر احرام از میقات ۵۹ تأخیر احرام از میقات، بدون عذر جایز نیست. (م ۲۱۸) ۶۰ اگر بدون احرام از میقات بگذرد، پس اگر: * میقات دیگری بعد از آن میقات وجود ندارد، واجب است برگردد و از همان میقات محرم شود. * میقات دیگری بعد از آن وجود دارد؛ مثلاً از مسجد شجره گذشته است ولی میقات جحفه در پیش است، باز هم بنابر احتیاط واجب (۱) باید برگردد به همان میقات و از آنجا محرم شود. (م ۲۱۹)

۱- آیه الله سیستانی: کسی که بدون عذر از ذوالحلیفه مسجد شجره گذشته و به جحفه رسیده باشد، احرام از جحفه برای او کافی است، اگرچه گناهکار است. آیات عظام خامنه ای، تبریزی، بهجت، صافی: در صورت امکان باید برگردد. آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

ص ۴۱

۶۱ کسانی که با هواپیما به جدّه می روند، نمی توانند از جدّه یا تنعیم محرم شوند، (۱) بلکه باید به یکی از میقات ها مثلًا جحفه بروند و از آنجا محرم شوند و اگر از مدینه بروند، باید از مسجد شجره محرم شوند. (۲) (م ۲۲۲) ۶۲ اگر شخصی در مکه باشد و بخواهد عمره تمتّع بجا آورد و به عللی از رفتن به میقات عمره تمتّع معذور باشد، لازم است به خارج حرم مثلًا تنعیم برود (۳) و از آنجا محرم شود. (م ۲۲۷) وظیفه زن مستحاضه ۶۳ زن مستحاضه هم باید داخل مسجد شجره محرم شود و رفتن او به مسجد اشکال ندارد ولی اگر مستحاضه متوسطه یا کثیره است، احتیاط مستحب است برای رفتن به مسجد غسل کند. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۳، ۱۸م)

- ۱- آیه الله سیستانی: می توانند از جدّه با نذر محرم شوند زیرا جنوب شرقی آن، محاذی با جحفه است.
- ۲- آیه الله صافی، آیه الله فاضل: در عمره مفرده احرام از ادنی الحل مثلًا تنعیم کفایت می کند. اگر با عبور از میقات بدون احرام، گناه کرده است.
- ۳- آیه الله صافی: واجب است به خارج حرم رفته و هر مقدار ممکن است به طرف میقات برود و محرم شود. آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: احتیاط آن است که به مقدار ممکن به طرف میقات برود و از آنجا محرم شود.

کیفیت احرام ۶۴ مسائل احرام را به چهار دسته تقسیم می‌کنیم: ۱- واجبات ۲- مستحبات ۳- مکروهات ۴- محرمات واجبات احرام ۶۵ واجبات احرام برای بانوان دو چیز است. ۱- نیت ۲- تَلْبِيَه (گفتن لَبِيْكَ) (م ۲۵۱) نیت احرام ۶۶ انسان، هنگام احرام باید به قصد انجام عمره تمتع، اعمال را شروع کند و به همین نیت، لبیک بگوید. (م ۲۵۱) ۶۷ لازم نیست، نیت را به زبان آورد، بلکه همین مقدار که بنا دارد اعمال عمره تمتع را آغاز کند و با همین قصد لبیک بگوید کافی است و به عبارت دیگر، نیت در عبادات و کارهای دیگر، در این جهت فرق ندارد، پس همان طور که انسان با قصد آب می‌خورد و راه می‌رود، اگر عبادت را همان طور بجا آورد، با نیت بجا آورده است. (م ۵۳۹) ۶۸ عمره وحج و اعمال آنها - حتی احرام - از عبادات است و باید با نیت خالص برای خداوند و بدون هرگونه ریا و خودنمایی

انجام شود، و در این جهت، عبادات با سایر کارها فرق دارد. (م ۲۵۳) ۶۹ لازم نیست، هنگام نیت، قصد ترک مُحَرَّمات را نیز داشته باشد؛ یعنی لازم نیست که بنا داشته باشد محرمات احرام را انجام ندهد (۱)، بجز محرماتی که عمره یا حج را باطل می کند که این گونه محرمات، اگر قصد ترک آنها را نداشته باشد، احرام باطل است، بلکه غیر ممکن است. (م ۲۵۱) ۷۰ اگر به واسطه ندانستن مسأله یا به جهتی دیگر به جای نیت عمره تمتع، حج تمتع را قصد کند ولی در نظرش این باشد که همین کاری که همه به جا می آورند او هم بجا آورد، ولی گمان کرده که نامش حج است، احرامش صحیح است. (م ۲۵۷) ۷۱ تَلْبِيَهٌ یعنی گفتن لبیک، و مقدار واجب آن، این جملات است: «اللَّهِمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ، لا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ» ۷۲ احتیاط مستحب (۲) است پس از آن بگوید:

- ۱- آیه الله بهجت، آیه الله صافی: لازم است قصد کند ترک کارهایی را که بر محرم حرام است. آیه الله مکارم: نیت احرام این است که قصد می کند تروک احرام را بر خود حرام کند و قصد اجمالی کافی است.
- ۲- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب جمله دوم را نیز بگوید. و آیه الله صافی: احتیاط آن است جمله دوم را نیز بگوید. آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که جمله دوم را نیز بگویند اما لبیک پنجم را نگویند. البته گفتن آن به قصد احتیاط مانعی ندارد و در هر حال ضروری به صحت لبیک وارد نمی کند.

ص ۴۴

«إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَيْبِكَ». (م ۲۵۹) ۷۳ مقدار واجب لبیک باید به عربی صحیح گفته شود. (م ۲۶۰) ۷۴ اگر صحیح گفتن لبیک را نداند، باید سعی کند تا یاد بگیرد، یا هنگام احرام شخص دیگری، کلمه کلمه بگوید و او نیز به دنبال او به طور صحیح بگوید. (م ۲۶۱) ۷۵ اگر بدون گفتن لبیک از میقات بگذرد، باید به دستوری که در مسأله ۶۰ گذشت، عمل کند. (م ۲۶۶) قطع تلبیه ۷۶ کسی که برای عمره تمتع محرم است، وقتی به جایی برسد که خانه های شهر مکه را ببیند، بنا بر احتیاط واجب، [\(۱\)](#) نباید لبیک بگوید. (م ۲۶۸)

۱- آیات عظام: تبریزی، خامنه ای، فاضل، مکارم: واجب است لبیک گفتن را ترک کند.

ص ۴۵

۷۷ مراد از «خانه های مکه» (۱) در مسأله پیش، خانه هایی است که در زمان انجام عمره جزو مکه باشد هر چند جزو قسمتهای توسعه یافته شهر به حساب آید. (همان) لباس احرام ۷۸ بانوان می توانند در همان لباسی که بر تن دارند - در صورتی که دارای شرایط باشد - محرم شوند و بیرون آوردن لباسهای دوخته و پوشیدن دو تکه پارچه ای که مردانِ مُحرم می پوشند، واجب نیست. (م ۲۶۹، ۲۷۷) ۷۹ لباس احرام باید شرایط لباس نمازگزار را داشته باشد و شرایط لباس بانوان در نماز، بدین شرح است: * پاک باشد (نجس نباشد). * مباح باشد (غصبی نباشد). * از اجزای حیوان حرام گوشت نباشد، مثلاً از پوست پلنگ یا موی روباه تهیه نشده باشد. * از اجزای مردار نباشد، یعنی از پوست یا پشم یا موی حیوان مرده ای که به دستور اسلام ذبح نشده، تهیه نشده باشد. (مناسک، م ۲۷۴ و توضیح المسائل، م ۷۹۸)

۱- آیات عظام: تبریزی، سیستانی، بهجت: بلکه مراد، خانه های قدیمی مکه است.

ص ۴۶

۸۰ احتیاط واجب (۱) آن است که لباسِ احرامِ بانوان، از حریر خالص نباشد، بلکه احتیاط آن است که تا آخر احرام، حریر نپوشند. (م ۲۷۶) * ۸۱ اگر در حال احرام، بدن یا لباس محرم، نجس شود، بنا بر احتیاط واجب (۲) باید بدن را تطهیر و لباس را تطهیر یا تعویض کند. (م ۲۷۸) ۸۲ اگر بدن یا لباس را تطهیر نکند، کفاره ندارد و احرام او هم باطل نمی شود. (م ۲۷۹) مستحبات احرام * قبل از احرام ۸۳ پیش از محرم شدن، این کارها مستحب است: ۱ - پیش از احرام، بدن خود را پاکیزه و موهای زاید را

۱- آیات عظام خامنه ای، تبریزی، صافی، نباید از حریر خالص باشد. آیه الله بهجت: احتیاط مستحب است در جامه حریر محرم نشوند.

۲- آیه الله بهجت: اگر بدن محرم نجس شود، از این جهت احرام اشکال ندارد و تطهیر آن از این جهت واجب نیست. آیه الله صافی: بنا بر احتیاط مستحب. آیه الله مکارم: واجب است. آیه الله سیستانی: تطهیر بدن واجب نیست. آیه الله فاضل: تطهیر بدن احتیاط مستحب است.

ص ۴۷

برطرف کند. ۲- ناخن خود را بگیرد. ۳- پیش از احرام در میقات غسل کند، و این غسل از زن حائض، نساء و مُستحاضه نیز صحیح است، و اگر خوف آن دارد که در میقات نتواند غسل کند، قبل از میقات، مثلاً در مدینه یا جدّه می تواند غسل کند. * هنگام احرام ۸۴ و هنگام احرام این کارها مستحب است: ۱- در صورت امکان، پس از نماز ظهر مُحرم شود و اگر برایش امکان نداشت، پس از نماز واجب دیگر، و اگر آن هم ممکن نشد، پس از شش (۱) یا دو رکعت نماز نافله. ۲- مستحب است در رکعت اول این نماز، پس از حمد، سوره توحید (قل هو الله احد) و در رکعت دوم سوره جحد (قل یا ایها الکافرون) بخواند و خواندن شش رکعت افضل است. ۳- پس از نماز، حمد و ثنای الهی را بجا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد و آنگاه بگوید: « اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ اَنْ تَجْعَلَیْمِنِّیْ اِسْتِجَابَ لَکَ وَ اَمِّنَ بِوَعْدِکَ وَ اَتَّبِعَ اَمْرَکَ فَانِّعْبُدُکَ وَ فِیْقَبْضَتِکَ لَا اُوْقِیْ اِلَّا مَا

۱- این نمازها، دو رکعتی و به نیت نماز قبل از احرام خوانده می شود.

وَقِيَّتْ وَلَا آخُذُ إِلَّا مَا أُعْطِيَتْ وَقَدْ ذَكَرْتَ الْحَجَّ فَأَسْأَلُكَ أَنْ

تَعَزِّمَ لِيَعْلِيهِ عَلَى كِتَابِكَ وَسَيِّئُهُ نَبِيِّكَ صِلْ لِمَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَتَقَوِّنِي عَلَى مَا ضَعُفْتُ وَتَسَلِّمْ لِيْمَنَّا كَيْفِي سِرِّ مَنِّكَ وَعَافِيَهُ وَاجْعَلْنِي مِنْ
وَفِدِكَ الَّذِي رَضِيَتْ وَارْتَضَيْتْ وَسَمَّيْتْ وَكَتَبْتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ شِقَّةٍ بَعِيدَةٍ وَأَنْفَقْتُ مَالِي بَيْنَ غَاءِ مَرْضَاتِكَ اللَّهُمَّ فَتَمِّمْ
لِيَحْبَتِي وَعُمَرَتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّمَنَّعَ بِالعُمَرَةِ إِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ وَسَيِّئُهُ نَبِيِّكَ صِلْ لِمَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَإِنْ عَرَضَ لِي عَارِضٌ
يَحْبِسُنِي فَخَلِّئْنِي حَيْثُ حَبَسَ تَنِيْقِدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ، اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تَكُنْ حَاجَّةً فَعُمَرَةٌ، أَحْرَمَ لِمَكَ شَعْرِي وَبَشْرِي وَلَحْمِي وَدَمِي وَعَظَامِي وَمُخِي
عَصَبِي مِنَ النِّسَاءِ وَالثِّيَابِ الطَّيِّبِ أُبْتَغِي ذَلِكَ وَجْهَكَ وَالدَّارَ الْآخِرَةَ». (م ۳۰۲) مستحبات تلبیه ۸۵ پس از گفتن مقدار واجب و آنچه
احتیاط است، مستحب است بگوید: « لَبَّيْكَ ذَا الْمَعَارِجِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ دَاعِيًا إِلَى دَارِ السَّلَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ غَفَّارَ الذُّنُوبِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ
أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَبْدِيءِ وَالْمَعَادِ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَسْتَعْنِي وَ يُفْتَقِرُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ
مَرْهُوبًا وَمَرْغُوبًا إِلَيْكَ لَبَّيْكَ،

ص ۴۹

لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا النِّعْمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ الْجَمِيلِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ كَشَافَ الْكُرْبِ الْعِظَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ عَبْدُكَ وَابْنُ عَبْدِكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ يَا كَرِيمُ لَبَّيْكَ». و این جملات را نیز بگوید خوب است: «لَبَّيْكَ أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ بِحَجَّتِهِ وَعُمْرَةِ لَبَّيْكَ وَهَذِهِ عُمْرَةٌ مُتَعِيَةٌ إِلَى الْحَجِّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ تَلْبِيَةٌ تَمَامُهَا وَبَلَاغُهَا عَلَيْكَ». (م ۲۵۹) ۴- مستحب است تلبیه را در حال احرام تکرار کند، و برای هفت مرتبه گفتن لیبیک، ثواب زیادی ذکر شده است. و لازم نیست آنچه را در حال احرام بستن گفته است تکرار کند، بلکه کافی است بگوید «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ» یا تنها کلمه «لیبیک» را تکرار کند. (م ۲۶۷) ۸۶ تکرار لیبیک، در این موارد بیشتر سفارش شده است: * وقت برخاستن از خواب. * بعد از هر نماز واجب یا مستحب. * وقت رسیدن به شخص سواره. * هنگام بالا رفتن از بلندی (تل) یا سرازیر شدن از آن. * وقت سوار شدن یا پیاده شدن. * آخر شب. * هنگام سحر. (م ۳۰۲)

ص ۵۰

۸۷ تکرار تلبیه بر زن حائض و نفساء نیز مستحب است. (م ۳۰۲) مکروهات احرام ۸۸ برای احرام و بر شخص مُحرم این کارها مکروه است: ۱- حنا بستن (۱) پیش از احرام، چنانچه اثرش تا وقت احرام باقی می ماند. ۲- احرام در لباس سیاه، (۲) و بهتر آن است که لباس احرام سفید باشد. ۳- احرام، در لباس چرکین. ۴- احرام در لباس راه راه. ۵- لیبیک گفتن (۳) در جواب کسی که او را صدا می کند.

۱- آیه الله صافی، آیه الله مکارم / اگر به قصد آرایش و زینت باشد بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. آیه الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی بین حنا و رنگهای امروزی نیست. آیه الله بهجت: حنا بستن پیش از احرام جایز است هر چند اثر آن تا حال احرام باقی بماند.

۲- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی: بلکه احوط ترک آن است.

۳- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی: بلکه احوط ترک آن است.

ص ۵۱

۶- حمام رفتن (۱) در حال احرام و بهتر آن است که با کیسه و مانند آن بدن خود را نساید. ۷- خوابیدن بر رخت و بالش زردرنگ در حال احرام. (م ۳۰۳)

مُحَرَّمَاتِ احْرَامِ

۸۹ بانوان، پس از نیت و گفتن لبیک، محرم هستند و در مدت احرام باید از کارهایی که بر آنها حرام است پرهیز کنند. ۹۰ مجموع مُحَرَّمَاتِ احْرَامِ برای بانوان، بیست تاست که در اینجا ابتدا فهرست آنها را به طور کامل می آوریم و سپس به شرح و توضیح و بیان احکام آن دسته از مُحَرَّمَاتِ احْرَامِ که بیشتر مورد ابتلا است می پردازیم. ۹۱ آنچه بر بانوان در حال احرام حرام است، فهرستوار عبارتند از: ۱- استعمال عطریات. ۲- نگاه کردن در آینه. ۳- انگشتر به دست کردن و پوشیدن زیور برای زینت.

۱- آیه الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مانند آن نساید. آیه الله تبریزی: اولی و احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.

ص ۵۲

۴- حنا بستن. ۵- روغن مالیدن به بدن. ۶- زدودن مو از بدن. ۷- سر مه کشیدن. ۸- ناخن گرفتن. ۹- پوشاندن صورت. ۱۰- بیرون آوردن خون از بدن. ۱۱- کشیدن دندان. ۱۲- فسوق (دروغ، فحش، فخرفروشی). ۱۳- جدال (گفتن «لاوالله» و «بلی والله»). ۱۴- کشتن جانورانی که در بدن ساکن می شوند مانند شپش و کنه. ۱۵- کندن درخت و گیاه حرم. ۱۶- سلاح همراه داشتن. ۱۷- شکار حیوان صحرايي. ۱۸- آمیزش، یا هرگونه استفاده شهوانی دیگر مانند لمس، بوسه و نگاه از روی شهوت. ۱۹- عقد کردن. ۲۰- استمنا. (۱)

۱- استمنا زکّاری است که سبب بیرون آمدن منیاز انسان می شود.

۹۲ برخی از این محرمات در حالت عادی (غیر احرام) جایز و برخی حرام است و بدیهی است که انجام دسته دوم در حال احرام گناهِش بیشتر از حالت عادی است. محرمات کفاره دار ۱ استعمال بوی خوش (عطریات) یک گوسفند (به احتیاط واجب) (۱) ۲ تراشیدن سر یک گوسفند (۲) ۳ گرفتن تمام ناخنهای دست‌ها یک گوسفند ۴ گرفتن تمام ناخنهای پاها یک گوسفند ۵ گرفتن کمتر از ده ناخن برای هر کدام یک مدّ طعام ۶ کندن درخت بزرگ حرم یک گاو (به احتیاط واجب) (۳)

- ۱- آیه الله سیستانی: اگر چیز خوشبویی بخورد یا چیزی را بپوشد که اثر بوی خوش از سابق در آن مانده باشد بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد ولی در غیر این دو مورد احتیاط مستحب است.
- ۲- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: کفاره آن یک گوسفند است. آیه الله بهجت: رعایت این احتیاط لازم نیست.
- ۳- آیه الله تبریزی: کفاره کندن درخت از بیخ، قیمت همان درخت و کفاره قطع مقداری از آن قیمت همان مقدار است. آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط کفاره کندن هر درختی، قیمت همان درخت است. آیه الله زنجانی: کندن درخت حرم، یک گاو کفاره دارد و فرقی بین درخت بزرگ و کوچک نیست.

۷ کندن درخت کوچک حرم یک گوسفند (به احتیاط واجب) ۸ کندن قسمتی از یک درخت حرم قیمت آن ۹ قسم راست خوردن سه مرتبه و بیشتر یک گوسفند (۱) ۱۰ قسم دروغ، یک مرتبه یک گوسفند (۲)
 قسم دروغ، دو مرتبه یک گاو (۳)
 قسم دروغ، سه مرتبه یک شتر (۴)

- ۱- آیه الله بهجت: اگر سه مرتبه پی در پی باشد ولی اگر پی در پی نباشد محلّ تأمل است.
- ۲- آیه الله زنجانی: قسم دروغ چنانچه با توجه به دروغ بودن، عمداً صورت گیرد، به احتیاط واجب یک شتر کفاره دارد.
- ۳- آیه الله سیستانی: کفاره قسم دروغ در مرتبه دوم، دو گوسفند و در مرتبه سوم، یک گاو است. آیه الله تبریزی: در مرتبه اول یک گوسفند، و در مرتبه دوم بنا بر احتیاط یک گوسفند دیگر و در مرتبه سوم یک گاو کفاره بدهد. آیه الله فاضل: در مرتبه اول یک گوسفند کفاره بدهد و احتیاط واجب آن است که در مرتبه دوم یک گاو و در مرتبه سوم یک شتر کفاره بدهد.
- ۴- آیه الله بهجت: در مرتبه سوم مخیر است بین کفاره دادن یک گاو و یا یک شتر. یادآوری: اگر کفاره هر بار قسم خوردن را پرداخته باشد - تفصیلی دارد که در مناسک مراجع آمده است.

۱۱ کندن دندان یک گوسفند (به احتیاط واجب) (۱) ۱۲ زدودن موی زیر هر دو بغل یک گوسفند ۱۳ زدودن موی زیر یک بغل یک گوسفند (بنابراحتیاط واجب) (۲) ۱۴ زدودن موی سر یک گوسفند (بنابراحتیاط واجب) (۳) ۱۵ جماع (آمیزش) و استمناء یک شتر (باتفصیلی که در کتب فقهی آمده است) (۴) دو مسأله ۱- اگر از روی فراموشی، برخی از محرّمات احرام را انجام دهد، کفّاره بر او واجب نیست مگر صید که در هر صورت کفّاره دارد. و صید هر حیوانی کفّاره خاصی دارد که احکام و مسائل آن مفصّل است و چندان مورد نیاز زائران نیست بدین جهت از آوردن آنها خودداری شد.

۱- آیه الله بهجت، تبریزی، سیستانی، خامنه‌ای: اگر کندن یا کشیدن دندان سبب بیرون آمدن خون نباشد حرام نیست.

۲- آیه الله زنجانی: بنا بر احتیاط مستحب. آیه الله مکارم: این حکم واجب است. آیه الله فاضل: سه فقیر را اطعام کند.

۳- آیه الله زنجانی: بنا بر احتیاط مستحب.

۴- کفّاره جماع آمیزش و استفاده شهوانی از جنس مخالف و استمناء و عقد کردن زن، در بسیاری موارد، یک شتر است که تفصیل آن در کتب مفصّل فقهی و مناسک مراجع آمده است.

ص ۵۶

۲- کفّارات محرّمات احرام، باید به فقراء و مساکین داده شود. و کفّاره دهنده نباید از گوشت حیوانی که به عنوان کفّاره ذبح کرده بخورد. محرّمات بدون کفّاره ۱- سرمه کشیدن اگر بوی خوش ندارد. (۱) ۲- نگاه کردن در آینه. (۲) ۳- پوشیدن آنچه روی پا را می گیرد. (۳) ۴- فسوق. ۵- جدال، قسم راست کمتر از سه مرتبه. ۶- انگشتر به دست کردن برای زینت. ۷- حنا بستن.

۱- آیه الله تبریزی: اگر سرمه سیاه را به قصد زینت بکشد، بنا بر احتیاط واجب کفاره اش یک گوسفند است.

۲- آیات عظام خامنه ای، تبریزی، سیستانی، مکارم، بهجت: نگاه به آینه بدون قصد زینت حرام نیست.

۳- آیه الله فاضل، آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره آن است. آیه الله سیستانی: در پوشیدن چکمه و مانند آن کفّاره ای واجب نیست ولی اگر عمداً جوراب و مانند آن بپوشد بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره بدهد.

ص ۵۷

۸- پوشیدن زیور. ۹- روغن مالیدن به بدن، اگر بوی خوش نداشته باشد. (۱) ۱۰- پوشاندن صورت برای بانوان. (۲) ۱۱- بیرون آوردن خون از بدن. (۳) ۱۲- کشتن حشرات تن مانند کک. (۴) ۱۳- قطع گیاه حرم.

۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب در صورت علم و عمد یک گوسفند و در صورت جهل اطعام یک فقیر کفاره دارد. آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط کفاره آن یک گوسفند است.

۲- آیه الله صافی: باید یک گوسفند کفاره بدهد. آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد. آیه الله بهجت: نقل شده که یک گوسفند کفاره دارد.

۳- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط کفاره آن یک گوسفند است.

۴- آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب باید یک مشت طعام به فقیر کفاره بدهد.

احکام مُحرّمات اِجرام

* استعمال عطریّات ۹۳ استفاده از انواع عطرها؛ مانند مشک، عنبر (۱) در حال احرام جایز نیست. (پنجم از محرّمات احرام) ۹۴
 عطر زدن به بدن یا لباس و پوشیدن لباسی که بوی عطر می دهد، هر چند قبلا به آن عطر زده باشند، جایز نیست. (م ۳۳۵) ۹۵ بوییدن
 گلها و سبزی های خوشبو، نیز حرام است. (۲) (م ۳۳۸)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: پرهیز از غیر زعفران، عود، عنبر، مشک و ورس احتیاط مستحب است. آیه الله بهجت، عود را ذکر نکرده اند. آیه الله سیستانی: استعمال هر ماده ای که برای خوشبو کردن بدن یا لباس یا خوراک یا غیر آن مورد استفاده قرار می گیرد چه استعمال به بوییدن باشد یا خوردن یا مالیدن به بدن و لباس یا رنگ کردن یا بخور دادن و احتیاط واجب آن است که از شامپو و صابون و سیگاری که بوی خوش دارد نیز اجتناب کنند.

۲- آیه الله سیستانی: این حکم مخصوص گیاهانی است که برای بوییدن مورد استفاده واقع می شود، چه از آن عطر گرفته شود چه نشود. آیه الله صافی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب از تمام گلها باید پرهیز کرد. به حاشیه مسأله قبل نیز مراجعه شود. آیه الله خویی، آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب از هر بوی خوش پرهیز کنند. آیه الله خامنه ای: بنا بر احتیاط واجب از بوییدن هر چیز معطری که به آن عطر گفته نمی شود، نیز پرهیز کنند.

۹۶ خوردن غذایی که در آن چیزی است که بوی خوش می دهد، مثل زعفران جایز نیست. (م ۳۳۶) ۹۷ بنا بر احتیاط مستحب مُحرّم باید از دارچین، زنجبیل، هل و مانند اینها نیز پرهیز کند. (۱) (م ۳۳۹) ۹۸ خوردن و بوییدن میوه های خوشبو مانند سیب و به اشکال ندارد، هرچند احتیاط مستحب (۲) است که آنها را نبیند. (م ۳۴۰) ۹۹ اگر مُحرّم ناچار شود، لباسی را که بوی خوش می دهد بپوشد، یا غذای خوشبو را بخورد، باید (۳) بینی خود را بگیرد که بوی خوش به آن نرسد. (م ۳۳۷) ۱۰۰ گرفتن بینی از بوی بد حرام است (۴) ولی تند رفتن و فرار

- ۱- آیه الله سیستانی: اینها نیز حرام است. به حاشیه مسأله قبل نیز مراجعه شود.
- ۲- آیه الله خامنه ای، آیه الله سیستانی: احتیاط واجب.
- ۳- آیه الله تبریزی، آیه الله خامنه ای: بنا بر احتیاط لازم.
- ۴- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب حرام است.

ص ۶۰

کردن از آن اشکال ندارد. (م ۳۴۱) ۱۰۱ خرید و فروش عطریات در حال احرام اشکال ندارد ولی نباید آنها را برای امتحان ببوید یا استفاده کند. (م ۳۴۲) ۱۰۲ استفاده از صابون و شامپوهای خوشبو در حال احرام جایز نیست (۱). (م ۴۹۶) * نگاه در آینه ۱۰۳ یکی از محرمات احرام، نگاه کردن در آینه است به قصد آرایش و زینت کردن. و احتیاط واجب آن است که بدون قصد (۲) زینت هم به آینه نگاه نکند. (هشتم از محرمات احرام و م ۳۶۸) ۱۰۴ نگاه کردن به اجسام صاف صیقل داده شده و آب زلال که تصویر در آن پیدا است اشکال ندارد. (۳) (م ۳۶۴) ۱۰۵ عینک زدن در حال احرام اگر زینت نباشد (۴) اشکال ندارد. (م ۳۶۵)

۱- آیات عظام خامنه ای، بهجت، سیستانی: بنابر احتیاط واجب حرام است.

۲- آیات عظام سیستانی، خامنه ای، مکارم، تبریزی، بهجت: بدون قصد زینت و آرایش اشکال ندارد.

۳- آیه الله خامنه ای، آیه الله مکارم: اگر به قصد تزئین نباشد. آیه الله سیستانی: اجسام صیقلی دیگری که خاصیت آینه را داشته باشد حکم آینه را دارد.

۴- آیه الله فاضل، آیه الله بهجت: اگر به قصد زینت نباشد اشکال ندارد.

۱۰۶ اگر محرم در اتاقی که ساکن است آینه باشد و بداند که گاهی چشم او سهواً به آینه می افتد اشکال ندارد ولی احتیاط مستحب است که آن را بردارد یا چیزی روی آن بیندازد. (م ۳۶۷) ۱۰۷ در نگاه به آینه فرقی نیست که تصویر خود را ببیند یا نبیند. (۱) (س ۴۹۷) ۱۰۸ در حال احرام تصویربرداری با دوربین عکاسی یا فیلم برداری، چون معلوم نیست، نگاه به آینه باشد، اشکال ندارد. (س ۴۹۸) * انگشتر به دست کردن و پوشیدن زیور برای زینت ۱۰۹ اگر برای استحباب انگشتر به دست کند اشکال ندارد. (۲) (سیزدهم از محرمات احرام) ۱۱۰ اگر انگشتر را، نه برای استحباب و نه برای زینت به دست کند، مثلاً خاصیت طّبی داشته باشد، اشکال ندارد. (م ۳۸۷) ۱۱۱ اگر چیزی بپوشد، که زیور به حساب آید، هر چند به قصد

۱- به حواشی مسائل قبل مراجعه فرمایید.

۲- آیه الله مکارم: انگشتر زینتی به هر قصد باشد حرام است. آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب از هر کاری که زینت حساب شود، پرهیز کند، هر چند قصد زینت نکند.

زینت و خودآرایی نداشته باشد، حرام است. (۱) (م ۳۹۱) ۱۱۲ انگشتر و زیورهایی که قبلا می پوشیده، لازم نیست، (۲) برای احرام از تن بیرون آورد. (م ۳۹۲) ۱۱۳ زیورهایی که قبلا می پوشیده، هرچند برای احرام لازم نیست از تن بیرون آورد ولی نباید به مرد نشان دهد، حتی به شوهر خودش. (۳) (م ۳۹۳) * حنا بستن ۱۱۴ درحال احرام حنا بستن، چه به قصد زینت و خودآرایی باشد و چه بدین قصد نباشد ولی زینت به حساب آید، حرام است. (۴) (م ۳۸۸)

۱- آیه الله سیستانی: انگشتر به دست کردن برای زینت، بنا بر احتیاط واجب جایز نیست ولی برای استحباب و یا نگهداری آن اشکال ندارد.

۲- آیه الله فاضل: اگر قصد زینت و خودآرایی با آنها را نداشته باشد، لازم نیست بیرون آورد. آیه الله مکارم: ولی آن را بپوشاند.

۳- آیه الله سیستانی: نسبت به شوهر و مردانی که با او محرم است، بنا بر احتیاط مستحب نشان ندهد.

۴- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله سیستانی: حنا بستن و هر کاری که زینت به حساب آید بنا بر احتیاط واجب حرام است. آیه الله بهجت: حنا بستن اگر برای زینت باشد جواز آن مورد تأمل است. آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: حنا بستن در صورتی که زینت گفته شود حرام است.

۱۱۵ اگر قبل از احرام حنا ببندد، چه به قصد زینت و آرایش باشد، چه بدون چنین قصدی و چه اثرش تا وقت احرام باقی بماند یا نماند، اشکال ندارد (۱) ولی احتیاط خوب است. (م ۳۸۹) * روغن مالیدن به بدن ۱۱۶ در حال احرام، مالیدن روغن به بدن مثلاً کرم زدن، هرچند بوی خوشی نداشته باشد، حرام است. (م ۳۹۵) ۱۱۷ روغنی که بوی خوش دارد (۲)، اگر اثر آن تا وقت احرام باقی می ماند، قبل از احرام نیز نباید استعمال کند. (م ۳۹۶) ۱۱۸ در حال احرام، خوردن روغن اگر بوی خوش نداشته باشد، اشکال ندارد. (م ۳۹۸) ۱۱۹ در حال ناچاری و نیاز مثلاً برای مداوا، استفاده از روغن اشکال ندارد. (م ۳۹۷) * زدودن مو از بدن

۱- آیه الله صافی: در صورتی که اثرش تا حال احرام باقی می ماند بنا بر احتیاط باید خودداری کند. آیه الله مکارم: اگر قصدش ادامه زینت برای حال احرام باشد اشکال دارد.

۲- آیه الله سیستانی: اگر در آن عطر نباشد ولی خودش خوشبو باشد اشکال ندارد.

ص ۶۴

۱۲۰ در حال احرام چیدن و زدودن مو از بدن حرام است و فرقی بین این موارد نیست: - کم باشد یا زیاد. - از بدن خودش یا از بدن دیگری. - چیدن باشد یا تراشیدن یا کندن. - از موی سر باشد یا جای دیگر بدن. (شانزدهم از محرمات احرام و مسأله ۴۰۱ و ۴۰۴) ۱۲۱ اگر هنگام وضو یا غسل، بدون قصد، مویی کنده شود اشکال ندارد. (م ۴۰۳) ۱۲۲ زدودن مو در حال ناچاری اشکال ندارد، (۱) مثل موی چشم اگر اذیت می کند. (م ۴۰۲) * ناخن گرفتن ۱۲۳ یکی از محرمات احرام ناخن گرفتن است و در این مسأله فرقی میان موارد ذیل نیست: - ناخن دست باشد یا پا. - تمام ناخن را بچیند یا مقداری از آن را. - بچیند یا کوتاه کند یا بکند. - با قیچی بچیند یا چاقو یا وسیله ای دیگر. (م ۴۵۴ تا ۴۵۶) ۱۲۴ چیدن ناخن در حال ناچاری اشکال ندارد؛ مثل آنکه

۱- آیه الله صافی: گناه ندارد ولی کفاره دارد.

مقداری از آن افتاده باشد و قسمت باقیمانده آن موجب آزار انسان باشد. (۱) (م ۴۵۴) * پوشاندن صورت ۱۲۵ زن محرم نباید تمام یا قسمتی از صورت خود را با نقاب یا روبند و مانند اینها بپوشاند. و صورت به مقداری که در وضو شسته می شود باید باز باشد. (هیجدهم از محرمات احرام) ۱۲۶ قسمتی از صورت، حکم تمام صورت را دارد و در حال احرام نباید آن را بپوشاند. (۲) (م ۴۲۹) ۱۲۷ در این موارد پوشاندن صورت جایز است: * گذاشتن صورت روی بالش، برای خوابیدن، * گذاشتن دستها روی صورت. * پایین انداختن چادر یا جامه ای که بر سر افکنده تا مقابل

۱- آیه الله صافی: ولی کفاره دارد و کفاره آن، یک مُدّ طعام است. آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: ولی کفاره آن یک مشت طعام است.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب. آیه الله خامنه ای: پوشاندن گوشه هایی از بالا یا پایین صورت یا دو طرف آن به طوری که پوشاندن صورت بر آن صدق نکند مانع ندارد، چه در نماز چه در غیر آن. آیه الله مکارم: پوشاندن بخشی از صورت به طوری که نقاب و برقع به آن نگویند جایز است.

چانه، برای رو گرفتن از نامحرم. (۱) (م ۴۳۰، ۴۳۱ و ۴۳۳) * ۱۲۸ احتیاط مستحب است که وقتی چادر یا جامه را از سر پایین می‌اندازد، با دست یا چیز دیگری از صورت خود دور نگه دارد که به صورت نچسبد. (۲) (م ۴۳۴) ۱۲۹ زن محرم هنگام نماز خواندن برای آنکه یقین کند تمام سر را پوشانده است، واجب است مقداری از صورت را نیز بپوشاند، ولی واجب است (۳) بعد از نماز فوراً آن قسمت از صورت را که پوشانده است، باز کند. (م ۴۳۲) ۱۳۰ احتیاط واجب آن است که زن محرم صورت خود را با حوله خشک نکند. (۴) (س، ۵۰۶)

۱- آیه الله تبریزی: احتیاط آن است که قسمت پایین آمده را به وسیله دست یا چیز دیگر از صورت خود دور نگه دارد. آیه الله صافی: باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگه دارد. آیه الله سیستانی: و در جایی که نامحرم نیست، اینگونه پوشش نیز جایز نیست.

۲- آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: نگه داشتن آن از چسبیدن به صورت لازم نیست. آیه الله تبریزی: احتیاط واجب است. آیه الله صافی: باید با دست یا چیز دیگری، آن را از صورت دور نگه دارد.

۳- آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: واجب نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که پس از نماز آن را بردارد.

۴- آیه الله فاضل: جایز نیست. و آیه الله خامنه‌ای: اگر حوله را بر روی همه صورت بیندازد اشکال دارد و در غیر این صورت مانعی ندارد. آیه الله مکارم: مانعی ندارد. آیه الله صافی: به طوری که صورت پوشیده نمی‌شود خشک کند. آیه الله بهجت: اگر تدریجی باشد مانعی ندارد.

۱۳۱ بانوان، در حال احرام برای پوشیدن و بیرون آوردن مقنعه از سر، باید سعی کنند، صورتشان پوشیده نشود (۱) ولی اگر سهواً پوشیده شود اشکال ندارد. (س، ۵۰۷) * بیرون آوردن خون از بدن (۲) ۱۳۲ در حال احرام زخم کردن بدن، خراشیدن آن که باعث بیرون آمدن خون شود، خون گرفتن و حتی مسواک زدن (۳) که سبب زخم شدن لثه‌ها بشود حرام است. (م ۴۵۱) ۱۳۳ بیرون آوردن خون از بدن دیگران، مثل خون گرفتن

- ۱- آیه الله مکارم: این مقدار مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: پوشیدن مقنعه که مقداری از اطراف صورت را می پوشاند به احتیاط واجب جایز نیست. به حاشیه مسأله ۱۳۳ نیز مراجعه شود.
- ۲- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.
- ۳- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط مستحب ترک شود. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: مسواک کردن عیبی ندارد اگرچه بداند خون خارج می شود. آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب.

ص ۶۸

پزشک مُحرم از بدن بیمار یا کشیدن دندان او - هرچند خون بیاید (۱) - اشکال ندارد. (س ۵۲۴) ۱۳۴ خاراندن بدن و مسواک کردن دندانها، اگر خون بیرون نیاید و خمیر دندان خوشبو بکار نبرد، مانع ندارد. ۱۳۵ بیرون آوردن خون از بدن خود در حال ناچاری؛ مثلا برای تشخیص بیماری اشکال ندارد. (م ۴۵۲) ۱۳۶ تزریق آمپول در حال احرام مانع ندارد، ولی اگر سبب بیرون آمدن خون از بدن می شود تزریق نکند، (۲) مگر در صورت نیاز و ضرورت. (س، ۴۸۷) * کشیدن دندان ۱۳۷ کشیدن یا کندن دندان، هر چند خون نیاید، بنا بر احتیاط (۳) واجب بر شخص مُحرم حرام است. (م ۴۶۸) ۱۳۸ کشیدن دندان در حال ناچاری مانع ندارد، ولی

۱- آیه الله مکارم: در فرض خون ریزی مکروه است.

۲- آیه الله مکارم: مکروه است. آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط جایز نیست، مگر در حال ضرورت.

۳- آیه الله مکارم: اگر خون بیرون نیاید حرام نیست، ولی احتیاط مستحب است که بدون خونریزی هم دندان نکشد. آیه الله صافی: حرام است.

۴- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بعید نیست این عمل جایز باشد.

بنابر احتیاط واجب کفّاره دارد. (۱) همان * فسوق ۱۳۹ فسوق زیعنی دروغ گفتن، فحش دادن و فخرفروشی (۲) به دیگران. (م ۳۷۲) ۱۴۰ آنچه در بین مردم متعارف است که مُحرم به دیگری دوستانه دستور می دهد، یا درخواست می کند، مثلاً می گوید: «یک لیوان آب به من بدهید»، که همراه با فخرفروشی به دیگران نمی باشد، اشکال ندارد. (س، ۵۲۷)

۱- آیه الله خامنه ای: کشیدن دندان بدون خونریزی نه حرام است و نه کفاره دارد و در صورتی که کشیدن دندان ضرورت پیدا کند و منجر به خونریزی شود، احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند کفاره بدهد. آیه الله بهجت: کندن دندان در صورتی که موجب خون آمدن شود حرام است ولی کفاره ندارد و اگر موجب خون آمدن نشود و یا کندن دندان ضرورت داشته باشد مانعی ندارد.

۲- آیه الله تبریزی: فخر کردن بر دیگران اگر برای اثبات فضیلت و برتری برای خود باشد که توهین دیگری را دربر داشته باشد این عمل خود بخود حرام است. آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب فخر فروشی نیز از فسوق است. آیه الله سیستانی: فخر کردن اگر مستلزم اهانت و تحقیر مؤمن باشد همیشه حرام است و در حال احرام حرمتش مؤکد است و اگر چنین نباشد اشکالی ندارد حتی در حال احرام.

ص ۷۰

* جدال ۱۴۱ قسم خوردن به «الله»، یا ترجمه آن به زبان دیگر، مثلاً به «خدا» در مقام اثبات یا ردّ چیزی «جدال» است و از محرمات احرام شمرده شده است. (م ۳۷۳) ۱۴۲ کلمه «لا» و «بلی» دخالتی در مطلب ندارد، (۱) بنابراین اگر بدون این دو کلمه هم قسم بخورد، جدال است. (همان) ۱۴۳ بنا بر احتیاط واجب، سایر اسماء الهی همانند رحمان، رحیم، خالق السموات و الأرض، حکم «الله» را دارد و در حال احرام از قسم خوردن به این الفاظ نیز باید پرهیز شود. (۲) (م ۳۷۵) ۱۴۴ در مقام ضرورت، برای اثبات حق یا ردّ باطل قسم خوردن به «الله» و غیر آن جایز است. (۳) (م ۳۷۶)

۱- آیه الله فاضل: این دو کلمه دخالت در مطلب دارد.

- ۲- آیه الله فاضل: در صورتی که با کلمه «لا» یا «بلی» باشد بنا بر احتیاط مستحب حکم جدال را دارد. آیه الله سیستانی: در جدال، کافی است که قسم به خدای متعال باشد ولو به لفظ جلاله نباشد. آیه الله بهجت: اگر قسم به «الله» نباشد جدال نیست.
- ۳- آیه الله سیستانی: در صورتی که ترک آن موجب ضرری برای او باشد، مثلاً حق او را پایمال کنند. آیه الله تبریزی، آیه الله صافی: برای اظهار مودّت و دوستی و اکرام مؤمن نیز جایز است.

* کندن درخت و گیاه حرم ۱۴۵ کندن و بریدن درختان و گیاهانی که در منطقه حَرَم روییده است، بر مُحرّم و غیر مُحرّم حرام است و این از مُحرّمات مخصوص حَرَم است. (بیست و سوم از محرّمات احرام و مسأله ۴۷۸) * ۱۴۶ در این موارد کندن و بریدن درخت و گیاه حرم جایز است: * درخت یا گیاهی که خودش در منزلش (۱) کاشته است. * درختان میوه. (۲) * گیاهی به نام اِذْخِر. (۳) * گیاهی که بر اثر راه رفتن - به طور متعارف - کنده شود. (۴) (م ۴۶۹ و ۴۷۳ و ۴۷۹)

- ۱- آیه الله سیستانی: فرقی بین کاشتن خود شخص و دیگری در این صورت نیست، ولی اگر گیاه یا درختی را خود کاشته باشد می تواند قطع کند، هرچند در ملک دیگری باشد.
- ۲- آیه الله مکارم: قطع درختان میوه اگر خودرو باشد، بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. آیه الله فاضل: چیدن میوه ها و شاخه هایی که برای هرس کردن که در بهتر و بیشتر شدن میوه ها تأثیر دارد می چینند، اشکال ندارد ولی خود درخت را نباید قطع کنند.
- ۳- اذخر = کور گیاه، گزنه دشتی. گیاهی است با شاخه های باریک، برگهای ریز و سرخ رنگ یا زرد و تندبو، شکوفه های سفید.
- ۴- آیه الله بهجت: در صورتی که بدانند با راه رفتن از آن جا گیاه کنده می شود و ضرورتی در رفتن نباشد، احتیاط در ترک است.

ص ۷۲

* شکار حیوانات صحرائی ۱۴۷ شکار حیوانات دریایی، مانند ماهی و خوردن گوشت آنها در حال احرام اشکال ندارد. (م ۳۰۷)
۱۴۸ ذبح و خوردن گوشت حیوانات اهلی، مانند مرغ خانگی و گوسفند، مانع ندارد. (م ۳۰۸) ۱۴۹ احتیاط واجب (۱) است که در حال احرام، زنبور را اگر قصد اذیت او را ندارد، نکشد. (م ۳۱۰) ۱۵۰ صید ملخ و سایر پرندگان در حال احرام جایز نیست. (م ۳۰۹)

۱- آیه الله بهجت: اگر قصد اذیت او را ندارد، نباید آن را بکشد. آیه الله سیستانی: نباید بکشد.

حرکت به سوی مکه

زائران، پس از آنکه در میقات مُحرم شدند، برای انجام بقیه اعمال عمره، روانه مکه می شوند. نزدیک شهر مکه، ابتدا به منطقه حرم می رسند. (۱) برای وارد شدن به حرم و شهر مکه و مسجدالحرام ادعیه و آداب بسیاری در کتاب های مناسک و دعا وارد شده است که در اینجا برخی از آنها را که به طور غالب انجام

آنها برای زائران ممکن است، می آوریم و کسانی که علاقه مند به آشنایی و عمل به تمام مستحبات می باشند، به کتاب های مفصل مراجعه فرمایند. * دعای وارد شدن به منطقه حرم ۱۵۱ در ابتدای ورود به منطقه حرم، خواندن این دعا مستحب است: « اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ قُلْتَ فِیْكِتَابِكَ وَقَوْلِكَ الْحَقُّ : { وَ اَذِّنْ فِی النَّاسِ بِالْحَجِّ یَا تُوَكَّلُ رِجَالًا وَعَلٰی كُلِّ ضَامِرٍ یَا تَیِّنُ مِنْ كُلِّ فِجٍّ عَمِیقٍ } . اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَرْجُو اَنْ اَكُوْنَ مِمَّنْ اَجَابَ دَعْوَتَكَ ، وَقَدْ

۱- یکی از حدود حرم، تنعیم است و اکنون شهر مکه از طرف تنعیم، توسعه بیشتری یافته و از حرم بیرون شده است.

جِئْتُ مِنْ شُقْمَةٍ بَعِيدَةٍ وَفَجَّ عَمِيقَ سَامِعًا لِنِدَائِكَ وَمُسْتَجِيبًا لَكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ وَكُلُّ ذَلِكَ بِفَضْلِكَ عَلَيَّ وَإِحْسَانِكَ إِلَيَّ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا وَفَّقْتَنِي لَهُ أُتْبِعِي بِذَلِكَ الزُّلْمَةَ عِنْدَكَ وَالْقُرْبَىٰ إِلَيْكَ وَالْمَنْزِلَةَ لَدَيْكَ وَالْمَغْفِرَةَ لِذُنُوبِي وَالتَّوْبَةَ عَلَيَّ مِنْهَا بِمَنِّكَ ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَحَرِّمْ بِيَدَيْكَ عَلَى النَّارِ وَآمِنِّي مِنَ النَّارِ وَعِقَابِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ . مستحبات وارد شدن به مسجد الحرام ۱۵۲ برای وارد شدن به مسجد الحرام و داخل آن، این کارها مستحب است: ۱- برای رفتن به مسجد الحرام غسل کند. ۲- پابرهنه و با آرامش و وقار وارد مسجد شود. ۳- بر در مسجد بایستد و بگوید: « السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ ، السَّلَامُ عَلَى أَنْبِيَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ ، السَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ، السَّلَامُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » . *

۴- پس از ورود به مسجد الحرام، رو به کعبه دست‌ها را بلند کند

ص ۷۵

و بگوید: « اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِيمَقَامِيهِذَا وَفِيأَوَّلِ مَنْاسِكِي أَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَنِّي خَطِيئَتِي وَأَنْ تَضَعَ عَنِّي زُرِّي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا بَيْتُكَ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلْتَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي عَجِبْتُكَ وَالْبَلَدَ بَلَدُكَ وَالْبَيْتَ بَيْتُكَ جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتِكَ وَأَوْثَمَ طَاعَتِكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ لَكَ مَسْأَلَةً لِّلْفَقِيرِ إِلَيْكَ الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْ نِيْبَطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ ». ۵- وقتی که نزدیک حجرالاسود رسید، دست های خود را بلند کند و حمد و ثنای الهی را به جای آورد و بر پیامبر صلوات بفرستد، و از خداوند قبولی حج خود را طلب کند. ۶- به حجرالاسود اشاره کند و بگوید: « اللَّهُمَّ أَمَانَتِي أَدِّيْتُهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَى سُنَّةِ نَبِيِّكَ صِلْمُوا تَكْ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى وَعِبَادَةَ الشَّيْطَانِ وَعِبَادَةَ كُلِّ نِدٍّ يُدْعَى مِنْ دُونِ اللَّهِ » .

طواف

۱۵۳ کسی که برای انجام عمره تمتع محرم شده و وارد مکه می شود، باید به نیت طواف، هفت مرتبه به دور خانه کعبه، که در مسجدالحرام است، بگردد. (مناسک، ص ۲۱۶ و م ۵۳۱) وقت طواف ۱۵۴ طواف و سایر اعمال عمره تمتع باید در ماه های حج (شوال، ذی القعدة و ذی الحججه) انجام شود و هنگام ورود به مکه می تواند آن را بجا آورد. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۰۵) ۱۵۵ پایان وقت طواف عمره تمتع زمانی است که اگر زائر بخواهد، آن را با بقیه اعمال عمره بجا آورد، به وقوف اختیاری عرفات برسد. (م ۵۳۴)

واجبات طواف

۱۵۶ برای طواف، واجباتی را برشمرده اند که برخی از آنها از شرایط طواف کننده و برخی جزو حقیقت و کیفیت طواف است و اما شرایط طواف کننده بدین شرح است: * نیت (طواف را باید با قصد خالص برای خدا به جای آورد). * طهارت از حدث (با وضو باشد و غسلی بر عهده او نباشد). * بدن و لباسش پاک باشد. * بدن را با لباس دارای شرایط بپوشاند. و آنچه جزو حقیقت و کیفیت طواف است که در واقع شرایط طواف می باشد اینهاست: * شروع طواف از حجرالاسود و ختم آن به حجرالاسود. * حفظ موالات بین دورهای طواف. * در طرف چپ بودن کعبه به هنگام طواف. * وارد نشدن به حجر اسماعیل در حال طواف. * مراعات فاصله لازم با کعبه در حال طواف. * بیرون بودن از کعبه. * هفت دور طواف کردن. (مناسک، ص ۲۲۸، واجبات طواف) ص ۷۸

احکام واجبات طواف * نیت ۱۵۷ طواف از عبادات است و باید برای اطاعت خداوند انجام شود و از هرگونه ریا و خودنمایی به دور باشد. (م، اول از واجبات طواف و مسأله ۵۴۰) ۱۵۸ همانگونه که در نیت احرام گفته شد، به زبان آوردن نیت لازم نیست. بلکه، همینکه بنا دارد برای اطاعت خداوند طواف عمره تمتع بجا آورد، کفایت می کند. (م ۵۳۹) * طهارت از حدث ۱۵۹ برای آشنایی با احکام این شرط، لازم است اقسام طواف شناخته شود. طواف بر دو نوع است: واجب و مستحب. ۱- طواف واجب جزئی از اعمال عمره یا حج است - هرچند عمره یا حج مستحبی باشد. و آن چهار تا است: * طواف عمره تمتع * طواف عمره مفرده * طواف حج (طواف زیارت) * طواف نساء

احکام واجبات طواف

تیت

[۱۵۷] طواف از عبادات است و باید برای اطاعت خداوند انجام شود و از هرگونه ریا و خودنمایی به دور باشد.

(م، اول از واجبات طواف و مسأله ۵۴۰)

[۱۵۸] همانگونه که در تیت احرام گفته شد، به زبان آوردن تیت لازم نیست. بلکه، همینکه بنا دارد برای اطاعت خداوند طواف

عمره تمتع بجا آورد، کفایت می‌کند. (م ۵۳۹)

طهارت از حدث

[۱۵۹] برای آشنایی با احکام این شرط، لازم است اقسام طواف شناخته شود.

طواف بر دو نوع است: واجب و مستحب.

۱ - طواف واجب؛ جزئی از اعمال عمره یا حج است - هرچند عمره یا حج مستحبی باشد. و آن چهار تا است:

* طواف عمره تمتع

* طواف عمره مفرده

* طواف حج (طواف زیارت)

* طواف نساء

۲- طواف مستحب؛ جدا از اعمال عمره و حج انجام می‌شود، یعنی هفت دور گشتن به دور کعبه، قربةً الی الله، که یکی از کارهای مستحب در مکه است و هرچه انسان بتواند طواف کند خوب است. (م ۵۴۷) ۱۶۰ کسی که طواف واجب انجام می‌دهد، باید از حدث اکبر؛ مثل حیض و نفاس (۱) و جنابت پاک باشد و با وضو طواف کند. (م ۵۴۵) ۱۶۱ کسی که عمره یا حج مستحبی بجا می‌آورد، چون با شروع این اعمال، اتمام آن واجب می‌شود، باید با طهارت طواف کند. (همان) ۱۶۲ در طواف مستحبی، طهارت شرط نیست، پس کسی که جنب، حائض یا نفساء (۲) است، جایز نیست به مسجدالحرام برود، پس از این جهت، نمی‌تواند، طواف بجا آورد. (م ۵۴۶) ۱۶۳ اگر انسان بدون طهارت، طواف واجب انجام دهد، باطل است؛ چه از روی عمد باشد، یا از روی غفلت و فراموشی یا به جهت ندانستن مسأله. (م ۵۴۸ و ۶۳۲) ۱۶۴ در بین اعمال عمره و حج، تنها طواف و نماز طواف

۱- ایام عادت ماهانه قاعدگی ایام حیض بانوان است، و ایامی که پس از زایمان خونی می‌بینند، ایام نفاس است.

۲- به زنی که در ایام حیض است حائض و زنی که پس از زایمان خون می‌بیند، نفساء گفته می‌شود و احکام حیض در ص ۷۸ خواهد آمد.

ص ۸۰

است که نیاز به طهارت دارد ولی در سایر اعمال اگر انسان، با

طهارت باشد بهتر است. ۱۶۵ زن حائض یا نفساء، بعد از پاک شدن از حیض یا نفاس باید برای انجام طواف و نماز، غسل کند و وضو هم بگیرد (۱) و اگر نتواند غسل (۲) کند، باید به جای آن تیمم کند و وضو هم بگیرد (۳) و اگر نتواند وضو بگیرد باید به جای آن نیز یک تیمم دیگر انجام دهد. (۴) (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۴ و ۶۲ و مناسک، م ۵۵۲) ۱۶۶ کسی که برای انجام وضو یا غسل عذر دارد ولی

امید دارد که عذرش برطرف شود، مثلاً مریض است ولی امید دارد خوب شود. بنا بر احتیاط واجب (۵) باید صبر کند تا وقتی

۱- آیات عظام تبریزی، سیستانی، زنجانی، مکارم: لازم نیست وضو بگیرد. آیه الله فاضل: با غسل استحاضه کثیره بدون وضو می تواند، نماز بخواند.

۲- آیه الله مکارم، اگر عذر داشته باشد و نتواند صبر کند تا عذر برطرف شود.

۳- آیات عظام سیستانی، زنجانی، مکارم: لازم نیست وضو بگیرد.

۴- آیه الله تبریزی: در صورتی که نتواند غسل کند و مأیوس شود از توانایی بر غسل، واجب است با تیمم طواف کند و احتیاط مستحب است، نایب نیز بگیرد.

۵- آیه الله بهجت: احتیاط مستحب است صبر کند. آیه الله خامنه ای: اگر می داند عذر او تا آخر وقت برطرف می شود باید صبر کند. آیه الله سیستانی: باید صبر کند، مگر آنکه از برطرف شدن عذر مأیوس باشد یا احتمال بدهد، در آخر وقت نتواند تیمم کند.

ص ۸۱

که وقت تنگ یا از خوب شدن نا امید شود، آن وقت تیمم

کند. (م ۵۵۴) شک در طهارت ۱۶۷ اگر در طهارت شک کند وظیفه اش به شرح زیر است: * شک کند وضو گرفته یا نه، ر باید وضو بگیرد. * شک کند غسل کرده یا نه ر باید غسل کند. * اگر با وضو بود و شک کند وضویش باطل شده یا نه ر لازم نیست وضو بگیرد. * اگر قبلا پاک بوده ولی شک دارد حدث اکبر حاصل شده یا نه، مثلا نمی داند حائض شده یا نه ر لازم نیست غسل کند. * اگر پس از طواف شک کند، با طهارت انجام داده یا نه (۱) ر طواف انجام شده صحیح است ولی برای

اعمال بعدی که نیاز به طهارت دارد، باید طهارت

تحصیل کند. * در بین طواف، شک کند حدثی از او سر زده یا نه، مثلا شک کند وضویش باطل شده یا نه، یا شک کند حائض

۱- آیه الله تبریزی: اگر بعد از حدث اصغر مبطل وضو شک کند در اینکه قبل از طواف غسل کرده یا نه باید غسل کرده و طواف را اعاده کند و برای اعمال بعدی وضو بگیرد.

شده یا نه ر به شك خود اعتنا نکند و بنا بر طهارت بگذارد. * در بین طواف شك کند وضو داشته یا نه (۱) را اگر پس از

۱- آیه الله صافی: در این صورت باید وضو بگیرد و بعد طواف را از سر بگیرد، چه قبل از تمام شدن دور چهارم باشد یا بعد از آن. آیه الله خامنه ای، آیه الله تبریزی: اگر سابقه طهارت داشته، به شك خود اعتنا نکند و الاً بهتر است طواف را با طهارت از سر بگیرد. آیه الله بهجت: حکم شك در طهارت در اثنای نماز را دارد. آیه الله صافی: در این صورت باید وضو بگیرد و بعد طواف را از سر بگیرد، چه قبل از چهار دور باشد یا بعد از آن. آیه الله سیستانی: و سابقه طهارت نداشته باشد، یعنی می داند قبل از طواف وضو نداشته ولی شك دارد برای طواف وضو گرفته یا نه آیه الله مکارم: و حالت سابقه خود را از وضو و حدث نداند، یعنی نداند قبل از طواف وضو داشته یا نه آیه الله فاضل: اگر در بین طواف شك کند که وضو داشته یا خیر، مسأله سه صورت دارد، اول: حالت سابق خود را بداند که طاهر بوده در این فرض جایز است طواف را تمام کند. و برای اتمام آن وضو واجب نیست و اعاده طواف نیز لازم نیست و در این صورت فرقی نیست که شك بعد از دور چهارم عارض شده باشد یا قبل از آن. دوم: حالت سابق خود را بداند که محدث بوده، در این فرض ظاهراً هر مقدار طوافی که انجام داده محکوم به بطلان است چه شك بعد از دور چهارم عارض شده باشد یا قبل از آن، و باید بعد از وضو از نو طواف کند. سوم: حالت سابق خود را نداند، که در این صورت به احتیاط واجب پس از وضو طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و پس از آن طواف و نماز آن را اعاده کند و در این صورت فرقی نیست که شك بعد از دور چهارم یا قبل از آن عارض شده باشد.

ص ۸۳

کامل شدن دور چهارم؛ مثلاً در دور ششم شک کند، باید

طواف را رها کند و وضو بگیرد و طواف را از همانجا ادامه دهد و به پایان برسد. (۱) و اگر قبل از تمام شدن دور چهارم شک کند،

(۲) بنا بر احتیاط واجب پس از وضو، آن طواف را

تکمیل کند (۳) و دوباره انجام دهد. * در بین طواف، شک کند که غسل کرده یا نه؛ مثلاً قبلاً حائض بوده و از خون پاک شده

است و نمی‌داند غسل کرده است یا نه؛ باید فوراً از مسجد خارج شود، (۴)

پس اگر دور چهارم طواف را تمام کرده بود، پس از غسل، بقیه آن را

۱- آیه الله مکارم: و سپس اعاده کند.

۲- آیه الله مکارم: طواف او باطل است.

۳- آیه الله سیستانی: اتمام لازم نیست، بلکه اعاده کند.

۴- آیات عظام صافی، خامنه‌ای، تبریزی، بهجت: در هر صورت باید پس از غسل، طواف را از سر بگیرد. آیه الله سیستانی: برای

خارج شدن از مسجد، اگر تیمم کردن کمتر از بیرون رفتن وقت می‌گیرد باید فوراً تیمم کند و بیرون رود و چنانچه تیمم کردن

بیشتر از بیرون رفتن وقت می‌گیرد، باید فوراً بیرون رود و بقیه کارها را مطابق متن انجام دهد.

بجا آورد (۱) و صحیح است، هر چند احتیاط مستحب است،

طواف را از سر بگیرد و اگر قبل از تمام شدن دور چهارم، شک کرده است بعد از غسل، طواف را از سر بگیرد. (م ۵۵۵ تا ۵۵۸) ۱۶۸ در تمام مواردی که گفته شد، بنا بر طهارت بگذارد، یا طواف صحیح است، بهتر است تجدید وضو کند و رجاءاً غسل بجا آورد، چون ممکن است، بعداً معلوم شود وضو یا غسل نداشته و اشکال پیدا شود. (م ۵۵۹) وظیفه حائض نسبت به طواف ۱۶۹ یکی از خونهایی که زن از خود می بیند، خون قاعدگی (حیض) است و زن را در مدتی که خون می بیند

«حائض» می گویند. (توضیح المسائل، ص ۵۵) احکام حیض، به طور مفصل در رساله های توضیح المسائل آمده است ولی از آنجا که ممکن است، بانوان در ایام حج دسترسی

به توضیح المسائل نداشته باشند، به طور مختصر به نشانه ها و برخی از احکام آن اشاره می کنیم و سپس به بیان وظیفه بانوان حائض نسبت به طواف می پردازیم. ۱۷۰ نشانه های خون حیض بدین است: * قبل از بلوغ دیده نمی شود و اگر دختری قبل از بلوغ

۱- آیه الله فاضل: و به احتیاط واجب طواف را اعاده کند.

ص ۸۵

خونی بیند حکم حیض ندارد. (۱)* زندهای سیده پس از ۶۰ سالگی و زندهای غیر سیده پس از ۵۰ سالگی، خون حیض نمی بینند و چنانچه پس از آن سنین خونی بینند حکم حیض ندارد. (۲)* دوره قاعدگی کمتر از سه روز نیست، پس اگر جریان خون قبل از سه روز قطع شود حکم حیض ندارد. * دوره قاعدگی بیش از ده روز طول نمی کشد و چنانچه خونریزی بیش از ده روز طول بکشد، پس از ده روز حکم حیض ندارد. * خونریزی در سه روز اول به طور مستمر می باشد (۳)- هر چند در داخل، خون باشد و بیرون نیاید - پس اگر مثلاً دو

۱ - ۲ - ۳ -

۱- ممکن است دختری بالغ باشد ولی خونریزی قاعدگی نداشته باشد چون وراثت و تغذیه و آب و هوا نیز در این مسأله تأثیر دارد.
 ۲- آیه الله تبریزی: واجب است بر زندهای غیر سیده و زندهای سیده بعد از تمام شدن ۵۰ سال تا تمام شدن ۶۰ سال چنانچه با نشانه های حیض یا در روزهای عادت خون بیند احتیاط کنند. آیه الله سیستانی: خونی که زنها پس از تمام شدن ۶۰ سال می بینند حکم حیض را ندارد و احتیاط مستحب آن است که زندهایی که قرشیه سیده نیستند بعد از تمام شدن ۵۰ سال تا تمام شدن ۶۰ سال چنانچه خون را طوری بینند که اگر پیش از ۵۰ سال می دیدند قطعاً حکم حیض را داشت میان کارهای مستحاضه و تروک حائض جمع نمایند.

۳- آیه الله بهجت: قید «هر چند در داخل خون باشد و بیرون نیاید» را ندارد.

روز خون ببیند سپس به طور کامل قطع شود و یک روز

دیگر دوباره خون ببیند، (۱) از آغاز حیض نبوده است. * فاصله دو حیض حداقل ده روز می باشد، (۲) پس اگر بعد از تمام شدن دوره قاعدگی قبل از آن که ده روز فاصله شود خون ببیند، خون دوّم حکم حیض ندارد. (۳) * خون حیض معمولاً غلیظ و گرم و پر رنگ (۴) است و با فشار و کمی سوزش می آید. (العروۃ الوثقی، ج ۱، ص ۳۱۵ و ۳۱۶، توضیح المسائل، م ۴۳۴ تا ۴۴۱) احکام دوران قاعدگی ۱۷۱ در مدّت قاعدگی، این کارها بر بانوان حرام است: * نماز و طواف کعبه. * کارهایی که بر جنب حرام است؛ مانند توقّف در مسجد.

- ۱- آیه الله صافی: بنا بر احتیاط لازم در روزهایی که خون می بیند باید جمع کند میان کارهای مستحاضه و تروک حائض و در روزهایی که خون نمی بیند هم کارهایی که بر حائض حرام است ترک کند و هم عبادتهای خود را بجا آورد.
- ۲- نظر آیه الله بهجت یافت نشد.
- ۳- مگر آنکه ابتدا سه روز یا بیشتر خون ببیند و پاک شود و دوباره چند روزی خون ببیند و مجموع خونریزی اوّل و دوّم و پاکی در وسط بیش از ده روز نباشد.
- ۴- آیات عظام سیستانی، صافی، تبریزی، مکارم: رنگ آن سیاه یا سرخ است.

* آمیزش با همسر، برای زن و مرد، هر دو حرام است. (توضیح المسائل، م ۴۵۰) ۱۷۲ نمازهایی که بانوان در حال حیض نخوانده اند قضا ندارد ولی قضای روزه های واجب را باید پس از ماه مبارک رمضان بجا آورند. (توضیح المسائل، م ۴۶۹) وظیفه زن پس از قطع خونریزی ۱۷۳ بانوان پس از پایان دوره قاعدگی و قطع خونریزی، باید غسل حیض بجا آورند و نماز و سایر عبادت‌های خود را انجام دهند. (توضیح المسائل، م ۴۶۶) ۱۷۴ با غسل حیض به تنهایی نمی توان نماز خواند، یا طواف واجب بجا آورد، بلکه به علاوه غسل، وضو هم لازم است (۱) و اگر پیش از غسل وضو بگیرد بهتر است. (توضیح المسائل، م ۴۶۶) ۱۷۵ اگر زنی پس از احرام عمره تمتع و قبل از طواف حائض شود مسأله دو صورت دارد: ۱- می داند قبل از وقوف به عرفات (قبل از ظهر روز نهم ذی حجه (۲)) از خون پاک می شود به مقداری که می تواند

۱- آیات عظام سیستانی، تبریزی، زنجانی، فاضل، مکارم: وضو لازم نیست ولی بهتر آن است که وضو هم بگیرد.

۲- آیه الله فاضل: قبل از وقوف رکنی یعنی بتواند به مقدار کمی از وقوف برسد، مثلاً چند دقیقه قبل از غروب به عرفات برسد

غسل کند و اعمال عمره را هم انجام دهد، باید صبر کند تا از خون پاک شود. ولی اگر تا آن زمان پاک نشد، باید به حج افراد عدول کند و به عرفات برود و بعد از اعمال حج، عمره مفرده بجا آورد. ۲- می داند تا آخر وقت پاک نمی شود، یا ترس آن دارد که پاک نشود باید به حج افراد عدول کند یعنی نیت خود را از عمره تمتع به حج افراد برگرداند و پس از بجا آوردن حج، عمره مفرده انجام دهد. (تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۴۰۸، م ۷۶) اگر در بین طواف عمره تمتع حائض شود، باید فوراً از مسجد خارج شود و در این فرض، مسأله دو صورت دارد: ۱- اگر قبل از دور چهارم طواف حائض شده است، چنانچه قبل از تمام شدن وقت عمره تمتع پاک شود، باید پس از غسل، طواف را اعاده کند و بقیه اعمال را بجا آورد و چنانچه تا آخر وقت پاک نشود، باید به حج افراد عدول کند. (۱)

۱- آیه الله خامنه ای: اگر قبل از سه شوط و نیم حائض شد مورد عدول به افراد است. آیه الله فاضل: اگر قبل از سه شوط و نیم حائض شده، مورد عدول به افراد است و اگر بعد از آن و قبل از تمام شدن دور چهارم حائض شده، طواف را رها کند و سعی و تقصیر را احتیاطاً و رجاءاً انجام دهد و احتیاطاً محرمات احرام را رعایت کند، و وقت رفتن به عرفات احتیاطاً و رجاءاً محرم به احرام حج تمتع شود و اعمال آن را به قصد مافی الذمه - اعم از تمتع و افراد - انجام دهد. و پس از پاک شدن بنا بر احتیاط ابتدا طواف و نماز عمره را تکمیل کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و بقیه اعمال حج را بجا آورد، و اگر حج تمتع بوده احتیاطاً عمره مفرده را انجام دهد. آیه الله بهجت: مخیر است بین اینکه اول حج افراد را بجا آورد و بعد از فراغت، عمره مفرده بجا آورد و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش بجا آورد زبدین معنی که سعی و تقصیر نموده، برای حج احرام بسته و به حج رفته و پس از فراغت از حج و بازگشت به مکه قضای طواف عمره را پیش از طواف حج بجا آورد. آیه الله تبریزی: طواف را رها نموده سعی و تقصیر می کند و برای حج محرم می شود و بعد از برگشتن از منا قبل از طواف حج یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا می آورد و نماز آن را می خواند. آیه الله صافی: طواف را رها نموده، سعی و تقصیر را احتیاطاً انجام دهد، و تروک احرام را ترک نماید، و رجاءاً محرم به احرام حج تمتع شود، و اعمال آن را به قصد مافی الذمه از تمتع و افراد انجام دهد و پس از پاک شدن ابتدا طواف ناقص عمره را تکمیل نموده، نماز بخواند و بعد بقیه طوافها را بجا آورد و احتیاطاً عمره مفرده نیز انجام دهد. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که به حج افراد عدول نماید، گرچه می تواند در عمره تمتع خود باقی بماند، و اعمال آن را بجز طواف و نماز آن انجام دهد. و پس از فراغت اعمال منا قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را بجا آورد.

ص ۸۹

۲- اگر بعد از تمام شدن دور چهارم (۱) حائض شود؛ مثلاً در

۱- آیه الله خامنه‌ای: بعد از سه شوط و نیم.

ص ۹۰

دورپنجم یا ششم، چنانچه قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شود، باید برگردد و بقیه طواف را انجام دهد. (از سر گرفتن طواف لازم نیست) و سپس باقی اعمال عمره را بجا آورد. و اگر تا وقت وقوف به عرفات پاک نشد، باید سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و محرم شود برای حج

تمتع و در وقت انجام طواف حج، قبل یا بعد از آن (۱) بقیه طواف عمره تمتع و نماز آن را هم بجا آورد. (۲) (م ۷۲۱، ۷۲۲) جلوگیری از عادت ماهانه ۱۷۷ خوردن قرص برای جلوگیری از عادت ماهانه یا عقب انداختن آن در ایام حج، چنانچه برای بدن ضرر نداشته باشد اشکال ندارد. (استفتاآت، ج ۱، ص ۴۷۰، س ۱۱۱) ۱۷۸ خانمی که برای جلوگیری از عادت ماهانه قرص می خورد،

- ۱- آیه الله تبریزی: و بعد از برگشتن از منا قبل از طواف حج، یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا آورد و نماز آن را بخواند. آیه الله سیستانی: باید سعی و تقصیر کند و پس از اعمال منا و قبل از طواف حج باقیمانده طواف را انجام دهد و احتیاط مستحب است، پس از اتمام، طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله صافی: آن چه از طواف عمره باقی مانده و نماز آن را بعد از اعمال مکه به جا آورد و احتیاطاً سعی را هم اعاده کند، هر چند لازم نیست.
- ۲- آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را نیز احتیاطاً اعاده کند.

ص ۹۱

و گاهی در ایام عادت لکه های زردرنگ می بیند که نمی داند خون

است یا نه، حکم خون ندارد، و اعمال عمره و حجّ او صحیح است. و چنانچه بداند این لکه خون است ولی حداقل سه روز به طور مستمر و متصل به هم نباشد، حکم استحاضه را دارد و باید به وظیفه مُستحاضه (۱) عمل کند. (استفتاآت، ج ۱، ص ۷۱، س ۱۶۷ و مناسک، س ۷۳۶) ۱۷۹ خانمی که به جهت خوردن قرص نظم عادت ماهانه اش به هم می خورد، به طوری که گاهی در مدت طولانی خون و لکه می بیند، اگر طوری است که خون حداقل سه روز استمرار دارد. هرچند بیرون نیاید ولی در داخل آلوده به خون باشد، حکم حیض دارد ولی اگر کمتر از سه روز ادامه دارد، یا به طور مستمر نیست؛ یعنی گاهی آلودگی وجود دارد و گاهی وجود ندارد باید به وظایف مستحاضه عمل کنند. (۲) (س ۷۲۰)

وظیفه مُستحاضه نسبت به طواف

۱۸۰ یکی دیگر از خونهایی که گاهی اوقات، زنها از خود

۱-۲-

۱- وظیفه مستحاضه در ص بعد خواهد آمد.

۲- آیه الله صافی: در صورتی که سه روز اول، پشت سر هم نباشد، مثل آنکه دو روز خون ببیند و یک روز پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند، بنا بر احتیاط واجب در روزهایی که خون می بیند باید جمع کند میان کارهای مستحاضه و تروک حائض و در روزهایی که خون می بیند، هم کارهایی که بر حائض حرام است ترک کند و هم عبادت های خود را بجا آورد.

می بینند، «استحاضه» است، و به خانمی که خونریزی استحاضه

دارد «مُستحاضه» می گویند. (توضیح المسائل، ص ۵۰) ۱۸۱ خون استحاضه، معمولاً زرد رنگ و سرد است و بدون فشار بیرون می آید و غلیظ نیست ولی ممکن است گاهی پررنگ و گرم و غلیظ باشد و با فشار بیرون آید. (توضیح المسائل، م ۳۹۲) ۱۸۲ خونریزی استحاضه از نظر مدت، حدّ ندارد و ممکن است یک لحظه باشد و امکان دارد از ده روز هم بگذرد، و بانوان در سن یائسگی هم ممکن است، خونریزی استحاضه داشته باشند. (تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۶، فصل فی الاستحاضه) اقسام استحاضه ۱۸۳ خون استحاضه بر اساس کمی و زیادی آن به سه دسته قلیله، متوسطه و کثیره، (۱) تقسیم می شود و بر اساس همین تقسیم وظیفه زن نیز متفاوت است. مستحاضه قلیله ۱۸۴ اگر جریان خون، تنها یک طرف پنبه را آلوده کرده و به درون آن نفوذ کرده باشد، ولی از طرف دیگر ظاهر نشده، قلیله (۲)

۱- آیه الله مکارم: استحاضه فقط دو قسم است: قلیله و کثیره.

۲- برای آشنایی بیشتر با چگونگی شناخت نوع استحاضه به رساله توضیح المسائل، مسأله ۴۰۴ مراجعه کنید.

است (۱) و باید برای طواف، یا نماز، یا سایر عبادتهایی که نیاز به طهارت دارد، بدن را تطهیر کرده (۲) و بنا بر احتیاط واجب پنبه را عوض کند و وضو بگیرد. (۳) بنا بر این استحاضه قلیله، غسل ندارد. (توضیح المسائل، م ۳۹۳ و ۳۹۴) مستحاضه متوسطه ۱۸۵ اگر خونریزی به قدری است که (۴) به درون پنبه نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده ولی لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده نکرده باشد، استحاضه متوسطه است و زن باید برای نماز،

- ۱- آیات عظام صافی، تبریزی، بهجت، سیستانی: خون فقط روی پنبه آلوده کند و در آن فرو نرود. آیه الله مکارم: ولی از طرف دیگر خارج نشود، خواه خون در پنبه فرو رود یا نه.
- ۲- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب پنبه را آب کشیده یا عوض کند. آیه الله صافی: باید پنبه را عوض کند.
- ۳- آیه الله مکارم: باید زن برای هر نماز یک وضو بگیرد بنا بر احتیاط واجب و واجب است از سرایت خون به سایر اعضا جلوگیری کند، اما عوض کردن پنبه و دستمال واجب نیست هر چند احتیاط است.
- ۴- آیات عظام تبریزی، صافی، سیستانی: خون در پنبه فرو رود گرچه در یک گوشه آن باشد ولی از پنبه به دستمالی که معمولا زنها برای جلوگیری از خون می بندند نرسد. آیه الله بهجت: خون در پنبه فرو رود ولی از طرف دیگر نگذرد.

افزون بر وظایفی که برای قلیله گفته شد، (۱) برای نمازی که قبل از آن، یا در بین آن، مستحاضه شده است غسل کند و تا زمانی که خونریزی مستحاضه متوسطه ادامه دارد هر روز قبل از نماز صبح غسل کند. بنابر این، در استحاضه متوسطه در هر شبانه روز یک غسل کافی است، اما پس از قطع خونریزی نیز باید

۱- آیه الله صافی، آیه الله تبریزی: در استحاضه متوسط باید برای نماز

صبح غسل کند و تا صبح دیگر برای هر نماز کارهای استحاضه قلیله را

انجام دهد. آیه الله سیستانی: در استحاضه متوسطه باید بنابر احتیاط لازم زن برای نمازهای خود روزانه یک غسل نماید و نیز باید کارهای استحاضه قلیله را انجام دهد. آیه الله بهجت: در استحاضه متوسطه باید زن برای نماز صبح غسل کند و تا صبح دیگر برای نمازهای خود بنابر احتیاط واجب پنبه را اگر خونی شده عوض کند یا آب بکشد و همچنین ظاهر بدن اگر نجس شده است آب بکشد و برای هر نماز وضو بگیرد و این در صورتی است که استحاضه متوسطه پیش از نماز صبح یا در بین آن پیدا شود ولی اگر بعد از نماز صبح تا پیش از نماز ظهر یا بین آن حاصل شود باید برای نماز ظهر غسل کند و به همین ترتیب پیش از هر نماز یا بین هر نمازی که استحاضه متوسطه شده باید برای آن غسل کند. آیه الله فاضل: اگر پیش از نماز یا در بین نماز خون استحاضه متوسطه ببیند باید برای آن نماز غسل کند ولی در استحاضه متوسطه اگر قبل از نماز صبح غسل نماید تا صبح روز دیگر برای هر نماز کارهای استحاضه قلیله انجام دهد.

غسل کند. (توضیح المسائل، م ۳۹۳ و ۳۹۵) ۱۸۶ مستحاضه قلیله، برای انجام طواف واجب، باید همان وظایفی که برای نماز گفته شد انجام دهد. (مناسک، س ۷۲۷) ۱۸۷ مستحاضه قلیله، می تواند طواف مستحبی انجام دهد، و عمل کردن به دستوری که برای طواف واجب گفته شد، لازم نیست. (م ۵۴۷) مستحاضه کثیره ۱۸۸ اگر خونریزی به قدری است (۱) که به پنبه نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده و لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده کرده، استحاضه کثیره است (۲) و زن باید برای هر نماز علاوه بر وظایفی که برای قلیله گفته شد، (۳) دستمال را عوض کند یا آب بکشد و غسلی هم انجام دهد ولی اگر نماز ظهر و عصر را با هم بخواند و فاصله نیندازد، یک غسل برای هر دو کافی است و همچنین برای نماز مغرب و عشا. (۴) (توضیح المسائل، م ۳۹۶)

۱- آیه الله مکارم: خون در پنبه فرو رود و از آن بگذرد و جاری شود.

۲- آیه الله مکارم: در استحاضه کثیره واجب است سه غسل انجام دهد یک غسل برای نماز صبح و دیگر برای نماز ظهر و عصر و سوم برای مغرب و عشا و باید میان این نمازها جمع کند.

۳- آیه الله سیستانی و آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب.

۴- آیه الله سیستانی: اینها همه در صورتی است که خون پی در پی از پنبه به دستمال برسد، اما چنانچه رسیدن خون از پنبه به دستمال با قدری فاصله باشد که زن بتواند در آن فاصله یک نماز یا بیشتر بخواند احتیاط لازم آن است که هر گاه خون از پنبه به دستمال برسد، پنبه و دستمال را عوض کرده و یا آب بکشد و غسل نماید، بنا بر این اگر زن غسل کرد و نماز ظهر را مثلا خواند ولی قبل از نماز عصر یا در میان آن خون دوباره از پنبه به دستمال رسید باید برای نماز عصر نیز غسل نماید ولی چنانچه فاصله به مقداری باشد که زن بتواند در آن میان دو نماز یا بیشتر بخواند مثل اینکه بتواند نماز غروب و عشا را نیز قبل از آنکه خون دوباره به دستمال برسد بخواند ظاهر آن است که برای آن نمازها لازم نیست غسل دیگری بکند.

* ۱۸۹ مستحاضه کثیره باید تمام وظایفی را که برای نماز یومیه لازم است، برای طواف واجب و نماز آن نیز جداگانه انجام دهد و بنابر احتیاط واجب به وظایفی که برای نمازهای یومیه انجام داده اکتفا نکند، ولی اگر از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز طواف خون قطع باشد، غسل دیگری برای نماز طواف لازم (۱) (مناسک، س ۷۲۵ و ۷۲۷)

۱- آیه الله صافی: اگر بعد از غسل برای نماز یومیه خون نبیند تجدید غسل لازم نیست، و اگر خون ببیند برای هر کدام از طواف و نماز طواف، یک غسل احتیاطاً بجا آورد و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می شود مثل اینکه در نزدیک مسجد الحرام نتواند غسل کند احتیاطاً در موقع ورود به مسجد الحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید. آیه الله بهجت: زنی که در حال استحاضه است به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می گیرد برای طواف نیز همان طهارت کافی است. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد. آیه الله مکارم: مستحاضه کثیره هنگامی که غسلهای نماز خود را به موقع بجا آورد غسل دیگری برای طواف بر او واجب نیست، تنها وضو بگیرد بنابر احتیاط. آیه الله سیستانی: اگر خون ادامه داشته باشد و قطع نشود یک غسل کافی است، اگرچه احتیاط مستحب برای هر کدام یک غسل است و اگر چنین نباشد و به طوری باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود می تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند. آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که مستحاضه کثیره و متوسطه علاوه بر غسلهایی که برای نمازهای یومیه انجام می دهد یک غسل برای طواف و نماز آن انجام دهد و اگر کاری که وضو را باطل می کند از او سر زده باشد، وضو هم بگیرد.

ص ۹۷

* ۱۹۰ مستحاضه متوسطه و کثیره می توانند طواف مستحبی انجام دهند و عمل کردن به وظایفی که برای طواف واجب گفته شد، لازم نیست، ولی برای وارد شدن به مسجد الحرام، احتیاط مستحب است غسل کنند. (العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۵۳، م ۱۷ و ۱۸، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۷، م ۸، مناسک، س ۷۲۵ و ۷۲۷) ۱۹۱ مستحاضه متوسطه و کثیره باید پس از قطع خونریزی

غسل کنند. (۱) (توضیح المسائل، م ۴۱۸) * طهارت بدن و لباس ۱۹۲ بدن و لباس طواف کننده باید پاک باشد، و بنا بر احتیاط واجب (۲) لباس های کوچک او همانند جوراب و دستکش و دستمال نیز پاک باشد. (م ۵۶۲) ۱۹۳ هرچند در نماز، آلودگی بدن یا لباس به خون، که مقدار آن از «درهم» (۳) کمتر باشد، بی اشکال است ولی بنا بر احتیاط واجب، (۴) بدن و لباس طواف کننده، همین مقدار هم نباید آلوده باشد. (م ۵۶۲)

- ۱- آیه الله سیستانی: مستحاضه کثیره وقتی که به کلی از خون پاک شد اگر بداند از وقتی که برای نماز پیش مشغول غسل شده دیگر خون نیامده لازم نیست دوباره غسل نماید و در غیر این صورت باید غسل نماید هر چند کلیت این حکم بنا بر احتیاط است و اما در مستحاضه متوسطه لازم نیست برای آنکه از خون به کلی پاک شده غسل نماید.
- ۲- آیه الله فاضل: باید لباس های کوچک نیز پاک باشد. ولی در انگشتر و مانند آن که لباس گفته نمی شود طهارت شرط نیست. آیات عظام خامنه ای، تبریزی، بهجت، مکارم: در چیزهایی مانند جوراب و دستمال و انگشتر، طهارت شرط نیست.
- ۳- یک درهم، تقریباً به اندازه یک سکه دو ریالی است.
- ۴- آیه الله خامنه ای، آیه الله مکارم: به این مقدار هم نباید، بدن و لباس طواف کننده، نجس باشد.

* ۱۹۴ اگر جایی از بدن زخم باشد چنانچه تطهیر آن مشقت داشته باشد، تطهیر آن لازم نیست، (۱) ولی بنا بر احتیاط واجب تا اندازه ای که می شود، باید تطهیر نماید و لباس را عوض کند. (م ۵۶۳ و ۵۶۴) ۱۹۵ اگر بتواند طواف را تأخیر بیندازد تا بدون مشقت، بدن را تطهیر کند، بنا بر احتیاط واجب، باید تأخیر بیندازد. به شرط آنکه وقت تنگ نشود. (م ۵۶۵) ۱۹۶ اگر شك داشته باشد که لباسش یا بدنش نجس است، می تواند با آن حال طواف کند و صحیح است. ولی اگر بداند قبلاً نجس بوده و شك دارد که تطهیر کرده یا نه، نمی تواند با آن حال طواف کند. (م ۵۶۷) ۱۹۷ اگر بعد از طواف متوجه شود که لباسش نجس بوده، طواف صحیح است. (م ۵۶۶) ۱۹۸ اگر در بین طواف، بدن یا لباسش نجس شود، مثلاً بر اثر ازدحام جمعیت پایش زخم شود، طواف را رها کند، بدن یا لباس نجس شده را تطهیر نماید و طواف را از همانجا تکمیل کند و

۱- آیه الله صافی: و احتیاط آن است که با همان حال، خودش طواف کند و

و نایب هم بگیرد تا برای او طواف نماید. آیه الله تبریزی: اگر تطهیر آن برای او حرجی نباشد، احتیاط واجب این است که آن را تطهیر نماید.

صحیح است. (۱) (م ۵۶۸) ۱۹۹ اگر در بین طواف نجاستی به بدن یا لباس خود ببیند و احتمال بدهد که در این حال نجس شده (یعنی از ابتدای طواف

۱- آیه الله صافی: اگر در بین طواف لباس یا بدنش نجس شود یا بفهمد که از پیش نجس بوده و بدون رها کردن طواف شستن آن ممکن نباشد، طواف را رها نماید، و اگر چهار دور طواف کرده بعد از تطهیر بدن یا لباس بقیه طواف را تمام کند، و اگر به سه دور و نیم نرسیده طواف او باطل است و باید بعد از تطهیر از سر بگیرد و اگر از سه دور و نیم گذشته و چهار دور را تمام نکرده احتیاط آن است که بعد از تطهیر از همانجا که رها کرده طواف را تمام کند و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز آن را بجا آورد. آیه الله مکارم: خواه قبل از تکمیل شوط چهارم باشد یا بعد از آن. آیه الله تبریزی: هرگاه نجس بودن بدن یا لباس خود را نمی دانسته و در اثنای طواف دانست یا آنکه پیش از فراغت از طواف، بدن یا لباسش نجس شد، اگر جامه پاکی داشته باشد همان جا جامه نجس را کنده و با جامه پاک طواف خود را تمام نماید، و چنانچه جامه پاک همراه نداشته باشد. و اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده، طواف را قطع نموده و پس از ازاله نجاست از بدن یا لباس باقیمانده طواف را بجا آورد. و چنانچه علم به نجاست یا حدوثش پیش از تمام شدن شوط چهارم باشد، باز هم طواف را قطع و نجاست را ازاله نموده و بنابر احتیاط یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا آورد. آیه الله خامنه ای: اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد و طواف را از همانجا ادامه دهد و طواف او صحیح است.

ص ۱۰۱

نجس نبوده) حکم مسأله قبل را دارد. (۱) (م ۵۶۹) ۲۰۰ اگر فراموش کند، بدن یا لباسش نجس است و با همان حال طواف کند و در بین طواف یا پس از اتمام آن یادش بیاید، بنا بر احتیاط واجب (۲) باید طواف را دوباره انجام دهد. (م ۵۷۱) لباس طواف کننده ۲۰۱ بنا بر احتیاط واجب بانوان باید در طواف، تمام بدن را

پوشانند، بجز صورت به مقداری که در وضو شسته می شود و دست ها تا مچ، بنابراین، فرق پوشش بدن در نماز با طواف در این است که چنانچه نامحرمی نبیند، می توانند پاها را در نماز پوشانند ولی در طواف پوشاندن پاها نیز مانند سایر قسمت های بدن لازم است. (مناسک، پنجم از شرایط طواف و س ۷۵۴) ۲۰۲ لباس طواف کننده، علاوه بر طهارت باید مباح باشد (۳) و بنا بر احتیاط واجب سایر شرایط لباس نماز گزار (۴) را داشته باشد. (مناسک، پنجم از شرایط طواف)

۱- به حواشی مسأله قبل مراجعه شود.

۲- آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم: طواف صحیح است و لازم نیست دوباره انجام دهد. آیه الله بهجت: اگر بعد از طواف یادش بیاید طواف صحیح است و اگر در بین طواف یادش بیاید، تطهیر می کند و طواف را تمام می کند.

۳- آیات عظام فاضل، سیستانی، بهجت: بنا بر احتیاط واجب.

۴- شرایط لباس نماز گزار در مسأله ۷۹ گذشت.

ص ۱۰۲

* ۲۰۳ اگر با پول خمس نداده لباس تهیه کند و در طواف و نماز آن را به تن داشته باشد طواف و نمازش صحیح نیست. (۱)س
 (۶۶۸) * شروع و ختم طواف به حجرالأسود ۲۰۴ طواف را باید از مقابل گوشه ای از کعبه که
 حَجْرَ الْأَسْوَدُ (۲) در آن است آغاز کند و در همان جا به
 پایان ببرد. (۳) (مناسک، ص ۲۳۰) ۲۰۵ طواف کننده می تواند، قبل از رسیدن به مقابل حجرالاسود نیت کند که ابتدای طوافش از
 مقابل حجرالاسود باشد. (مناسک، شرط چهارم طواف، ص ۲۳۳) ۲۰۶ در طواف، باید همان طوری که همه مسلمانان طواف

- ۱- آیات عظام: سیستانی، تبریزی، صافی، بهجت: اگر همان طور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد یعنی لباس را که
 خریده قیمت آن را به فروشنده بدهکار شده و با آن پول بدهی خود را می پردازد کفایت می کند. آیه الله فاضل: ولی در همین
 فرض چنانچه بداند پول از درآمد همان سال است و در همان سال خرج شود، خمس واجب نیست.
- ۲- حجرالاسود که سنگی است بیضی شکل و سیاه رنگ در گوشه شرقی دیوار کعبه، با ارتفاع ۵/۱ متر از سطح مسجد نصب شده
 است.
- ۳- هم اکنون مقابل حجرالاسود از کنار کعبه تا آخر صحن مسجدالحرام، خط سیاهی کشیده شده است که افراد می توانند هنگام
 رسیدن به همان خط، طواف را آغاز و به همان جا ختم کنند.

ص ۱۰۳

می کنند، از مقابل حجرالاسود، بدون دقت های اهل و سوسه

طواف را شروع کند و در هر دور لازم نیست مقابل حجرالاسود توقف کند. (م ۵۷۸) ۲۰۷ گاهی دیده می شود که اشخاص نا آگاه در هر دور از طواف، مقابل حجرالاسود می ایستند و عقب و جلو می روند تا مطمئن شوند، مقابل حجرالاسود رسیده اند، این کار اشکال دارد و گاهی حرام است. (م ۵۷۹) * رعایت مولات ۲۰۸ احتیاط واجب آن است که در طواف مولات بین دورها و اجزای آن مراعات شود؛ (۱) یعنی به قدری بین آنها فاصله نیندازد که از صورت یک طواف خارج شود. (م ۵۷۴) * در طرف چپ بودن کعبه ۲۰۹ طواف کننده باید طوری به دور کعبه بگردد که خانه کعبه

۱- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی، مراعات مولات لازم است. آیه الله بهجت: مراعات مولات لازم است، مگر در صورت پیش آمدن عذری، پس از شوط چهارم. آیه الله مکارم: در طواف واجب مولات لازم است و در مستحب شرط نیست. آیه الله خامنه ای: رعایت مولات بنا بر احتیاط واجب لازم است مگر در مورد قطع طواف پس از گذشتن از نیمه آن به خاطر نماز و امثال آن.

در حال طواف در طرف چپ او باشد؛ یعنی همانگونه که همه

مسلمانان طواف می‌کنند، بنابراین اگر در حال طواف رو به کعبه باشد، یا عقب عقب برود، صحیح نیست. (م، ص ۲۴۳) ۲۱۰ در مقابل گوشه‌های کعبه، هنگام دور زدن، در طرفی که حجر اسماعیل قرار دارد، اگر در حالی که به طور متعارف دور می‌زند، شانه چپ از طرف کعبه منحرف شود، اشکال ندارد. (۱) (م ۵۸۰ و ۵۸۱) ۲۱۱ اگر به سبب زیادی جمعیت و مزاحمت طواف کنندگان مقداری از دور زدن، خلاف متعارف شد؛ مثلاً رو به کعبه حرکت کرد، یا پشتش به طرف کعبه واقع شد، یا عقب عقب طواف کرد، باید آن مقدار را جبران کند و از سر بگیرد. (۲) (م ۵۸۴) * وارد نشدن در حجر اسماعیل (علیه السلام) ۲۱۲ حجر اسماعیل، فضایی است بین کعبه و دیواری

۱- آیه الله تبریزی: خانه خدا در تمام حالت‌های طواف باید در طرف چپ باشد، پس اگر مقداری این چنین نبود، آن مقدار، از طواف شمرده نمی‌شود. آیه الله مکارم: بهتر است به جای این گونه کارهای غیرمتعارف؛ مانند همه مسلمین طواف کند و حضور قلب داشته باشد و با خداوند راز و نیاز کند.

۲- آیه الله سیستانی: اگر بر اثر ازدحام جمعیت نتواند برگردد، و آن مقدار را جبران کند، می‌تواند بدون قصد طواف برود و از همانجا شوط را کاملاً اعاده کند.

ص ۱۰۵

نیمدایره، که از زاویه شمالی تا زاویه غربی کعبه امتداد دارد، و

طواف کننده باید به دور آن نیز بگردد؛ یعنی در حال طواف، داخل حجر نرود. (مناسک، ص ۲۴۴) ۲۱۳ اگر طواف کننده، دور حجر اسماعیل نگردد و از داخل آن طواف کند، طوافش باطل است، و باید دوباره طواف کند. (م ۵۸۷) ۲۱۴ اگر در بعضی از دورها، داخل حجر طواف کرد، احتیاط واجب آن است که آن دور را از سر بگیرد (۱) و احتیاط مستحب است طواف را نیز اعاده کند. (م ۵۹۰) ۲۱۵ در حال طواف دست گذاشتن بر دیوار حجر اسماعیل (علیه السلام) جایز است (۲) و به طواف ضرر نمی رساند، ولی احتیاط مستحب است دست نگذارند. (م ۶۰۰) * مراعات فاصله در طواف ۲۱۶ طواف کننده، در تمام اطراف کعبه باید در محدوده فاصله

- ۱- آیات عظام صافی، فاضل، تبریزی، سیستانی، بهجت، مکارم: باید آن دور را دوباره انجام دهد. آیه الله صافی و احتیاط آن است که تمام طواف را نیز دوباره انجام دهد. آیه الله خامنه‌ای: واجب است آن دور را از سر بگیرد و اگر بدون اعاده این دور به طواف ادامه داد، طواف او باطل است و واجب است آن را از سر بگیرد.
- ۲- آیات عظام فاضل، بهجت: بنابر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

ص ۱۰۶

بین کعبه و مقام ابراهیم (علیه السلام) که حدود ۱۳ متر (۵/۲۶ ذراع) می باشد، طواف کند (۱) بنابراین، در طرف حجر اسماعیل (علیه السلام) این فاصله کم می شود و حدود ۵/۶ ذراع باقی می ماند. (۲) (مناسک، ص ۲۴۶ و م ۵۹۲ و ۵۹۵) اگر انسان بر اثر بیماری یا پیری، یا زیادی جمعیت نتواند در این محدوده طواف کند، طواف در خارج این حد اشکال ندارد، ولی هر چه بتواند نزدیکتر به کعبه طواف کند، باید چنین کند. (م ۶۳۸)

۱- آیات عظام خامنه ای، مکارم، صافی، سیستانی: مراعات این فاصله واجب نیست و طواف خارج این محدوده نیز صحیح است، هر چند بهتر است در همین محدوده طواف کند. آیه الله صافی: اضافه کرده اند: تا جایی که جمعیت طواف کننده متصل به یکدیگر مشغول طوافند، صحیح است. آیه الله بهجت: برای کسانی که نتوانند در این محدوده طواف کنند یا مشقت داشته باشد، در فاصله بیشتر نیز صحیح است. آیه الله تبریزی: در صورت امکان، بنا بر احتیاط طواف باید در همین محدوده باشد ولی در موارد ازدحام جمعیت، طواف در خارج این محدوده هم کافی است. آیه الله فاضل: چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، طواف در خارج از این محدوده با رعایت الاقرب فالاقرب صحیح است.

۲- آیه الله فاضل: در طرف حجر اسماعیل فاصله از دیوار حجر حساب می شود و فاصله در آن طرف نیز کم نمی شود ولی احتیاط مستحب است که در آن طرف در محدوده ۵/۶ ذراع طواف کند.

ص ۱۰۷

* بیرون بودن از کعبه ۲۱۸ امروزه در حال طواف امکان وارد شدن به کعبه برای مردم وجود ندارد ولی در کنار دیوار کعبه یک پیش آمدگی (۱) وجود

دارد، که فضای بالای آن جزو کعبه حساب می شود، یعنی مساحت

کعبه از لبه آن پیش آمدگی است، نه از دیوار، لذا اگر کسی در حال طواف روی آن راه برود، باطل است. (۲) (م ۵۹۷ و ۵۹۸) ۲۱۹ دست گذاشتن به دیوار کعبه، در حال طواف، جایز است

و به طواف ضرر نمی رساند، گرچه احتیاط مستحب است در طرفی که پیش آمدگی وجود دارد دست به دیوار کعبه نگذارد.

(۳) (م ۵۹۹) * هفت دور طواف کردن ۲۲۰ طواف خانه خدا باید هفت دور باشد، نه کمتر و نه بیشتر. (هفتم از شرایط طواف) *

۲۲۱ اگر کسی طواف را از روی عمد و با توجه، کمتر یا بیشتر از هفت دور بجا آورد باطل است. (۴) (م ۶۰۱)

۱- ۲- ۳- ۴-

۱- این پیش آمدگی را «شاذِرْوَان» می گویند.

۲- آیه الله تبریزی: و احتیاط این است که آن مقدار را تدارک کند و طواف خود را تمام، سپس طواف را اعاده نماید.

۳- آیات عظام صافی، فاضل، بهجت: بنا بر احتیاط واجب در طرفی که پیش آمدگی وجود دارد جایز نیست و باید همان قسمتی که در حال طواف است به کعبه گذاشته، دوباره انجام دهد.

۴- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط، طوافش باطل است.

ص ۱۰۹

* ۲۲۲ اگر کسی، طواف را از روی جهل یا اشتباه و غفلت، کمتر یا بیشتر از هفت دور بجا آورد، بنا بر احتیاط واجب، باطل است. (۱) (م ۶۰۱) اگر بعد از طواف واجب، که هفت دور است به خیال آنکه یک دور نیز مستحبی جداگانه است، هشت دور بجا آورد، طوافش صحیح است. (م ۶۰۵) قطع طواف ۲۲۴ رها کردن طواف واجب بدون عذر مکروه است، (۲) بلکه احتیاط مستحب آن است که رها نکند، به طوری که بقیه را انجام ندهد تا موالات به هم بخورد. (م ۶۱۵) ۲۲۵ رها کردن طواف مستحبی اشکال ندارد. (م ۶۱۵) * ۲۲۶ اگر طواف واجب را بدون عذر قطع کند وظیفه اش بدین شرح است:

- ۱- آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، بهجت: اگر به هفت دور تمام کند اعاده طواف لازم نیست.
- ۲- آیه الله صافی: قطع طواف واجب بدون عذر جایز نیست. آیه الله مکارم، آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب قطع نکند. آیه الله سیستانی: قطع طواف جایز است، مطلقاً. آیه الله خامنه‌ای: قطع طواف مانع ندارد، اگرچه احتیاط مستحب قطع نکردن طواف واجب است به نحوی که موالات عرفیه به هم بخورد.

* هنوز موالات بهم نخورده است را اگر برگردد و طواف را تمام کند صحیح است. * موالات به هم خورده است: ۱- قبل از تکمیل دور چهارم (۱) قطع کرده استرباطل است. ۲- پس از تکمیل دور چهارم قطع کرده است ر بنا بر احتیاط واجب باید طواف را تمام کند و دوباره انجام دهد. (۲) (م ۶۱۶ و ۶۱۷) ۲۲۷ برای رسیدن به نماز جماعت یا رسیدن به وقت فضیلت نماز واجب، مستحب است طواف را قطع کند و از هر جا قطع کرد از همانجا بعد از نماز اتمام کند، (۳) و صحیح است، هر چند احتیاط مستحب است که اگر قبل از تمام شدن دور چهارم آن را رها کرده، طواف را از سر بگیرد. (م ۶۲۱)

-
- ۱- آیه الله تبریزی: قبل از نصف طواف ۳/۵ دور در این فرض فرض بعدی. آیه الله بهجت: هر چند پس از شوط چهارم قطع کرده باشد، باید طواف را دوباره انجام دهد.
  - ۲- آیه الله مکارم: تمام کردن آن طواف لازم نیست، بلکه باید دوباره انجام دهد. آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است.
  - ۳- آیه الله بهجت: اگر موالات بهم نخورده باشد و اگر بهم بخورد و قبل از تکمیل دور چهارم آن را رها کرده باشد، احتیاط آن است که طواف را کامل کند و دوباره از سر بگیرد.

ص ۱۱۱

نشستن و استراحت کردن در حال طواف ۲۲۸ نشستن و استراحت کردن در بین طواف، به دو شرط اشکال ندارد: * زیاد طول ندهد که موالات طواف بهم بخورد. * از همانجا که طواف را رها کرده و نشسته یا استراحت کرده ادامه دهد و تمام کند. (م ۶۳۶) ۲۲۹ اگر در بین طواف، برای رفع خستگی و استراحت بنشیند یا دراز بکشد و آنقدر طول دهد که موالات بهم بخورد. (۱) احتیاط آن است که پس از اتمام (۲) آن طواف، دوباره انجام دهد. (همان)

شکایات طواف

زائران محترم سعی کنند، در حال طواف از هر کاری که سبب حواس پرتی و شک و وسوسه است بپرهیزند و تعداد دورهای طواف را نگه دارند، چون اگر در تعداد دورهای طواف شک کنند در اکثر موارد طواف باطل است و باید طواف را دوباره انجام دهند.

۱- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی: در این صورت، طوافش باطل است و باید از نو شروع کند.

۲- آیه الله مکارم: اتمام آن طواف لازم نیست. آیه الله خامنه ای: ولی اگر بعد از نصف دور چهارم باشد اتمام همان طواف کافی است.

ص ۱۱۲

۲۳۰ اگر در حال طواف، شك بین تعداد دورهای طواف پیش

آید که عدد هفت در کار نباشد مثلاً شك کند دور پنجم است یا ششم، چهارم است یا پنجم، سوم است یا چهارم، طواف باطل است. (م ۶۲۶) ۲۳۱ اگر شك بین هفت و کمتر از آن پیش آید مثلاً- شك بین ششم و هفتم یا پنجم و هفتم، طواف باطل است.

(۱) (م ۶۲۶) ۲۳۲ اگر شك بین هفت و بیشتر از آن پیش آید، مثلاً- شك بین هفتم و هشتم، اگر در وسط دور باشد، طواف باطل است (۲)

ولی اگر به حجرالاسود رسیده باشد یعنی دور را به پایان

برده و شك کند طوافش هفت دور بود یا هشت دور، طواف

صحیح است. (م ۶۲۴ و ۶۲۵) ۲۳۳ در این موارد نیز به شك اعتنا نمی شود: * * بعد از اتمام طواف و انصراف از آن مثلاً پس از شروع

۱- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب، طوافش باطل است. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، طواف را اعاده کند.

۲- آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است. آیه الله بهجت: بنابر احتیاط طوافش باطل است. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: طوافش باطل است و احتیاطاً به قصد رجاء، آن دور را به پایان ببرد و طواف را اعاده کند. آیه الله صافی: لیکن احتیاط آن است که نماز طواف را بخواند و طواف و نمازش را دوباره انجام دهد.

ص ۱۱۳

نماز طواف شک کند که هفت دور بجا آورده یا بیشتر. * بعد از اتمام طواف و انصراف از آن، شک کند که هفت دور بجا آورده یا کمتر (۱) ولی در این مورد احتیاط آن است که طواف را دوباره انجام دهد. * پس از اتمام تمام یا جزئی از آن شک کند صحیح بجا آورده یا نه، مثلاً شک می کند جمعیت او را هل دادند یا نه، یا شانه چپش از کعبه منحرف شد یا نه. * * کسی که در طواف زیاد شک می کند (کثیرالشک) به شک خود اعتنا نکند (۲) و احتیاط آن است کسی را وادار کند که تعداد دورها را بشمارد. (م ۶۲۲ و ۶۲۳ و ۶۲۸) ۲۳۴ گمان در عدد دورها حکم شک را دارد؛ (۳) یعنی اگر مثلاً گمان کند دور ششم طواف است ولی نمی داند پنجم است یا ششم، مانند کسی است که شک بین شش و هفت دارد و طوافش باطل است. (م ۶۲۹)

- ۱- آیه الله تبریزی: در این صورت طواف باطل است، مگر این که پس از وارد شدن در نماز طواف شک کند، که در این صورت به شک خود اعتنا نمی کند. آیه الله سیستانی: اگر در عدد شوطها یا در صحت آنها بعد از تمام شدن طواف یا بعد از تجاوز از محل شک کند، نباید به شک خود اعتنا نماید؛ مثلاً پس از به هم خوردن موالات یا بعد از وارد شدن در نماز طواف شک کند.
- ۲- آیه الله مکارم: و بنا را بر آنچه به نفع اوست بگذارد.
- ۳- آیه الله بهجت: حکم گمان در نماز را دارد.

تری

طواف ۲۳۵ اگر کسی عمداً طواف را انجام ندهد تا وقت بگذرد (۱) عمره او باطل است، چه حکم را بدانند یا ندانند. (۲) (م ۵۳۲) ۲۳۶ اگر سهواً طواف را ترک کند، (۳) هر وقت باشد، باید انجام دهد، حتی اگر به محل خود برگشته باشد (۴) و اگر نتواند خودش به مکه برگردد و انجام دهد یا مشقت داشته باشد، باید شخص مورد اطمینانی را نایب بگیرد تا برایش طواف کند. (۵) (م ۵۳۵) ۲۳۷ اگر در بین سعی صفا و مروه یادش بیاید که طواف را بجا نیاورده، باید سعی را رها کند و طواف را بجا آورد و پس از آن ۱-۲-۳-۴-۵-

۱- وقت عمره تمتع در مسأله ۴۶ گذشت.

۲- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط باید یک شتر ذبح کند. آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط، جاهل به حکم باید یک شتر کفاره بدهد.

۳- آیه الله سیستانی: یا آن را به طور صحیح انجام نداده باشد.

۴- آیه الله فاضل: و سعی را نیز بنا بر احتیاط اعاده کند. آیه الله تبریزی: اگر قبل از گذشتن وقت یادش بیاید باید تا وقت نگذشته، بجا آورد.

۵- آیه الله مکارم: در این مدت چیزی بر او حرام نیست و احتیاط آن است که یک گوسفند قربانی به مکه بفرستد و اگر فرستادن به مکه ممکن نیست، در محل خود ذبح کند.

سعی را دوباره انجام دهد. (۱) (م ۶۳۰) ۲۳۸ اگر در بین سعی، یادش بیاید که طواف را ناقص بجا آورده، مثلاً شش دور طواف کرده است، باید سعی را رها کند و بقیه طواف را بجا آورد. و سپس بقیه سعی را انجام دهد. و احتیاط مستحب (۲) است که اگر مقدار انجام شده طواف یا سعی، کمتر از چهار شوط است، پس از اتمام، دوباره آن را انجام دهد. (م ۶۳۱) ۲۳۹ اگر پس از انجام سعی، متوجه شود، طواف را بجا نیاورده است، بنا بر احتیاط واجب (۳) باید پس از طواف و نماز طواف، سعی را دوباره انجام دهد.

- ۱- آیه الله صافی: اگر پس از شوط چهارم سعی متوجه شود، سعی را قطع کند و بعد از انجام طواف، سعی را اتمام و به احتیاط واجب آن را اعاده کند.
- ۲- آیه الله سیستانی: در صورتی که موالات به هم خورده باشد، احتیاط واجب است اینگونه عمل کند. آیه الله بهجت: احتیاط آن است که طواف را تمام کند و دوباره انجام دهد. آیات عظام مکارم، فاضل، تبریزی: این احتیاط ترک نشود تبریزی و همچنین نسبت به سعی، ولی اگر سعی فراموش شده یک شوط باشد، اعاده لازم نیست.
- ۳- آیات عظام فاضل، خامنه‌ای، سیستانی: باید سعی را دوباره انجام دهد. آیه الله سیستانی مگر در صورتی که وقت آن گذشته باشد، مثلاً در وقوف عرفات متوجه شود، طواف عمره تمتع را بجا نیاورده است، که در این صورت اعاده سعی، لازم نیست گرچه بهتر است. آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد سعی، مستحب است.

احکام طواف

۲۴۰ نگاه کردن به راست و چپ در حال طواف، حتی برگرداندن صورت به عقب اشکال ندارد، (۱) ولی باید کعبه در سمت چپ او باشد. (م ۶۳۵ و ص ۲۳۲) ۲۴۱ اگر در طواف خانه خدا، مثلاً در چند قدم از طواف اشکالی پیش آمد، مثل این که بر اثر ازدحام جمعیت، بی اختیار برود، همان مقدار را باید از سر بگیرد و اگر از حجرالاسود به قصد طواف شروع کند، اشکال دارد. (۲) (م ۵۸۵، ۶۳۹ و ۶۴۰)

- ۱- آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که به حدی رو نگرداند که بتواند مقداری از پشت سر را نگاه کند. آیه الله بهجت: اگر در حال حرکت نباشد و اگر هم باشد ولی از خط منحرف نشود اشکال ندارد.
- ۲- آیات عظام خامنه ای، مکارم: از اول نیت می کند که خود را در وسط جمعیت قرار دهد و طواف کند هر چند او را ببرند، بنابراین اعاده لازم نیست. آیه الله بهجت: اگر بتواند برگردد و از همانجا طوافش را ادامه دهد، باید این کار را بکند و گرنه، بدون نیت دور می زند تا به محلی که اشکال پیش آمده برسد تا از همانجا طواف را ادامه دهد. آیات عظام فاضل، سیستانی: اگر نتواند برگردد و جبران کند می تواند، بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن دور را از سر بگیرد. آیه الله تبریزی: صرف بردن جمعیت، موجب بطلان طواف نمی شود، مادامی که سایر شرایط موجود باشد.

ص ۱۱۷

۲۴۲ انسان در طواف، می‌تواند، آهسته یا تند برود یا بدود و می‌تواند پیاده یا سواره (مثلاً با ویلچر، (به شرطی که ویلچر را خودش براند) طواف کند، ولی بهتر است نه تند، نه کند برود و پیاده طواف کند. (م ۵۸۶) طواف مستحب ۲۴۳ یکی از اعمال مستحب در مکه معظمه طواف کعبه است. (م ۵۴۷) ۲۴۴

طواف مستحب

با طواف واجب فرقی ندارد ولی در این طواف، طهارت شرط نیست یعنی بدون وضو و با لباس نجس نیز صحیح است و بجا آوردن نماز آن نیز مستحب است. (م ۵۴۷) ۲۴۵ نماز طواف مستحب، لازم نیست نزد مقام ابراهیم (علیه السلام) خوانده شود، بلکه هر جای مسجدالحرام بخواند کافی است، به خصوص در مواقع ازدحام مناسب است مراعات کسانی را که طواف واجب دارند نموده و پشت مقام ابراهیم، نماز طواف مستحب نخوانند. (م ۷۸۱)

ص ۱۱۸

۲۴۶ اگر در تعداد دورهای طواف مستحب، شک کند، بنا بر

کمتر بگذارد و طواف صحیح است. (م ۶۲۷) ۲۴۷ طواف مستحب را نیز مانند طواف واجب، باید در محدوده مقام ابراهیم و خانه کعبه بجا آورد. (۱) (مناسک، ص ۲۳۴، پنجم از واجبات طواف) ۲۴۸ در موارد زیر بنا بر احتیاط واجب نباید طواف مستحبی بجا آورند: * * پس از احرام عمره، پیش از انجام دادن طواف عمره و بقیه اعمال. * * پس از احرام حج، پیش از رفتن به عرفات. (وقوف به عرفات). * * پس از اعمال منا (۲)، پیش از طواف و حج و بقیه اعمال مکه (۳).

۱- به حاشیه مسأله ۲۲۰ مراجعه شود.

۲- اعمال منا در ص ۱۶۴ و اعمال مکه در ص ۱۸۴ خواهد آمد.

۳- آیه الله تبریزی: احتیاط آن است که طواف مستحبی بجا نیاورد و چنانچه طواف مستحبی انجام داد، احتیاط آن است که پس از طواف بار دیگر لبیک را دوباره بگوید. آیه الله صافی، احتیاط مستحب است آن وقت طواف مستحبی بجا نیاورد. آیه الله سیستانی: قبل از طواف عمره و حج اشکال ندارد ولی پس از احرام حج، قبل از رفتن به عرفات، بنا بر احتیاط واجب، نباید طواف مستحبی کند، و چنانچه طواف نمود، بنا بر احتیاط بعد از طواف، لبیک ها را دوباره بگوید. آیه الله بهجت: اشکال ندارد.

ص ۱۱۹

۲۴۹ نمی توان هر شوط از طواف را به نیت یک نفر بجا آورد، ولی می تواند هفت شوط طواف را به نیت چند نفر انجام دهد.

(۱) (م ۷۶۹)

مستحبات طواف

۲۵۰ مستحب است در حال طواف مشغول دعا و ذکر خدا و تلاوت قرآن باشد. (م ۶۳۴) در حال طواف مستحب است بگوید: «
 اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي مَشَى بِهِ عَلَى طَلَلِ الْمَاءِ كَمَا يُمَشَى بِهِ عَلَى جُدَدِ الْأَرْضِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يَهْتَرُ لَهُ عَرْشُكَ، وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يَهْتَرُ لَهُ أَقْدَامُ مَلَائِكَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي دَعَاكَ بِهِ مُوسَى مِنْ جَانِبِ الطُّورِ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَأَلْقَيْتَ عَلَيْهِ مَحَبَّةً مِنْكَ، وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي

۱- آیه الله سیستانی: نیابت در یک شوط نیز صحیح است، ولی در این صورت نباید مجموع هفت شوط را به عنوان یک طواف انجام دهد. آیه الله مکارم: و نیز می تواند ثواب هر شوط را به یک نفر اهدا کند.

ص ۱۲۰

عَفَرَتْ بِهِ لِمُحَمَّدٍ (صلى الله عليه وآله) مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، وَأَتَمَمْتَ عَلَيْهِ نِعْمَتَكَ» سپس حاجات خود را بطلبد. و نیز مستحب است در حال طواف بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَلَيْتُكَ فَقِيرٌ وَإِنِّي خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ، فَلَا تُعَيِّرْ جِسْمِي وَلَا تُبَدِّلْ إِسْمِي». و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد بخصوص وقتی که به در خانه کعبه می رسد، و بخواند این دعا را: «سَأَلْتُكَ فَقِيرٌ كَمَا مَسَّ كَيْفُكَ بِبَابِكَ، فَتَصَدَّقْ عَلَيَّ بِالْجَنَّةِ، اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ، وَالْعَبْدُ عَبْدُكَ، وَهَذَا

مَقَامُ الْعَائِدِ بِبَيْتِكَ، الْمُسْتَجِيرِ بِكَ مِنَ النَّارِ، فَأَعْتِقْنِي وَالْإِتْدَى، وَأَهْلِييَ وَوُلْدِي وَإِخْوَانِي الْمُؤْمِنِينَ مِنَ النَّارِ، يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ». و وقتی که به حجر اسماعیل رسید رو به ناودان سر را بلند کند و بگوید: «اللَّهُمَّ أَذْخِلْنِي الْجَنَّةَ، وَأَجْرِنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ، وَعَافِنِي مِنَ السُّقْمِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ، وَادْرَأْ عَنِّي سَرَّ فَسَقَةِ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ وَسَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ». و چون از حجر بگذرد و به پشت کعبه برسد بگوید:

« يَا ذَا الْمُنِّ وَالطُّوْلِ، يَا ذَا الْجُرُودِ وَالْكَرَمِ، إِنَّ عَمَلِيضَ عَيْفٍ فَضَاعِفُهُ لِي، وَتَقَبْلُهُ مِنِّيائِكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ». و چون به رکن یمانی برسد دست بردارد و بگوید: « يَا اللَّهُ يَا وَلِيَّ الْعَافِيَةِ، وَخَالِقَ الْعَافِيَةِ، وَرَازِقَ الْعَافِيَةِ، وَالْمُنْعِمَ بِالْعَافِيَةِ، وَالْمَنَّانُ بِالْعَافِيَةِ، وَالْمُتَفَضِّلُ بِالْعَافِيَةِ عَلَيَّ وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِكَ، يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَرَحِيمَهُمَا صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأَرْزُقْنَا الْعَافِيَةَ، وَتَمَامَ الْعَافِيَةِ، وَشُكْرَ الْعَافِيَةِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ». پس سر به جانب کعبه بالا کند و بگوید: « الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَّفَكَ وَعَظَّمَكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا نَبِيًّا وَجَعَلَ عَلِيًّا إِمَامًا، أَللَّهُمَّ اهْدِ لَهُ خِيَارَ خَلْقِكَ وَجَنِّبْهُ شِرَارَ خَلْقِكَ ». و چون میان رکن یمانی و حجرالأسود برسد بگوید: « رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ » .

مکروهات طواف

۲۵۱ در حال طواف، سخن گفتن - غیر از ذکر و دعا و تلاوت قرآن - مکروه است. (م ۶۳۳) ۲۵۲ شعر خواندن و خندیدن در حال طواف، مکروه است. (م ۶۳۳)

نماز طواف

۲۵۳ پس از طواف عمره تمتع، واجب است دو رکعت نماز به نیت نماز طواف بخواند. (م ۷۷۳) کیفیت نماز طواف ۲۵۴ احکام این نماز، مانند نمازهای یومیّه است ولی اذان و اقامه ندارد. و پس از حمد هر سوره ای که بخواند - به جز سوره های سجده دار - می تواند بخواند. اما مستحب است در رکعت اول، پس از حمد، سوره «قل هو الله احد» و در رکعت دوم، پس از حمد، سوره «قل یا ایها الکافرون» را بخواند. (م ۷۷۵ و ۷۷۶) زمان نماز طواف ۲۵۵ بنا بر احتیاط واجب، (۱) باید پس از طواف، نماز طواف را

۱- آیه الله تبریزی: بایستی بعد از طواف، نماز را بخواند به طوری که در عرف نگویند بین آنها فاصله افتاده است. آیه الله سیستانی: به این معنی که بین آنها به نظر عرف فاصله ای نباشد ولی فاصله به مقدار ده دقیقه برای استراحت یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد ولی کاری دیگر مانند نماز قضا، به احتیاط واجب نباید انجام دهد.

ص ۱۲۴

زود بجا آورد، به طوری که مردم نگویند، بین آنها فاصله افتاده است. (م ۷۷۷) مکان نماز طواف ۲۵۶ بنا بر احتیاط واجب، (۱) نماز طواف واجب را باید پشت مقام ابراهیم (۲) بجا آورد، به طوری که مقام ابراهیم بین او و خانه کعبه واقع شود و بهتر است هر چه می تواند نزدیک تر بایستد (نه به طوری که مزاحم دیگران باشد) و اگر به واسطه زیادی جمعیت نتواند پشت مقام بخواند، در یکی از دو طرف آن، نزدیک

-
- ۱- آیات عظام تبریزی، سیستانی، خامنه ای، فاضل: واجب است پشت مقام ابراهیم خوانده شود. آیه الله مکارم: واجب است نماز طواف را در صورت امکان پشت مقام بخواند.
  - ۲- مقام ابراهیم سنگی است که حضرت ابراهیم علیه السلام هنگام بنای کعبه بر آن می ایستاد و اثر پای آن حضرت - به معجزه الهی - بر آن مانده است و اکنون در مسجد الحرام در فاصله ۱۳ متری کعبه در محفظه ای بلورین با یک ضریح کوچک نگهداری می شود.

ص ۱۲۵

مقام بجا آورد. (۱) (م ۷۷۸ و ۷۸۰) ۲۵۷ نماز طواف مستحب را هر جای مسجدالحرام بجا آورد کافی است و مناسب است که در مواقع ازدحام جمعیت، نماز طواف را پشت مقام ابراهیم نخوانند و مزاحم طواف کنندگان نباشند. (م ۷۸۱) تصحیح نماز ۲۵۸ بر تمام افراد بالغ و عاقل واجب است که نمازها را به طور صحیح یاد بگیرند تا تکلیف الهی را درست انجام دهند؛ بخصوص کسی که قصد عمره یا حج دارد، باید نماز خود را تصحیح کند تا این نماز نیز مانند سایر نمازها به طور صحیح خوانده شود. چون گفته اند اگر نماز او درست نباشد، عمره و حج او باطل است، (۲)

۱- آیه الله خامنه ای: کافی است در هر نقطه ای که بگویند پشت مقام است، گرچه از مقام دور باشد نماز را بخواند. آیه الله بهجت: در صورتی که نتواند پشت مقام بجا آورد و فاصله خیلی زیاد باشد، در یکی از دو طرف آن بجا آورد. آیه الله تبریزی: در صورتی که نتواند نزدیک مقام بخواند، بنا بر احتیاط در دورتر با مراعات نزدیک ترین مکان پشت مقام بخواند. آیه الله سیستانی: اگر نتواند پشت مقام و نزدیک آن بجا آورد، احتیاط واجب است که در سمت چپ یا راست مقام نزدیک آن، و هم در دورتر ولی پشت مقام بجا آورد.

۲- آیه الله تبریزی: در صورتی که در یاد گرفتن نماز صحیح کوتاهی کرده‌ؤ یا معتقد به صحت قرائت باشد، و عمداً نماز غیر صحیح بخواند حج او نیز باطل است. آیه الله مکارم: البته دقت های علمای تجوید شرط نیست، همین اندازه که عربی صحیح صدق کند، کافی است.

ص ۱۲۷

به علاوه حج بر عهده او می ماند و محرمات احرام همچنان حرام خواهد بود، حتی ازدواج کردن نیز بر او حرام است. (م ۷۸۸) ۲۵۹
 اگر شخصی نتوانست قرائت یا ذکرهای واجب نماز را یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی که می تواند خودش بجا آورد و کافی است و اگر ممکن است، کسی را بگمارد که نماز را به او تلقین کند یعنی کلمه به کلمه به طور صحیح بخواند تا او هم همراهش بگوید. و احتیاط مستحب است که همانجا، به شخص عادل و اقتدا کند و نماز طواف را بخواند، (۱) لکن به نماز جماعت اکتفا نکند، بلکه خودش نیز بخواند. (م ۷۸۹)

۱- آیه الله خامنه ای: نماز طواف، به جماعت صحیح نیست، پس هر طور می تواند بخواند و احتیاطاً نایب هم بگیرد. آیه الله بهجت: اگر می تواند باید به جماعت بخواند. آیه الله سیستانی: اگر بتواند مقدار زیادی از سوره حمد را به طور صحیح بخواند، خواندن حمد به همین مقدار کافی است و اگر نتواند به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر این را نیز نتواند، تسبیح بگوید. آیه الله مکارم: نماز جماعت و گرفتن نایب لزومی ندارد. آیه الله صافی: نماز طواف را به جماعت بخواند و واجب است خودش نیز به طور فرادی بخواند و اگر نایب هم برای نماز بگیرد، بهتر و مطابق احتیاط است.

ص ۱۲۸

ترک نماز طواف ۲۶۰ اگر خواندن نماز طواف را فراموش کند، و در بین سعی یادش بیاید، از همانجا سعی را رها کند و برگردد و دو رکعت نماز را بخواند و سپس سعی را از همانجا (۱) ادامه دهد و طواف کند. (م ۷۸۳) ۲۶۱ اگر نماز طواف را فراموش کند، و اعمال پس از آن را انجام دهد، باید نماز طواف را بخواند، ولی لازم نیست اعمال بعدی را دوباره انجام دهد، گرچه احتیاط مستحب است، دوباره بجا آورد. (م ۷۸۴) شکیات نماز طواف ۲۶۲ اگر انسان در تعداد رکعت های نماز طواف شک کند، نمازش باطل است و باید دوباره بخواند. و چنانچه به یک طرف گمان پیدا کند، واجب است مطابق همان گمان عمل کند و نماز صحیح است. (م ۷۷۶) ۲۶۳ اگر در انجام جزئی از اجزای نماز طواف شک کند یعنی نمی داند آن جزء را به جا آورده است یا نه، اگر جزء بعدی را شروع نکرده است یعنی هنوز از محل آن جزء نگذشته است، باید آن را بجا آورد، ولی اگر از محل آن گذشته است، به چنین شکی اعتنا

۱- آیه الله صافی: اگر از نصف سعی گذشته است، اتمام سعی کافی است و چنانچه قبل از نصف سعی یادش بیاید، همه آن را مجدداً انجام دهد. آیه الله بهجت: سعی را اعاده کند.

نمی‌کند و نماز را ادامه می‌دهد و صحیح است؛ مثلاً اگر در رکعت دوم پس از سجده، قبل از شروع کردن تشهد، شک کند یک سجده به جا آورده یا دو سجده، باید یک سجده دیگر بجا آورد، ولی اگر تشهد را شروع کرده باشد، لازم نیست سجده دیگری انجام دهد و نماز صحیح است. (توضیح المسائل، م ۱۱۶۸) ۲۶۴ اگر در صحت جزئی از نماز طواف شک کند؛ یعنی نمی‌داند جزئی که بجا آورد، صحیح انجام شده یا نه، بنا می‌گذارد بر صحیح بودن آن و نماز را ادامه می‌دهد و صحیح است؛ مثلاً در صحت کلمه یا آیه ای که خوانده است شک می‌کند، به شک خود اعتنا نکند. (همان) وظیفه حائض نسبت به نماز طواف ۲۶۵ اگر زن، بعد از طواف عمره تمتع و قبل از نماز آن یا در بین نماز حائض شود، باید فوراً از مسجد خارج شود و در این فرض، مسأله دو صورت دارد: * اگر قبل از گذشتن وقت عمره تمتع، از حیض پاک شود، باید پس از پاک شدن، نماز طواف و سعی و تقصیر را بجا آورد و عمره او صحیح است. * اگر زمانی از خون پاک می‌شود که وقت انجام عمره تمتع گذشته (مثلاً دهم ذی حجه)، باید سعی و تقصیر عمره تمتع را بجا آورد و برای حج تمتع محرم شود و به عرفات برود و پس از

ص ۱۳۰

طواف حج یا قبل از آن (۱) نماز طواف عمره تمتع را بجا آورد. (س ۸۱۱) ۲۶۶ اگر زن، در احرام عمره تمتع پس از نماز طواف حائض شود، مشکلی برای اعمال پیش نمی آید، هر چند بین سعی حائض شود، چون در سعی و تقصیر، طهارت شرط نیست و محل سعی جزو مسجد نمی باشد، بنابراین باید عمره تمتع را به پایان ببرد. (س، ۸۳۱ و ۸۶۲) وظیفه مستحاضه ۲۶۷ وظیفه مستحاضه، همانگونه است که برای طواف در ص ۹۱ گذشت. مستحبات نماز طواف ۲۶۸ در نماز طواف مستحب است بعد از حمد در رکعت اول سوره توحید {قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ} و در رکعت دوم سوره جحد {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} را بخواند، (۲) و پس از نماز، حمد و ثنای الهی

- ۱- آیه الله سیستانی: باید آن را قبل از طواف حج، قضا کند. آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم: بنا بر احتیاط واجب، باید قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند. آیه الله صافی: بعد از اعمال مکه بجا آورد.
- ۲- چون نماز طواف باید به طور صحیح خوانده شود، بنابراین توصیه می شود افرادی که قرائت صحیح این سوره را نمی دانند در رکعت دوم نیز، همان سوره توحید قل هو الله احد را بخوانند.

را به جا آورده و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و از خداوند عالم طلب قبول نماید و بگوید: «اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي، وَلَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنِّي. أَلْحَمِدُ لَكَ بِمَحَامِدِهِ كُلِّهَا عَلَى نِعْمَائِهِ كُلِّهَا، حَتَّى يَنْتَهِيَ الْحَمْدُ إِلَى مَا يُحِبُّ وَيَرْضَى، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَقَبَّلْ مِنِّي وَطَهِّرْ قَلْبِي وَزَكِّ عَمَلِي». مستحبات قبل از سعی ۲۶۹ مستحب است پس از نماز طواف، و پیش از سعی، قدری از آب زمزم بیاشامد و بر سر و پشت و شکم خود بریزد و بگوید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا وَاسِعًا، وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ». سپس با آرامی دل و بدن، بالای صفا رفته و به خانه کعبه نگاه کند و به رکن حجرالأسود رو نماید و حمد و ثنای الهی را بجا آورد و نعمتهای الهی را بخاطر بیاورد، و این ذکرها را بگوید: «اللَّهُ أَكْبَرُ» هفت مرتبه. «الْحَمْدُ لِلَّهِ» هفت مرتبه. «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» هفت مرتبه. «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى

ص ۱۳۲

كُلُّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ « سه مرتبه . پس صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد. سپس بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ» صد مرتبه. «سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه.

سعی بین صفا و مروه

۲۷۰ پس از انجام نماز طواف، باید هفت مرتبه فاصله بین «صفا» تا «مروه» را که امروزه به صورت سالنی ساخته شده و کنار مسجدالحرام قرار دارد بپیماید و این عمل، سعی نامیده می‌شود. (م ۸۲۵) ۲۷۱ سعی باید از صفا آغاز و به مروه ختم شود. (م ۸۲۸) ۲۷۲ پیمودن فاصله صفا تا مروه یک مرتبه و برگشتن از مروه به صفا مرتبه دوم به حساب می‌آید بنابراین شَوَطِ (۱) هفتم سعی بر مروه ختم می‌شود. (م ۸۲۷) ۲۷۳ نشستن و استراحت کردن و رفع خستگی بر صفا و مروه و در بین آنها (۲) جایز است و اگر در بین سعی باشد، باید از همانجا

- ۱- شوط: در لغت به معنای نهایت دویدن تا هدف و در این جا به معنای یک بار دور زدن اطراف کعبه و یک بار فاصله صفاتامروه، یا مروه تا صفا می‌باشد.
- ۲- آیه الله بهجت: احتیاط آن است که بدون عذر بین صفا و مروه ننشیند. آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم: بنا بر احتیاط واجب باید به مقداری نباشد که موالات عرفیه به هم بخورد.

که سعی را قطع کرده، ادامه دهد. (م ۸۳۸) ۲۷۴ سعی بین صفا و مروه لازم نیست با وضو و طهارت انجام شود، گرچه احتیاط مستحب است، بنابراین زن حائض نیز باید سعی را خودش بجا آورد. (م ۸۳۱) ۲۷۵ سعی در طبقه دوم و در پشت بام چون بالاتر از دو کوه می باشد، اشکال دارد. (۱) (م ۸۷۶) ۲۷۶ در سعی، وقتی که به طرف مروه می رود واجب است رو به مروه و وقتی که به طرف صفا می رود، رو به صفا باشد، پس اگر عقب عقب برود، یا به پهلو به طرف صفا یا مروه برود، باطل است، ولی نگاه کردن به چپ و راست و گاهی به پشت سر مثلا برای آنکه ببیند همراهان او می آیند یا نه اشکال ندارد. (۲) (م ۸۳۷) ۲۷۷ تأخیر انداختن سعی و فاصله زیاد بین نماز طواف و سعی؛ مثلا برای برطرف شدن خستگی یا تمام شدن طواف دوستان، اشکال ندارد ولی تأخیر انداختن سعی به روز بعد، بدون عذر جایز نیست. (۳) (م ۸۳۹ و ۸۴۰)

۱- آیه الله بهجت: اگر احراز شود که سعی بین صفا و مروه واقع می شود کفایت می کند.

۲- آیه الله صافی: در صورتی که توقف کند و نگاه کند یا صورت و سینه و شانه ها در حال رفتن به مروه به طرف مروه و در حال رفتن به صفا به طرف مروه باشد اشکال ندارد.

۳- آیه الله مکارم: ولی اگر تأخیر انداخت، سعی او باطل نخواهد شد، هرچند گناه کرده است. آیه الله تبریزی: اگر تأخیر انداخت گناه نکرده است ولی باید طواف و نماز را اعاده کند.

۲۷۸ اگر شخصی متوجه شود که سعی را از مروه شروع

کرده، باید سعی را دوباره انجام دهد و اگر تقصیر نکرده، تقصیر کند. (۱) (م ۸۵۸) ۲۷۹ محل سعی مسجد نیست، بنابراین کسی که نباید به مسجد الحرام برود، مانند زن حائض، می تواند به محل سعی برود و سعی را نیز باید خودش بجا آورد. با مراعات ترتیب بین طواف و نماز طواف و سعی. (م ۸۶۲) ۲۸۰ در قسمتی (۲) از سعی که مردان هَرَوَلَه می کنند یعنی کمی تندتر می روند، این عمل تنها بر مردان مستحب است و برای بانوان مستحب نمی باشد. (مناسک، ص ۳۵۵)

۱- آیات عظام صافی، سیستانی، تبریزی: اگر تقصیر هم کرده باشد باید دوباره تقصیر کند. آیه الله فاضل: اگر با اعتقاد صحت تقصیر کرده، تقصیر اعاده ندارد، مگر از باب احتیاط و در غیر این صورت باید تقصیر را اعاده کند. آیه الله مکارم: اگر آن دور را که از مروه شروع کرده نادیده بگیرد و بقیه را تکمیل کند، صحیح است.

۲- آن قسمت، امروزه با خط و چراغ سبزرنگ معین شده است که در سابق حدّ فاصل بین بازار عطاران و مناره میانه بوده است.

کم و زیاد کردن سعی

* زیاد کردن سعی ۲۸۱ اگر عمداً بیش از هفت شوط سعی کند، باطل است. (م ۸۴۳) ۲۸۲ اگر سهواً بیش از هفت شوط بجا آورد، سعی صحیح است و اگر در بین سعی متوجه شود، بهتر است از همانجا رها کند گرچه می تواند هفت دور دوم را نیز تکمیل کند. (۱) (م ۸۴۴) * کم کردن سعی ۲۸۳ اگر سهواً سعی را کمتر از هفت شوط بجا آورد، هر وقت یادش بیاید واجب است آن را تمام کند (۲) و اگر از مکه رفته است در صورتی که مشقت نداشته باشد، باید برگردد و اگر نمی تواند برگردد، باید برای اتمام سعی، نایب بگیرد. (م ۸۴۵) ۲۸۴ اگر مقدار فراموش شده بیش از سه شوط است؛ یعنی کمتر از چهار شوط سعی بجا آورده، احتیاط مستحب (۳) است، همان سعی را تمام کند و هفت شوط دیگر بجا آورد، مگر آن که سعی انجام شده کمتر از یک شوط باشد که در این صورت احتیاط واجب است که سعی را به طور کامل دوباره انجام دهد. (۴) (م ۸۴۶)

- ۱- آیه الله سیستانی، آیه الله بهجت: اگر زیادی، یک شوط آیه الله سیستانی: یا بیشتر باشد مستحب است آن را به هفت برساند.
- ۲- آیه الله سیستانی: اگر پس از گذشتن زمان سعی یادش بیاید، مثلاً در عرفات یادش بیاید سعی عمره ناقص بوده، بنا بر احتیاط واجب، باید کمبود را جبران و سپس سعی را از سر بگیرد. آیه الله فاضل: چنانچه قبل از تمام کردن شوط چهارم باشد، بنا بر احتیاط واجب، سعی را از سر بگیرد، ولی اگر شوط چهارم را تمام کرده است واجب است آن را تمام کند. ص ۱۳۷
- ۳- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب، سعی را از سر بگیرد. آیه الله بهجت: اگر کمبود سعی از روی فراموشی و بعد از شوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هر چند بعد از تمام شدن اعمال حج، تدارک کند و در صورتی که خودش نتواند تدارک کند یا سخت باشد واجب است نایب بگیرد و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که خودش یک سعی کامل بجا آورد و در صورت دشواری آن، نایب بگیرد. آیه الله تبریزی: اگر سعی انجام شده کمتر از چهار شوط نباشد، واجب است بقیه را هر وقت یادش آمد بجا آورد، و اگر خودش نتواند بجا آورد یا مشقت داشته باشد، واجب است نایب بگیرد و در این صورت احتیاط این است که نایب یک سعی کامل بجا آورد به نیت این که هر چه بر عهده منوب عنه می باشد - انجام بقیه سعی یا از سر گرفتن آن - و اگر کمبود سعی بیش از سه شوط باشد، احتیاط آن است که خودش یک سعی کامل به قصد این که اگر وظیفه ام اتمام همان سعی است، اتمام باشد و اگر از سر گرفتن سعی باشد، یک سعی کامل باشد بجا آورد.
- ۴- آیه الله فاضل: در دو صورت احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد.

شکایات سعی

* شک در تعداد شوطها ۲۸۵ اگر در بین سعی در تعداد دورها شک کند، مسأله دو صورت دارد: الف: شک بین هفت و بیشتر: ۱ - قبل از پایان دور و سعی باطل است. ۲ - بعد از پایان دور و اعتنا نکند. ب: شک بین هفت و کمتر و عددهای کمتر از هفت (مثلاً شک دارد سه شوط بجا آورده یا پنج شوط و سعی باطل است. * ۲۸۶ و اگر پس از سعی در تعداد دورها شک کند، این مسأله نیز دو صورت دارد: (۱) الف: قبل از تقصیر: ۱ - شک بین هفت و بیشتر از هفت و این شک اعتبار ندارد و سعی صحیح است.

۱- آیه الله صافی: اگر بعد از منصرف شدن از سعی، در تعداد دورها شک کند، به شک اعتنا نکند و سعیش صحیح است، لکن اگر احتمال می دهد که کمتر از هفت مرتبه سعی کرده احتیاط آن است که دوباره سعی کند. آیه الله سیستانی: اگر احتمال زیاد بودن آنها را بدهد بنا بر صحت بگذارد و اگر احتمال کم بودن آنها را می دهد در صورتی که شک او قبل از بهم خوردن موالات باشد، سعی باطل است و بنا بر احتیاط اگر بعد باشد نیز باطل است.

ص ۱۳۹

۲- شك بين هفت و کمتر از آن و كمبود احتمالی را بجا آورد و سعی صحیح است. ب: پس از تقصیر و به این شك اعتنا نکند و سعی صحیح است. (۱) (م ۸۵۰ و ۸۵۲) * شك در صحت سعی ۲۸۷ اگر بعد از فارغ شدن از سعی یا هر دوری از آن شك کند که درست بجا آورده یا نه، به این شك اعتنا نکند و سعی صحیح است و همینطور اگر در بین رفت و آمد شك کند که جزء پیش از آن صحیح بوده یا نه، اعتنا نکند. (م ۸۵۱)

مستحبات سعی

۲۸۸ مستحب است سعی را پیاده بجا آورد. و آنگاه که از صفا می آید وقتی به محل هروله (۲) رسید بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ ، إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلُّ الْأَكْرَمُ ، وَاهْدِنِي لِتَيْبَتِيهِ أَقْوَمُ ، اللَّهُمَّ إِنَّ

۱- آیه الله تبریزی: شك در تعداد شوطهای سعی، سعی را باطل می کند.

۲- به مسأله ۲۸۷ مراجعه شود.

ص ۱۴۰

عَمَلِيضٌ عَيْفٌ ، فَضَاعِفُهُ لِيُوْتَقَبَّلَهُ مِنِّي ، اَللّٰهُمَّ لَكَ سِعْيِي ، وَبِكَ حَوْلِي وَقُوَّتِي ، تَقَبَّلْ مِنِّي عَمَلِيَامِنْ يَّقْبَلُ عَمَلَ الْمُتَّقِيْنَ . و همین که از محل هروله گذشت بگوید: «يا ذَا الْمَنِّ وَالْفَضْلِ وَالْكَرَمِ وَالنَّعْمَاءِ وَالْجُودِ ، اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي ، اِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اَنْتَ » . و هنگامی که به مروه رسید بالای آن برود و آنچه را که در صفا گفته شد بجا آورد و بخواند دعاهاى آنجا را به ترتیبی که بیان شد. و پس از آن بگوید: « اَللّٰهُمَّ يَا مَنْ اَمَرَ بِالْعَفْوِ ، يَا مَنْ يُحِبُّ الْعَفْوَ ، يَا مَنْ يُعْطِي عَلَى الْعَفْوِ ، يَا مَنْ يَغْفُو عَلَى الْعَفْوِ ، يَا رَبَّ الْعَفْوِ ، اَلْعَفْوُ الْعَفْوُ الْعَفْوُ » . و مستحب است در گریه کردن کوشش کند و خود را به گریه وادارد و در حال سعی دعا بسیار کند و بخواند این دعا را: « اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْأَلُكَ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ عَلَى كُلِّ حَالٍ ، وَصِدْقَ النَّيِّهِ فَيَا تَوَكَّلْ عَلَيَّكَ » .

تقصیر

۲۸۹ پس از سعی باید تقصیر کند؛ یعنی قدری از ناخن یا موی سر خود را بچیند و احتیاط مستحب (۱) است به چیدن ناخن اکتفا نکند بلکه قدری از مو را نیز بچیند که با این عمل، اعمال عمره تمتع به پایان می‌رسد. (م ۸۸۸) ۲۹۰ پس از تقصیر، هرچه به واسطه احرام بر انسان حرام شده بود، حلال می‌شود. (م ۸۹۳) ۲۹۱ تقصیر نیز مانند سایر اعمال عمره و حج، از عبادات است و باید به قصد اطاعت دستور خداوند و بدون هرگونه ریا و خودنمایی انجام شود. (م ۸۸۹) زمان تقصیر ۲۹۲ زمان تقصیر، بعد از سعی است، گرچه لازم نیست فوراً

۱- آیه الله مکارم: احتیاط واجب است. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب به چیدن ناخن اکتفا نکند و اگر خواست ناخن بگیرد پس از کوتاه کردن مو باشد.

ص ۱۴۲

تقصیر کند، ولی تا وقتی که تقصیر نکرده است، هیچ یک از

محرمات احرام بر او حلال نمی شود، و پایان آن نیز وقتی است که بتواند محرم شود به احرام حج و به وقوف در عرفات (ظهر روز نهم ذی حجه) برسد. (م ۸۹۰ و ۸۹۱) مکان تقصیر ۲۹۳ تقصیر مکان معینی ندارد، گرچه اکنون متعارف است که بعد از سعی در مکان مروه تقصیر می کنند. (س ۸۹۸ و ۹۰۴) بانوان اگر در جایی که مردان نامحرم حضور دارند تقصیر می کنند، مواظب باشند، نامحرم موی آنها را نبینند) چند مسأله: ۲۹۴ در تقصیر، کندن مو کافی نیست. بلکه باید مو را بچیند و کوتاه کند به هر وسیله ای که باشد، با قیچی، ناخن گیر یا وسیله ای دیگر. (م ۸۹۴) ۲۹۵ کسی که خودش تقصیر نکرده، نمی تواند موی شخص دیگری را بچیند ولی چیدن ناخن اشکال ندارد. (م ۱۱۴۶) ۲۹۶ با تقصیر، اعمال عمره تمتع به پایان می رسد و طواف نساء واجب نیست. (م ۸۹۲)

ص ۱۴۳

اکنون جهت یادآوری و یادسپاری، خلاصه اعمال عمره تمتع را همراه با مسیری که حجاج برای انجام این اعمال می پیمایند، می آوریم:

سیر اعمال عمره تمتع

۱- انجام سعی ۴- بعد از آن تقصیر می کنند و اعمال عمره تمتع تمام می شود (تقصیر مکان معینی ندارد).

بخش سوم: اعمال حج تمتع

اعمال حج تمتع

- ۱- احرام
- ۲- وقوف
- ۳- وقوف در مشعرالحرام
- ۴- رمی جمره عقبه
- ۵- قربانی
- ۶- تقصیر
- ۷- طواف حج
- ۸- نماز طواف
- ۹- سعی بین صفا و مروه
- ۱۰- طواف نساء
- ۱۱- نماز طواف نساء
- ۱۲- بیتوته در منا
- ۱۳- رمی جمرات سه گانه

ص ۱۴۷

از تقصیر عمره تا احرام حج

۲۹۷ پس از اتمام اعمال عمره تمتع، کارهایی که به سبب احرام، حرام شده بود حلال می شود ولی تا زمانی که برای حج محرم می شوند و به عرفات (۱) نباید عمره مفرده به جا آورند و بنا بر احتیاط واجب، باید از شهر مکه خارج نشوند. (۲)

امروزه به جهت زیادی جمعیت و شلوغی راه، که احتمال نرسیدن بموقع به عرفات می باشد، روز هشتم محرم می شوند و

۱-۲ -

- ۱- عرفات بیابانی است مسطح و وسیع در ۲۲ کیلومتری جنوب شرقی مکه، جایی که حاجیان باید روز نهم ذی حجه از ظهر تا غروب در آنجا بمانند. «عرفات» جمع «عرفه» و از ریشه «عرفان» و «معرفت» است.
  - ۲- آیات عظام خامنه ای، فاضل: بیرون رفتن از شهر مکه برای کسی که مطمئن است برمی گردد و به اعمال حج می رسد جایز است، لکن باز هم احتیاط مستحب است که بیرون نرود.
- آیه الله سیستانی: اگر بیرون رفتن برای انجام کاری، هرچند غیرضروری باشد و ترس از این که اعمال حجش فوت گردد نداشته باشد و بداند که می تواند به مکه برگردد و از آن جا برای حج محرم شود، اشکال ندارد.

ص ۱۴۸

شب عرفه به عرفات می روند، هرچند اگر روز نهم هم مُحرم شوند و بروند و ظهر روز نهم به عرفات برسند مانع ندارد.

۲۹۸ زنی که بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج حیض ببیند، تغییری در وظیفه او پیش نمی آید و باید برای حج تمتع محرم شود و به عرفات برود ولی اگر تا بعد از اعمال منا از خون پاک نشود و نتواند تا وقت پاک شدن در مکه بماند، باید برای طواف حج و نماز آن و طواف نساء و نماز آن، نایب بگیرد و سعی را خودش بجا آورد - با مراعات ترتیب بین اعمال - یعنی ابتدا نایب او طواف حج و نماز آن را بجا می آورد و بعد از آن سعی را زن انجام می دهد. و سپس نایب وی، طواف نساء و نماز آن را بجا می آورد.

۲۹۹ زنی که اعمال عمره تمتع را تمام کرده و قبل از رفتن به عرفات می داند یا ترس آن دارد که بعد از برگشتن از منا حائض باشد و نمی تواند در مکه بماند تا از خون پاک شود، می تواند قبل از رفتن به عرفات، پس از احرام حج، طواف حج و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را بجا آورد. (۱) (م ۱۱۷۶)

۳۰۰ زنی که از ترس حیض اعمال بعد از منا را بر وقوف

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب می تواند این اعمال را قبل از رفتن به عرفات انجام دهد.

۱- آیه الله تبریزی: فقط طواف حج و نماز را قبل از رفتن به عرفات انجام دهد و احتیاط مستحب آن است که سعی را نیز اکنون انجام دهد و بنا بر احتیاط واجب در وقت خودش نیز اعاده کند.

ص ۱۴۹

عرفات مقدم داشته، چنانچه بعداً معلوم شود که می توانسته، پس از برگشت از منا انجام دهد، اعاده اعمال لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب است. (۱) (م ۱۱۷۷)

۱- آیه الله صافی: احتیاط آن است که پس از برگشت از منا در ایام تشریق و گرنه تا آخر ذی الحجّه طواف و نماز و سعی را دوباره انجام دهد.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در صورت امکان اعاده کند.
حواشی مسأله قبل نیز دیده شود.

ص ۱۵۰

احرام حج

۳۰۱ کسی که عمره تمتع بجا آورده، واجب است بعد از آن، حج تمتع بجا آورد و اعمال حج نیز، مانند اعمال عمره با احرام آغاز می شود و بقیه اعمال حج بدین شرح است:

* وقوف در عرفات

* وقوف در مشعرالحرام

* رمی جمره عقبه

* قربانی

* تقصیر

* طواف حج

* نماز طواف حج

* سعی

* طواف نساء

* نماز طواف نساء

* بیتوته در منا

* رمی جمرات (م ۹۳۷)

که توضیح هر یک از این اعمال و احکام آنها خواهد آمد.

ص ۱۵۱

کیفیت احرام حج

۳۰۲ کیفیت احرام حج، مانند احرام عمره است و فقط در نیت تفاوت دارد که در آن جا به نیت عمره تمتع محرم می شد و اکنون به نیت حج تمتع، بنابراین به همین قصد، لئیک ها را می گوید. (م ۹۳۸ و ۹۴۰)

۳۰۳ احرام و بقیه اعمال حج از عبادات است و مانند نماز و سایر عبادات، باید به قصد قربت و اطاعت دستور خداوند انجام شود و از هرگونه ریا و خودنمایی به دور باشد. (م ۹۳۹)

زمان احرام حج

۳۰۴ وقت احرام حج، بعد از اعمال عمره تمتع است تا زمانی که بتواند به وقوف در عرفات - ظهر روز نهم ذی حجه (۱) - برسد. (م ۹۴۲)

۳۰۵ احتیاط مستحب است، روز هشتم ذی الحجه، محرم شود. (۲) (م ۹۴۵)

۱- ۲-

-
- ۱- در برخی موارد برای کسی که عذر دارد، دیرتر از این وقت نیز صحیح است، که تفصیل آن در کتب مناسک آمده است.
  - ۲- آیه الله صافی: احتیاط آن است که بیشتر از سه روز قبل از روز هشتم محرم نشود و احتیاط آن است که اگر محرم شده، پیش از روز هشتم از مکه خارج نشود.

ص ۱۵۲

مکان احرام حج

۳۰۶ محل احرام حج، شهر مکه است، (۱) هر جای آن که باشد، حتی در قسمت های توسعه یافته و محله های جدید. (م ۹۴۶)

۳۰۷ مستحب است در حجر اسماعیل یا نزد مقام ابراهیم (علیه السلام) محرم شود. (۲) (همان)

محرمات احرام حج

۳۰۸ آنچه در احرام عمره تمتع حرام می باشد، در احرام حج نیز حرام است و کفاره محرمات نیز تفاوتی ندارد. (م ۹۴۱)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب باید از مکه قدیم محرم شود.

آیه الله صافی: بنا بر احتیاط واجب تا می تواند، احرام حج باید از مکه قدیم باشد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب است در مکه قدیم که در زمان رسول الله صلی الله علیه وآله بوده است محرم شود، گرچه در قسمت های جدید شهر نیز جایز است، مگر قسمت هایی که بیرون حرم باشد.

آیه الله مکارم: احرام در قسمت هایی که بیرون حرم است، مانند مناطقی که بعد از مسجد تنعیم است و اکنون جزء مکه شده، اشکال دارد.

۲- آیه الله مکارم: مستحب است در مسجد الحرام محرم شود.

آیه الله خامنه ای: افضل، احرام در مسجد الحرام است.

آیه الله فاضل: مستحب است در مسجد یا نزد مقام ابراهیم محرم شود.

ص ۱۵۳

ترک احرام

۳۰۹ اگر احرام حج را فراموش کند یا به جهت ندانستن مسأله بدون احرام به عرفات و منا برود واجب (۱) است به مکه برگردد و محرم شود و اگر به جهت تنگی وقت یا عذر دیگری نتواند به مکه برگردد، همان جا که هست محرم شود. (م ۹۴۷ و ۹۴۹)

مستحبات احرام حج

۳۱۰ آنچه در احرام عمره مستحب است، در احرام حج نیز مستحب است. (م ۹۵۵)

۳۱۱ وقتی که روانه عرفات شد مستحب است این دعا را بخواند: (۲) «اللَّهُمَّ إِلَيْكَ صَمَدْتُ وَإِيَّاكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجْهَكَ أَرَدْتُ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُبَارِكَ لِي فِي رِحْلَتِي وَأَنْ تَقْضِيَ لِي حَاجَتِي وَأَنْ تَجْعَلَنِي مَمَّنْ تُبَاهِي بِهِ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ أَفْضَلُ مِنِّي» (م ۹۵۵)

۱- آیه الله صافی: احتیاط آن است که هر قدر می تواند برگردد و اگر نتوانست برگردد واجب است همان جا که هست محرم شود. آیه الله مکارم: اگر قبل از رمی جمرات و ذبح یادش بیاید واجب است برگردد ولی اگر بعد از آن متوجه شود، وقت احرام گذشته و حشش صحیح است.

۲- بجز اینها مستحبات دیگری از احرام تا وقوف به عرفات وجود دارد که در کتب مناسک آمده است و امروزه زائران کمتر می توانند به آنها عمل کنند.

ص ۱۵۴

وقوف در عرفات

حاجیان پس از احرام در مکه باید برای وقوف در عرفات که یکی دیگر از واجبات حج است روانه آنجا شوند.

معنی وقوف

۳۱۲ مراد از وقوف، بودن در آن مکان است، چه سواره یا پیاده، نشسته یا خوابیده، یعنی حاجیان باید نصف روز را در صحرای عرفات بمانند و از آنجا خارج نشوند. (م ۹۵۷)

زمان وقوف

۳۱۳ بنا بر احتیاط واجب، لازم است از ظهر روز نهم ذی حجه (۱) تا مغرب (۲) همان روز در عرفات بمانند. (م ۹۵۹)

۳۱۴ تأخیر انداختن وقوف از اول ظهر، به مقدار خواندن نماز

۱

- ۲

۱- برای افراد معذور تأخیر از این وقت جایز است که موارد آن در کتابهای مفصل آمده است.

۲- آیه الله سیستانی: تا غروب آفتاب.

ص ۱۵۵

ظهر و عصر (۱)- پشت سر هم - اشکال ندارد ولی احتیاط مستحب (۲)

است که اصلاً تأخیر نیندازند. (م ۹۶۰)

۳۱۵ وقوف در عرفات از ارکان حج است ولی تمام مدت وقوف، هرچند واجب (۳) است اما رکن نیست، پس اگر مقدار کمی در عرفات توقف کند، یا نزدیک آخر وقت به عرفات برسد و برود، حج باطل نیست. (م ۹۶۱)

۳۱۶ آنچه در وقوف، رکن است به مقداری است که گفته شود، قدری در عرفات بوده است هرچند خیلی کم باشد مثلاً یک یا دو دقیقه، پس اگر از روی آگاهی و عمد وقوف رکنی را ترک کند یعنی اصلاً به عرفات نرود، حج او باطل است و اگر شب عید قربان به عرفات برود، کفایت نمی‌کند. (م ۹۶۲ و ۹۶۳)

۳۱۷ اگر کسی به واسطه عذری، مانند بیماری یا دیر رسیدن به مکه یا فراموشی، در روز نهم اصلاً به عرفات نرود، اگر مقداری از شب دهم ذی حجه را در عرفات باشد، کفایت می‌کند. (م ۹۶۸ و ۹۷۰)

۱- آیه الله تبریزی: تأخیر آن تا یک ساعت بعد از ظهر اشکال ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: تأخیر آن به مقدار خواندن نماز ظهر و عصر و انجام مقدمات آن اشکال ندارد.

۲- آیات عظام فاضل، مکارم، بهجت: بنا بر احتیاط واجب از ظهر تأخیر نیندازد.

۳- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

حواشی دو مسأله قبل هم دیده شود.

ص ۱۵۶

۳۱۸ در عرفات، بجز بودن در آنجا کار دیگری واجب نیست ولی مستحبات بسیاری دارد که برخی از آنها خواهد آمد.

برخی از مستحبات وقوف در عرفات

۳۱۹ در وقت وقوف به عرفات، این کارها مستحب است:

۱- با طهارت بودن در حال وقوف.

۲- غسل کردن و بهتر آن است که نزدیک ظهر باشد.

۳- خواندن این دعاها:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَشَاعِرِ كُلِّهَا فَمَكَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسَعَ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالَ وَأَدْرَأَ عَنِّي سِدْرَ فَسِقَةِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ، اللَّهُمَّ لَا تَمَكُرْ بِي وَلَا تَخْدَعْنِي وَلَا تَسِدْ تَدْرِجِي يَا أَسْمَعَ السَّامِعِينَ يَا أَبْصَرَ النَّاطِرِينَ يَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدًا وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي». (۱)

۴- سپس حاجتهای خود را از خداوند درخواست کند. پس دست به آسمان بلند کند و بگوید:

۱- به جای جمله «أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي» می تواند حاجت دیگری را از خدا بخواهد.

ص ۱۵۷

«اللَّهُمَّ حَاجَتِيَا لِيَكِ الْبَيَانُ أُعْطِيْتِنِيهَا لِمَ يَضُرُّنِي مَا مَنَعْتَنِي وَإِنْ مَنَعْتِنِيهَا لَمْ يَنْفَعِنِي مَا أُعْطِيْتَنِي، أَسْأَلُكَ خَلَاصَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ إِنِّي عَيْدُكَ وَمَلِكُ نَاصَةِ يَتِيْبِيْدِكَ وَأَجَلِي بِعِلْمِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُؤَفِّقَنِي لِمَا يُرِضِيْكَ عَنِّي وَأَنْ تُسَلِّمَ مِنِّي مَنْسَابِي الْبِيَارِيْتَهَا خَلِيْلِكَ إِبْرَاهِيْمَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِ وَدَلَّلْتَ عَلَيْهَا نَبِيَّكَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِمَّنْ رَضِيْتَ عَمَلَهُ وَأَطَلْتَ عُمُرَهُ وَأَحْيَيْتَهُ بَعْدَ الْمَوْتِ».

۵- و نیز این دعا را بخواند:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوْتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِيْ يَقُوْلُ وَخَيْرًا مِّمَّا يَقُوْلُ وَفَوْقَ مَا يَقُوْلُ الْقَائِلُونَ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِيْو نُسُكِيْو مَحْيَايَ وَ مَمَاتِيْو لَكَ تُرَاثِيْ (بِرَاءَتِيْ خَل) وَ بِسُكِّ حَوْلِيْو مِنْكَ قُوَّتِيْ، اللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَ مِنَ وَسْوَاسِ الصُّدُوْرِ وَ مِنَ شَتَاتِ الْأَمْرِ وَ مِنَ عَذَابِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ خَيْرَ الرِّيَّاحِ وَ أَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيْءُ بِهِ الرِّيَّاحُ وَ أَسْأَلُكَ خَيْرَ اللَّيْلِ وَ خَيْرَ النَّهَارِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِيْ قَلْبِيْ نُورًا وَ فِيْ سَمْعِيْو بَصِيْرًا نُورًا وَ فِيْ لَحْمِيْو دَمِيْو عِظَامِيْو عُرُوْقِيْو مَقْعَدِيْو مَقَامِيْو»

ص ۱۵۸

مَدَّخَلِيَّوْ مَخْرَجِيْنُوْرًا وَّ اَعْظَمَ لِيْنُوْرًا يَا رَبِّ يَوْمَ الْفَاكِكِ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ».

۶- آنگاه رو به کعبه کرده و این ذکرها را بگوید:

«سُبْحَانَ اللهِ» صد مرتبه

«اللهُ اَكْبَرُ» صد مرتبه

«مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ» صد مرتبه

«اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَخِدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَيُمِيْتُ وَيُحْيِيْ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوْتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ» صد مرتبه.

۷- و بسیار بگوید: «اللَّهُمَّ اَعْتَقْنِي مِنَ النَّارِ».

۸- و بسیار خوب است که در این روز دعای حضرت سیدالشهداء (علیه السلام) و دعای حضرت زین العابدین (علیه السلام) خوانده

شود.

۹- نزدیک غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَ مِنْ تَشْتِيْتِ الْاُمُوْرِ وَ مِنْ شَرِّ مَا يَحْدُثُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ اَمْسِيْ ظُلْمِيْمٌ تَجِيْرًا بِعَفْوِكَ وَ اَمْسِيْ خَوْفِيْمٌ تَجِيْرًا

بِاَمَانِكَ وَ اَمْسِيْ ذُنُوْبِيْمٌ تَجِيْرَةً بِمَغْفِرَتِكَ وَ اَمْسِيْ ذُلِّيْمٌ تَجِيْرًا بِعِزِّكَ وَ اَمْسِيْ وَجْهِي الْفَانِيَا لِبَالِيْمٌ تَجِيْرًا بِوَجْهِكَ الْبَاقِيَا خَيْرٌ مِنْ سُئْلِ وَا يَا

اَجُوْدَ مَنْ اَعْطٰى جَلَلِيْنِيْرَ حَمَتِكَ وَالسَّنِيْعَا فَيْتَكَ وَ اصْرَفَ عَنِّيْ شَرَّ

ص ۱۵۹

جَمِيعِ خَلْقِكَ».

۱۰- و بعد از غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ هَذَا الْمَوْقِفِ وَارْزُقْنِيهِ مِنْ قَابِلِ أَيْدِي مَا أَبْقَيْتَنِي وَأَقْلَبْنِي الْيَوْمَ مُفْلِحاً مُنْجِحاً مُسْتَجَاباً لِيَمْرُحُوماً مَغْفُوراً لِيَبْأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ الْيَوْمَ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ وَحُجَّاجِ بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَاجْعَلْنِي الْيَوْمَ مِنْ أَكْرَمِ وَفْدِكَ عَلَيْكَ وَأَعْطِنِي أَفْضَلَ مَا أُعْطِيتَ أَحَدًا مِنْهُمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْبَرَكَهَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْمَغْفِرَةِ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَرْجِعُ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِ أَوْ مَالٍ أَوْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ وَبَارِكْ لَهُمْ فِي».

ص ۱۶۰

وقوف در مَشْعَرُ الْحَرَامِ (۱)

۳۲۰ بعد از مغرب روز نهم ذی حجه (شب عید قربان) حاجیان از عرفات خارج می‌شوند و برای انجام عملی دیگر از اعمال حج به طرف مشعرالحرام حرکت می‌کنند. (م ۹۷۸)

۳۲۱ وقتی که حاجیان به مشعرالحرام رسیدند، بنا بر احتیاط واجب (۲) باید شب دهم را تا اذان صبح برای اطاعت امر الهی در

۱

۲-

۱- مشعر الحرام رُودای طولیلی است میان عرفات و منا و به آن «مُزْدَلِفَه» هم گفته می‌شود.

۲- آیه الله تبریزی: ماندن قبل از اذان صبح در مشعر، احتیاط مستحب است.

آیه الله خامنه‌ای: وقت وقوف، از طلوع فجر عید قربان است تا طلوع خورشید و احتیاط آن است که از وقت رسیدن به مشعر در شب، قصد وقوف کند.

آیه الله سیستانی: واجب است پس از حرکت از عرفات، مقداری از شب عید را تا اذان صبح در مشعر بماند و از اذان صبح تا طلوع آفتاب به نیت وقوف در مشعر باشد.

آیه الله صافی: واجب است شب را در مشعر بماند و احتیاط آن است که در مشعر الحرام ذکر خدا را ترک نکند، هر چند مختصر و کم باشد.

آیه الله مکارم: واجب است مقداری ذکر خدا بگوید.

ص ۱۶۱

مشعر بمانند و از اذان صبح، نیتِ وقوف در مشعرالحرام کنند و تا

طلوع آفتاب در آنجا بمانند. (م ۹۷۹، ۹۸۰)

۳۲۲ پس از طلوع آفتاب روز دهم ذی حجه (عید قربان) حاجیان برای انجام بقیه اعمال حج به طرف منا حرکت می کنند.

۳۲۳ همچنانکه در بحث وقوف به عرفات گذشت، وقوف به مشعرالحرام نیز از ارکان حج است ولی تمام مدت وقوف (از اذان

صبح تا طلوع آفتاب) هر چند واجب است ولی رکن نیست، بلکه رکنِ وقوف، کمی از این مقدار است اگرچه به قدر یک دقیقه

باشد، پس

اگر با علم و عمد، یکسره وقوف را ترک کند، حج او باطل است. (م ۹۸۲)

کوچ بعد از نصف شب

۳۲۴ بانوان می توانند بعد از آنکه قدری در مشعرالحرام توقف کردند، به منا بروند. ولی بنا بر احتیاط واجب (۱) نباید پیش از نصف

شب از مشعر بروند. پس بر بانوان، وقوف از اذان صبح تا طلوع آفتاب، واجب نیست. گرچه احتیاط مستحب است. (م ۹۸۳)

۱- آیه الله مکارم: این احتیاط، مستحب است.

آیه الله خامنه ای: این احتیاط را ذکر نکرده اند.

به فتوای سایر مراجع، همین که مقداری از شب را در مشعر ماندند می توانند تا قبل از طلوع فجر از آن جا بروند.

ص ۱۶۲

ترك وقوف به مشعرالحرام

۳۲۵ کسی که به سبب عذری، هیچ مقدار وقوف شب عید

را درك نکند، اگر مقداری از روز عید - از طلوع آفتاب تا ظهر -

در مشعر توقف کند، هرچند کم باشد، حج او صحیح است. (۱) (م ۹۸۵)

اقسام وقوف به مشعرالحرام

۳۲۶ از آنچه در مسائل پیشین گذشت معلوم شد که برای مشعرالحرام سه نوع وقوف می باشد:

۱- وقوف اختیاری: از اذان صبح تا طلوع آفتاب روز عید قربان.

۲- وقوف اضطراری شبانه: مقداری از نیمه دوم شب عید، برای بانوان و کودکان.

۳- وقوف اضطراری روزانه: از طلوع آفتاب روز عید قربان تا ظهر، برای کسانی که به جهتی وقوف اختیاری و اضطراری شبانه را

درك نکرده اند. (۲) (م ۹۸۶)

۱- آیات عظام صافی، فاضل، مکارم، سیستانی: اگر وقوف در عرفات را نیز درك کرده باشد، حج او صحیح است.

۲- به حواشی مسائل قبل مراجعه شود.

ص ۱۶۳

مستحبات و قوف به مشعرالحرام

۳۲۷ مستحب است که آن شب را به هر مقدار که می تواند به عبادت و اطاعت مشغول باشد و این دعا را نیز بخواند:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ جُمُعٌ، اللَّهُمَّ إِنِّي سَأَلْتُكَ أَنْ تَجْمَعَ لِي فِيهَا جَوَامِعَ الْخَيْرِ، اللَّهُمَّ لَا تُؤَيِّسِنِي مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي سَأَلْتُكَ أَنْ تَجْمَعَهُ لِي فِي قَلْبِي وَأَطْلُبُ إِلَيْكَ أَنْ تُعَرِّفَنِي مَا عَرَفْتَ أَوْلِيَاءَكَ فَيَمُنُّ لِي بِهَذَا وَأَنْ تَقِينِي جَوَامِعَ الشَّرِّ».

و مستحب است سنگریزه هایی را که در منار می خواهد کرد، از مشعر الحرام بردارد.

و پس از نماز صبح این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ فَكَّرَ رَبِّي مِنَ النَّارِ وَأَوْسَعَ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ وَأَدْرَأَ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ خَيْرُ مَطْلُوبٍ إِلَيْهِ وَخَيْرُ مَدْعُوٍّ وَخَيْرُ مَسْئُولٍ وَ لِكُلِّ وَافِدٍ جَائِزَةٌ فَاجْعَلْ جَائِزَتِي فِيهِمْ وَطَنِي هَذَا أَنْ تُقْبِلَنِي عَثْرَتِي وَ تَقْبِلَ مَعِدْرَتِي وَأَنْ تُجَاوِزَ عَنِّي خَطِيئَتِي».

ص ۱۶۴

اعمالِ منا (۱)

۳۲۸ پس از طلوع آفتاب روز دهم ذی حجّه (عید قربان) حجاج برای انجام بقیه اعمال حج از مشعرالحرام بیرون آمده، روانه منا می شوند.

۳۲۹ اعمالی که در منا انجام می شود بدین شرح است:

* رمی جمره عقبه

* قربانی و روز عید قربان

* تفصیر

* بیتوته و شبهای ۱۱ و ۱۲ ذی حجّه

* رمی جمرات و روزهای ۱۱ و ۱۲ ذی حجّه

رَمِي جَمْرَه عَقَبَه

۳۳۰ در آخر منا - در سمت مکه - سه ستون سنگی است که

۱

۱- منا، سرزمینی است نزدیک شهر مکه که بین دو رشته کوه قرار دارد و حد فاصل بین مشعرالحرام و مکه است.

ص ۱۶۵

اولی را «جرمه اولی»، دومی را «جرمه وُشیطی» و سومی را «جرمه عُقبی یا عَقَبه» می نامند. اولین کار واجب در روز عید قربان، رمی جمره عقبه است یعنی زدن سنگ به آن، با شرایطی که خواهد آمد.

واجبات رمی

۳۳۱ واجبات رمی بدین شرح است:

* نیت (قصد قربت و اخلاص)

* انداختن سنگ ها یعنی اگر جلو برود و بر جمره یا کنار آن بگذارد کافی نیست.

* سنگ ها با پرتاب به جمره برسد یعنی اگر سنگ دیگران به آن بخورد و به جمره برسد کافی نیست.

* سنگ ها به ستون «جرمه» بخورد. (۱)

* هفت عدد سنگ به جمره بخورد.

* با دست پرتاب کند.

* به تدریج بزند پس اگر همگی یا تعدادی از آنها را با هم پرتاب کند و به جمره بخورد، تمام آنها، یکی محسوب می شود.

(م ۱۰۰۱، ۱۰۰۷ و ۱۰۰۹)

۱- آیه الله مکارم: خوردن به جمره لازم نیست، بلکه کافی است سنگ را به دایره اطراف جمره پرتاب کنند و در مسائل آینده نیز به همین صورت عمل شود.

ص ۱۶۶

شرایط ریگ ها

۳۳۲ سنگ ریزه هایی که برای رمی استفاده می شود باید این گونه باشد:

* ریگ باشد / یعنی زیاد بزرگ یا ریز نباشد و جنس آن سنگ باشد، پس کلوخ و گل پخته صحیح نیست.

* از منطقه حرم باشد / مثلا از مشعرالحرام، منیاشهر مکه.

* خودش یا شخص دیگری، قبلا برای رمی صحیح (۱) از آن استفاده نکرده باشد.

* مباح باشد (غصبی نباشد). (۲) (م ۹۹۶ تا ۹۹۹)

احکام رمی

۳۳۳ هفت ریگ باید به جمره بخورد، (۳) ولی لازم نیست پشت

۱- آیه الله صافی، آیه الله مکارم: خودش یا کس دیگری از آن برای رمی استفاده نکرده باشد.

آیه الله تبریزی آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط باید قبلا استفاده نشده باشد.

۲- آیه الله تبریزی: اگر اعتقاد داشت که سنگ ها غصبی نیست یا غصبی بودن آنها را فراموش کرده باشد و خودش غصب نکرده

باشد مثلا دیگری غصب کرده به او داده است رمی صحیح است و در غیر این صورت باید رمی را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب، کفایت نمی کند، مگر آنکه نداند غصبی است یا فراموش کرده باشد و خودش غصب نکرده

باشد، یا حرام بودن آن را فراموش کرده باشد، یا جاهل قاصر باشد.

۳- آیه الله مکارم: به حاشیه دو مسأله قبل مراجعه شود.

ص ۱۶۷

سر هم باشد، بنابراین اگر دو عدد به ستون بخورد و سوئی نخورد

و چهارمی بخورد، تنها سه عددی که به ستون خورده است به حساب می آید. (م ۱۰۰۱)

۳۳۴ در رمی جمره طهارت شرط نیست، پس زن حائض و شخص بیوضو هم می تواند رمی کند، ولی مستحب است با طهارت باشد. (م ۱۰۱۴)

۳۳۵ لازم نیست سنگ ها، پاک باشد. (۱) (م ۱۰۱۴)

۳۳۶ کودکان، بیماران (۲) و کسانی که نمی توانند خودشان رمی کنند، به شخص دیگری نیابت دهند تا او به نیابت از آنها رمی کند. (۳) (م ۱۰۱۵)

۳۳۷ احتیاط مستحب است که اگر بشود مریض را نزد جمره ببرند و در حضور او سنگ بیندازند. (م ۱۰۱۶)

۳۳۸ اگر پس از آن که نایب رمی جمره کرد، مریض خوب شد، لازم نیست خودش دوباره سنگ بزند. (۴) (م ۱۲۷۱)

۱- آیه الله بهجت: احتیاط آن است که پاک باشد.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: بیماری که امید ندارد تا مغرب بهبودی حاصل شود.

آیه الله بهجت: و اگر می تواند شب رمی کند احتیاط آن است که هم در شب رمی کند و هم نایب بگیرد.

۳- آیه الله بهجت: اگر ممکن است، مریض سنگ ها را بادست بگیرد و دیگری برای او رمی کند بنا بر احتیاط هم این کار را انجام دهد و هم نایب بگیرد.

۴- آیه الله خامنه ای، آیه الله فاضل: اگر مریض از خوب شدن ناامید بوده و نایب از طرف او رمی کرده، پس از بهبودی، لازم نیست خودش دوباره رمی کند و گرنه باید اعاده کند.

آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط باید اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر در هنگام نیابت از خوب شدن ناامید نبوده، پس از بهبودی، بنا بر احتیاط واجب باید خودش رمی کند.

ص ۱۶۸

۳۳۹ رمی در طبقه دوّم جایز است (۱) و لازم نیست در طبقه اوّل رمی کند. (م ۱۲۸۴)

۳۴۰ قبلاً آن طرف جمره عقبه که به سمت وسط منا است دیواری بوده که اکنون آن دیوار را برداشته اند و چهارطرف آن باز است و رمی از هر طرف که به جمره بخورد، صحیح است. (۲) (م ۱۲۹۴ و ۱۲۹۹)

۱- آیه الله صافی: رمی در طبقه بالا خلاف احتیاط است و در طبقه پایین جایز است.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب رمی قسمتی که بر ارتفاع

جمرات افزوده شده کفایت نمی کند و باید همان مقدار زمان پیامبر

رمی شود، هر چند از طبقه بالا باشد و مقداری که بر جمره زمان پیامبر

و ائمه علیهم السلام افزوده شده ظاهراً به مقدار یک قامت انسان یا کمی بیشتر

است.

آیه الله مکارم: در هنگام ازدحام جمعیت جایز است.

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط رمی در طبقه دوّم کافی نیست.

۲- آیه الله فاضل، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب، رمی آن قسمت که سابقاً دیوار بوده است و اکنون برداشته اند کافی نیست.

ص ۱۶۹

وقت رمی

۳۴۱ وقت رمی از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن. (م ۱۰۰۰ و ۱۲۵۶)

۳۴۲ اگر رمی را در آن وقت فراموش کرد، (۱) تا روز سیزدهم ذی حجه می تواند (۲) انجام دهد. (همان)

۳۴۳ و اگر تا روز سیزدهم یادش نیامد، به احتیاط واجب (۳) سال آینده خودش یا نایش انجام دهد. (همان)

۱- آیه الله صافی: یا مسأله را نمی دانست.

۲- آیه الله فاضل: تا روز سیزدهم می تواند به نیت قضا بجا آورد و واجب است قضا را قبل از رمی آن روز انجام دهد.

آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب آن است که خودش یا نایش انجام دهد و در سال دیگر نیز خودش یا نایش قضای آن را بجا آورد.

آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط تا روز سیزدهم هر وقت یادش آمد بجا آورد با تقدیم قضا بر ادا.

۳- آیات عظام خامنه ای، تبریزی: اگر از مکه بیرون نرفته، احتیاط واجب آن است که به منا رفته و رمی نماید و در سال دیگر نیز خودش یا نایش قضا کند و اگر از مکه خارج شده احتیاط واجب است که در سال بعد خود یا نایش رمی کند. سیستانی: اگر از مکه بیرون نرفته باید به منا برگردد و رمی نماید، حتی اگر بعد از سیزدهم ماه باشد، ولی در شب رمی نکند و اگر از مکه بیرون رفته، لازم نیست برگردد. احتیاط مستحب است که در سال بعد خودش یا نایش رمی کند.

آیه الله مکارم: اگر بتواند باید خودش در سال آینده در همان موقع قضا کند و اگر نمی تواند نایب بگیرد.

ص ۱۷۰

رمی شبانه

۳۴۴ بانوان می توانند در شب عید، جمره عقبه را رمی کنند. هر چند از رمی در روز ناتوان نباشند. [\(۱\)](#) بنابراین پس از نصف شب که از مشعرالحرام به منامی آیند، جمره عقبه را رمی کنند. (م ۱۲۸۳ و ۱۳۰۵)

شکایات رمی

۳۴۵ در موارد زیر به شک اعتنا نمی شود:

- ۱- شک کند که سنگی که داخل حرم است از خارج حرم آورده اند یا نه، حتی اگر احتمال بدهد [\(۲\)](#) از بیرون حرم آورده اند؛ مثلاً شک کند یا احتمال بدهد سنگریزه های داخل مشعرالحرام را از بیرون آورده اند.
- ۲- شک کند که سنگ ها را دیگری قبلاً در رمی استفاده کرده است یا نه. [\(۳\)](#)

۱

- ۲

- ۳

۱- این مسأله اختصاص به رمی روزعید دارد ولی در روزهای ۱۱ و ۱۲ ذی حجه در صورتی که از رمی در روز ناتوان باشند می توانند شب انجام دهند. م ۱۳۰۵

۲- آیه الله فاضل: اگر احتمال دهد از بیرون آورده اند، احتیاط آن است که با آن رمی نکند.

۳- آیه الله سیستانی: مگر این که در جایی باشد که بداند بعضی از سنگ ها را قبلاً به کار برده اند و احتمال بدهد که سنگ مورد نظر هم یکی از آنها باشد که در این صورت احتیاط آن است که با آنها رمی نکند.

ص ۱۷۱

۳- پس از تقصیر یا قربانی شک کند رمی کرده است یا نه، یا در تعداد ریگ هایی که به ستون زده شک کند. (۱)

۴- پس از رمی و رفتن از محل رمی شک کند هفت عدد زده یا بیشتر.

* ۵- پس از رمی و رفتن از محل با یقین به این که هفت عدد زده، شک کند صحیح بوده یا نه.

(م ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱ و ۱۰۱۲)

۳۴۶ در موارد زیر به شک اعتنا می شود:

۱- شک کند سنگ ها ریگ نامیده می شود یا نه ر به آن اکتفا نکند.

۲- هنگام رمی در تعداد آنها شک کند ر باید آنقدر بزند تا یقین کند هفت عدد به ستون خورده است و گمان به تعداد آنها و رسیدن به جمره فایده ندارد.

۳- شک کند سنگی که زده است به جمره خورده است یا نه ر جزو تعداد به حساب نمی آید.

۴- بعد از زدن هفت سنگ، شک کند، آخرین سنگ به ستون خورده است یا نه (۲) ر باید یک ریگ دیگر به ستون بزند.

۵- پس از رمی و رفتن از آن محل - قبل از قربانی و

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: یا پس از فرا رسیدن شب شک کند.

آیه الله مکارم: اگر شک کند هفت عدد زده یا کمتر، باید تکمیل کند.

۲- آیه الله سیستانی: اگر عرفاً بگویند از رمی فارغ شده، اعتنا نمی کند.

ص ۱۷۲

تقصیر - شک کند هفت عدد زده یا کمتر، [\(۱\)](#) احتیاط واجب آن است که برگردد و کمبود را تکمیل کند.
(م ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۱۰، ۱۰۱۲ و ۱۰۱۳)

۱- حواشی فرض قبلی دیده شود.

مستحبات رمی

۳۴۷ مستحبات رمی، بدین شرح است:

- ۱- با طهارت بودن هنگام رمی.
- ۲- هر سنگی که می اندازد، تکبیر بگوید.
- ۳- جمره «عقبه» را پشت به قبله رمی کند و جمره «اولی» و «وسطی» را رو به قبله رمی کند.
- ۴- هنگامی که سنگها را در دست گرفته و آماده رمی است، این دعا را بخواند: «اللَّهُمَّ هَذِهِ حَصِيَّاتِي فَأَحْصِهِنَّ لِي وَارْزُقْنِي فِي عَمَلِي».

قربانی

- ۳۴۸ کسی که حج تمتع به جا می آورد، باید در روز عید قربان پس از رمی جمره عقبه، حیوانی در راه خدا ذبح کند. (م ۱۰۲۰)
- ۳۴۹ حیوان هایی که می توان در راه خدا قربانی کرد به ترتیب افضلیت عبارتند از: شتر، گاو، گوسفند و غیر این حیوان ها کفایت نمی کند. (م ۱۰۲۰ و ۱۰۲۲)
- ۳۵۰ حداقل قربانی برای هر نفر یک حیوان است و اگر چند نفر به طور مشترک یک حیوان ذبح کنند، کفایت نمی کند. (۱) (م ۱۰۲۱)

-
- ۱- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب کفایت نمی کند.
  - آیه الله فاضل، آیه الله صافی: مگر در حال ضرورت و ناچاری.

ص ۱۷۵

* ۳۵۱ اگر با پول خمس نداده قربانی بخرد و ذبح کند، کفایت نمی‌کند. (۱) (س ۶۶۷ و ۱۱۰۰)

زمان ذبح

۳۵۲ احتیاط واجب آن است که ذبح را از روز عید تأخیر نیندازد. (۲) (م ۱۰۳۲)

۳۵۳ اگر به سببی در روز عید ذبح انجام نشد، احتیاط واجب (۳) آن است که در ایام تشریق (۱۱ - ۱۲ - ۱۳ ذی حجه) ذبح کند و اگر در آن روزها ممکن نشد، در بقیه ماه ذی الحجه. (۴) (م ۱۰۳۳)

۱- آیات عظام: سیستانی، تبریزی، صافی، بهجت: اگر همان طور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد یعنی لباس را که خریده قیمت آن را به فروشنده بدهکار شده و با آن پول بدهی خود را می‌پردازد کفایت می‌کند.

۲- آیه الله صافی، آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب است بدون عذر تأخیر نیندازد.

آیه الله بهجت: واجب است روز عید باشد.

۳- آیه الله صافی: این احتیاط واجب نیست لکن اگر پس از روز سیزدهم بود بنا بر احتیاط نیت ادا و قضا نکند بلکه به قصد مافی الذمه ذبح کند.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم در هر حال جایز است.

آیه الله تبریزی: بلکه بدون تردید لازم است.

۴- آیه الله سیستانی: اگر عمداً ذبح را از ایام تشریق تأخیر بیندازد، حجتش باطل است و اگر معذور باشد باید روزه بگیرد و احتیاط مستحب است که ذبح را در بقیه ذی الحجه انجام دهد.

مکان ذبح

۳۵۴ ذبح قربانی باید در منا باشد، ولی کشتارگاههایی که برای ذبح ساخته شده، نزدیک منا، ولی بیرون آن است و برای حجاج به ویژه بانوان در آن ایام ذبح در منا ممکن نیست، بنابراین ذبح در همین کشتارگاهها کفایت می‌کند. (۱) (مناسک، ص ۴۱۶ و م ۱۰۷۸ و س ۱۰۸۵)

وظیفه کسی که قربانی ندارد

۳۵۵ کسی که از نظر مالی توانایی خرید حیوان ندارد، (۲) یا حیوان گیر نیاید، باید به جای آن سه روز در حج و هفت روز پس از بازگشت از حج روزه بگیرد. (م ۱۰۵۱ و ۱۰۵۲)

۳۵۶ اگر پول خرید حیوان را ندارد ولی می‌تواند بدون زحمت

و مشقت از کسی قرض کند و در مقابل قرض چیزی داشته باشد که بتواند قرض خود را ادا کند، باید قرض کند، حتی اگر بتواند

۱- آیه الله مکارم: هر گاه گوشت قربانی در آنجا به مصارف شرعی برسد و آن را دفن یا نابود نکنند، قربانی در آنجا اولویت دارد و گرنه باید در جایی مانند وطن خود در ماه ذی الحجه قربانی کند که گوشتها مصرف شود و ترتیب در اینجا نسبت به قربانی برداشته می‌شود.

۲- خرید سوغاتی و امثال آن، دلیل بر نداشتن قدرت مالی برای ذبح نمی‌باشد، بنابراین نمی‌تواند پول خود را صرف خرید سوغاتی کند و به جای قربانی روزه بگیرد.

ص ۱۷۷

چیزی که اضافه بر لوازم سفر است؛ مثلاً مقداری از زیورآلات خود

را بفروشد و قربانی تهیه کند باید بفروشد، ولی لباس را هرچه باشد لازم نیست بفروشد. (۱) (م ۱۰۵۴)

* ۳۵۷ سه روز اول را باید در ماه ذی الحجه روزه بگیرد و احتیاط واجب (۲) است که از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر روزه نگیرد. (م ۱۰۵۷)

۳۵۸ این سه روز باید دنبال هم باشد. (م ۱۰۵۸)

* ۳۵۹ هفت روز بقیه نیز، احتیاط واجب (۳) است دنبال هم باشد و بین آنها فاصله نیفتد. (م ۱۰۶۹)

نیابت در ذبح

۳۶۰ تمام افراد می توانند ذبح را به شخص دیگری نیابت بدهند و خودشان حیوان را ذبح نکنند و چون امروزه بانوان را به

۱- آیه الله مکارم: لباسی که مورد نیاز است لازم نیست بفروشد.

آیه الله تبریزی، آیه الله صافی: فرقی بین لباس و غیر لباس نیست.

نظر آیه الله خامنه ای نسبت به فروش لوازم اضافه سفر به دست نیامد.

۲- آیه الله تبریزی، آیه الله بهجت: سه روز اول را می تواند پس از شروع به اعمال عمره تمتع از اول ماه ذی الحجه بگیرد.

آیه الله صافی: این سه روز یا کاملاً قبل از عید قربان قرار گیرد، هفتم، هشتم و نهم، یا پس از بازگشت از منا و تا آخر ذی الحجه.

۳- آیات عظام فاضل، مکارم، سیستانی، صافی: بنا بر احتیاط مستحب.

آیه الله بهجت: واجب نیست دنبال هم باشد.

ص ۱۷۸

قربانگاه راه نمی دهند، به ناچار باید برای ذبح به دیگران نیابت

بدهند، از این جهت آشنایی با شرایط قربانی و برخی مسائل دیگر مورد نیاز خواهران نمی باشد و از آوردن آنها در این کتاب صرف

نظر می کنیم. (م ۱۰۴۱)

۳۶۱ ذبح نیز از عبادات است و باید با نیت انجام شود، بنابراین در صورتی که ذبح را به دیگری نیابت بدهد، نایب باید نیت کند، هرچند احتیاط آن است که خودش هم نیت کند (۱) یعنی بدین قصد که آن شخص از طرف او حیوانی را ذبح کند به او نیابت بدهد قربه الی الله و به همین قصد باشد تا قربانی برای او انجام شود. (م ۱۰۴۱ و ۱۰۴۴)

۳۶۲ کسی که به او نیابت داده می شود تا حیوان را ذبح کند باید شیعه دوازده امامی باشد. (۲) (م ۱۰۴۲)

۱- آیه الله تبریزی: خودش باید نیت کند، و احتیاط مستحب است نایب هم نیت کند.

آیه الله مکارم: حاجی نیت می کند.

۲- آیات عظام تبریزی، سیستانی، مکارم، بهجت، صافی: اگر مسلمان باشد کافی است.

آیه الله خامنه ای، آیه الله فاضل: اگر او را در انجام قربانی که یک عمل حج است، نایب کرده باشد لازم است شیعه دوازده امامی باشد ولی اگر فقط ذبح را از او خواسته باشد مثلاً خودش حیوان را جدا کرده و حاضر است و نیت می کند و تنها او با چاقویش سر می برد، لازم نیست شیعه باشد.

ص ۱۷۹

۳۶۳ اگر برای خریداری و ذبح، به کسی نیابت دهد باید مطمئن شود که عمل کرده است و گمان کفایت نمی کند. (۱) بنابراین بهتر است به افراد مورد اطمینان نیابت دهند. (م ۱۰۴۸)

۳۶۴ اگر به کسی نیابت بدهد برای خریداری کردن و ذبح و نایب انجام دهد و بعد از آن، شخصِ مُحرَم احتمال داد که نایب به شرایط عمل نکرده است، مثلاً حیوان لاغری خریده است. به این احتمال اعتنا نکند و ذبح او کافی است. (م ۱۰۴۷)

۳۶۵ چون معمولاً کسانی که از طرف زائران برای ذبح نایب می شوند در قربانگاه ذبح را به دیگری می سپارند، بهتر است به نایب این وکالت را بدهند که او حق داشته باشد خودش ذبح کند یا

به دیگری بسپارد. (م ۱۱۰۵)

۳۶۶ اگر شخصی بدون گرفتن وکالت در ذبح، از طرف همسرش یا شخص دیگری قربانی نماید و به خیال این که او راضی است و مطمئن است که اگر به او بگوید خوشحال می شود، کافی نیست. (۲) (م ۱۰۸۸ و ۱۰۸۹)

۱- آیه الله تبریزی: اگر نایب مورد اطمینان باشد و خبر دهد بعد از ذبح، کافی است.

آیه الله بهجت: احتیاطاً اطمینان لازم است.

۲- آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت کرده و شاهد حال دال بر رضایت بوده، به طوری که اگر او بفهمد راضی است، کفایت می کند.

آیه الله خامنه ای: بنا بر احتیاط واجب بدون اجازه قبلی از او، کفایت نمی کند.

تقصیر

۳۶۷ پس از قربانی، بانوان باید تقصیر کنند یعنی مقداری از ناخن (۱) یا موی خود را بچینند. (م ۱۱۲۰)

۳۶۸ پس از تقصیر، (۲) تمام کارهایی که به واسطه احرام حرام شده بود، حلال می شود، بجز:

- استعمال عطریات و بوی خوش.

- حرام بودن زن و مرد بر یکدیگر.

- شکار حیوانهای صحرایی.

که اولی پس از طواف و نماز طواف حج و سعی و دوومی نیز پس از طواف نساء (۳) حلال می شود ولی صید، تا زمانی که در منطقه

حرم است، همچنان حرام است. (م ۱۱۴۱ و ۱۱۷۹)

۳۶۹ بنا بر احتیاط واجب (۴) اعمال روز عید قربان در منا به این

۱- آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب، کوتاه کردن ناخن به تنهایی کافی نیست.

۲- آیه الله فاضل: و دو عمل دیگر منا را که رمی و ذبح است انجام داد و تقصیر کرد حلال می شود.

۳- احکام طواف حج و سعی و طواف نساء خواهد آمد.

۴- آیه الله خامنه ای، آیه الله مکارم: این ترتیب واجب است و اگر رعایت نکند، گناه کرده، اما عملش صحیح است.

آیه الله تبریزی: واجب است که ذبح پس از رمی جمره عقبه باشد و بنا بر احتیاط، تقصیر باید پس از آن دو باشد.

آیه الله سیستانی: می تواند قبل از ذبح تقصیر کند در صورتی که قربانی را در جایی که ذبح در آن مکان جایز است تهیه کرده

باشد.

ص ۱۸۱

ترتیب باید انجام شود:

- رمی جمره عقبه.

- قربانی.

- تقصیر. (م ۱۱۳۹ و ۱۱۴۲)

۳۷۰ اگر حاجی برای قربانی به کسی وکالت دهد، تا وکیل او قربانی نکرده، نباید تقصیر کند، (۱) بنابراین، بانوان باید صبر کنند تا به آنها اطلاع داده شود که قربانی انجام شده و پس از اطمینان به ذبح شدن حیوان، تقصیر کنند. (م ۱۱۴۴)

زمان تقصیر

۳۷۱ احتیاط مستحب است (۲) در روز عید قربان تقصیر کند، گرچه جایز است تا روز سیزدهم ذی حجه تأخیر اندازد. (م ۱۱۳۱)

۱- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط نمی تواند تقصیر کند.

۲- آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب است که روز عید تقصیر کند.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب آن است که روز عید تقصیر کند و اگر روز عید انجام نداد، تا آخر ذی حجه وقت دارد.

مکان تقصیر

۳۷۲ محل تقصیر در حج، منا است و بدون عذر جایز نیست در جای دیگر تقصیر کند. (م ۱۱۳۰)

۳۷۳ اگر در منا تقصیر نکرد و از آنجا بیرون رفت باید برگردد و در منا تقصیر کند و اگر نتواند به منا برگردد، هر جا که هست تقصیر کند و اگر ممکن است موی خود را به منا بفرستد. (۱)

(م ۱۱۳۲ و ۱۱۳۳)

مستحبات منا

۳۷۴ مستحب است حاجی، روز یازدهم و دوازدهم را در منا بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منا بیرون نرود.

۳۷۵ مستحب است بعد از نمازها تکبیر بگوید و بهتر در کیفیت تکبیر، آن است که بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أُنَّا نَا».

۱- آیه الله صافی: مستحب است موی خود را به منا بفرستد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب اگر ممکن است موی خود را به منا بفرستد.

ص ۱۸۳

وظیفه حائض، در عرفات، مشعرالحرام و منا

۳۷۶ اگر زنی در اعمال حج (در عرفات یا مشعر یا منا) قبل از طواف حج حائض شود، نسبت به وقوف و اعمال منا مشکلی پیش نخواهد آمد ولی برای انجام اعمال مکه، باید صبر کند تا پاک شود و چنانچه نتوانست تا وقت پاک شدن صبر کند، باید برای طواف و نماز نایب بگیرد و سعی را خودش بجا آورد. (با مراعات ترتیب ۱) یعنی ابتدا، نایب طواف حج و نمازش را بجا می آورد و بعد از آن خودش سعی را انجام می دهد و سپس نایب، طواف نساء و نماز طواف نساء را بجا می آورد.

اعمال مکه

۳۷۷ پس از اعمال روز عید قربان، حجاج بار دیگر باید برای انجام پنج عمل از اعمال حج به مکه برگردند اما چون وقت این اعمال تا پایان ماه ذی الحجّه ادامه دارد، می‌توانند در منا بمانند برای بقیه اعمالی که در منا، شب‌های یازدهم و دوازدهم و روزهای یازدهم و دوازدهم انجام می‌شود و بعد از ظهر روز دوازدهم از منا خارج شوند و برای بقیه اعمال به مکه بیایند. (مناسک، ص ۴۴۱ و م ۱۱۷۲)

۳۷۸ اعمال مکه به ترتیب عبارت است از:

۱- طواف حج

۲- نماز طواف حج

۳- سعی بین صفا و مروه

۴- طواف نساء (۱)

۵- نماز طواف نساء. (م ۱۱۷۳، ۱۱۸۳ و ۱۱۸۴)

۱

۱- طواف نساء نساء به معنای زنان است و این یکی از اعمال حج است و چون با انجام این طواف و نماز آن، زن و شوهر بر یکدیگر حلال می‌شوند، طواف نساء نامیده‌اند.

طواف حج و نماز و سعی

۳۷۹ کیفیت طواف حج و نماز آن وسعی، همانند طواف عمره و نماز آن وسعی است، (۱) بدون هیچ تفاوتی مگر در نیت، که در این جا باید به نیت طواف حج و نماز وسعی آن بجا آورد. (م ۱۱۷۴)

۳۸۰ بجا آوردن طواف حج و نماز و سعی قبل از تقصیر جایز نیست. بجز برای افرادی که به جهت عذری این اعمال را قبل از وقوف به عرفات بجامی آورند که تفصیل آن در بخش دوم (اعمال عمره تمتع) گذشت. (م ۱۱۳۴)

طواف نساء

۳۸۱ کیفیت طواف نساء و نماز آن هم، مانند طواف عمره و نماز آن است ولی باید به نیت طواف نساء و نماز طواف نساء انجام شود. (م ۱۱۷۴)

۳۸۲ طواف نساء و نماز آن اختصاص به مردان ندارد، بلکه بر تمام کسانی که حج (۲) بجا می آورند حتی کودکان نیز واجب است. (م ۱۱۸۱)

۱- به بخش دوم اعمال عمره تمتع مراجعه شود.

۲- عمره مفرده که جدای از حج است نیز طواف نساء دارد.

ص ۱۸۶

۳۸۳ اگر زن طواف نساء را بجا نیاورد شوهرش بر او حرام است و اگر ازدواج نکرده باشد، ازدواج حرام است. (م ۱۱۸۱ و ۱۱۸۲)
 ۳۸۴ پس از سعی، لازم نیست فوراً طواف نساء را بجا آورد و تأخیر انداختن آن تا چند روز بعد هم اشکال ندارد ولی تا زمانی که طواف نساء و نماز آن را بجا نیاورد، همچنان شوهرش بر او حرام است. (س ۱۲۰۶)

۳۸۵ طواف نساء باید بعد از طواف حج و نماز آن و سعی انجام شود و بدون عذر جایز نیست مقدم بدارد و اگر مقدم داشت باید اعاده کند تا ترتیب بین اعمال حاصل شود. (م ۱۱۸۳)

* ۳۸۶ مقدم داشتن طواف نساء و نماز آن بر سعی در حال ضرورت اشکال ندارد؛ مثلاً خانمی که خوف آن دارد حائض شود و نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند، می تواند پس از طواف حج و نماز آن، طواف نساء و نماز آن را بجا آورد و سپس سعی کند. (۱) ولی چنانچه حائض شد، باز هم احتیاط مستحب (۲) است که پس از سعی، نایب بگیرد که برایش طواف نساء و نمازش را بجا آورد. (م ۱۱۸۴)

۳۸۷ اگر سهواً یا به جهت ندانستن مسأله طواف نساء را قبل

- ۱- آیه الله سیستانی: جایز نیست قبل از سعی طواف نساء را انجام دهد و اگر نتوانست در مکه بماند تا پاک شود، می تواند از مکه خارج شود و بنا بر احتیاط واجب برای طواف نساء نایب بگیرد.
- ۲- آیه الله مکارم: احتیاط واجب است.

ص ۱۸۷

از سعی بجا آورد، طواف و سعیش صحیح است (۱) ولی احتیاط

مستحب است طواف را دوباره انجام دهد. (م ۱۱۸۵)

۳۸۸ بعد از بجا آوردن طواف نساء و نماز آن شوهر، حلال می شود و ازدواج برای دختر جایز می گردد. بنابراین هر آنچه به واسطه

احرام حرام شده بود حلال می گردد، مگر صید در حرم (۲) و

کندن درخت و گیاه حرم که این دو برای همه کس حرام است، چه مُحرم و چه غیر مُحرم. (م ۱۱۷۹)

وظیفه حائض نسبت به اعمال مکه

* قبل از طواف حج:

۳۸۹ اگر زنی، قبل از طواف حج، حائض شود، باید صبر کند تا پاک شود و اگر نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند، باید به ترتیبی

که در مسأله ۳۰۵ بیان شد عمل کند.

۱- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب باید آنها را پس از سعی، اعاده کند.

آیه الله صافی: طواف حج و سعیش صحیح است و احتیاط آن است که طواف نساء را با نمازش بعد از سعی اعاده کند و اگر

خودش نمی تواند اعاده کند نایب بگیرد.

۲- آیه الله سیستانی، آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب، صید همچنان حرام است تا روز سیزدهم ذی حجه، هر چند در خارج حرم.

ص ۱۸۸

* در بین طواف:

۳۹۰ اگر زنی در بین طواف حج حائض شود، باید فوراً از مسجد خارج شود و چنانچه قبل از تمام شدن دور چهارم (۱) حائض شده است، پس از پاک شدن، طواف را از سر می‌گیرد و بقیه اعمال را انجام می‌دهد (۲) و اگر بعد از تمام شدن دور چهارم حائض شده، پس از پاک شدن طواف را تکمیل کرده و بقیه اعمال را انجام می‌دهد، و در هر دو صورت اگر نتواند تا وقت پاک شدن در مکه

بماند، برای اعاده یا تکمیل طواف و انجام نماز طواف و طواف نساء و نماز آن نایب می‌گیرد و سعی را خودش بجا می‌آورد، به همان ترتیبی که در مسأله ۲۹۸ بیان شد.

* بعد از طواف

۳۹۱ اگر زنی پس از انجام طواف حج، قبل از نماز یا در بین نماز حائض شود، باید فوراً از مسجد خارج شود و پس از پاک شدن، نماز طواف و بقیه اعمال را انجام دهد و چنانچه نتواند تا وقت پاک شدن در مکه بماند، باید برای نماز طواف و طواف نساء

۱- آیه الله خامنه‌ای: قبل از سه شوط و نیم.

۲- آیه الله فاضل: اگر قبل از نصف طواف باشد وظیفه همان است که در متن آمده و اگر بعد از تمام شدن نصف طواف و قبل از تمام شدن دور چهارم حائض شود، پس از پاک شدن، بنابر احتیاط واجب بقیه طواف را تمام کند و دوباره اعاده کند.

ص ۱۸۹

و نماز آن نایب بگیرد و سعی را خودش انجام دهد، به همان ترتیبی که در مسأله ۳۰۵ بیان شد.

* پس از نماز طواف

۳۹۲ اگر زنی پس از نماز طواف حج، قبل از سعی، یا در بین سعی حائض شود، باید سعی را انجام دهد، و طواف نساء و نماز آن را پس از پاک شدن، بجا آورد، و چنانچه نتواند صبر کند برای انجام آن نایب می‌گیرد.

* پس از سعی

۳۹۳ وظیفه زنی که پس از انجام سعی قبل از طواف نساء یا پس از طواف و قبل از نمازش یا در بین آنها حائض شود، از مسائل قبلی واضح شد، و لازم به تکرار نمی‌باشد.

نکته قابل توجه

مشکل بانوان در ایام عادت ماهانه نسبت به اعمال عمره و حج، تنها مربوط به اعمالی است که در مسجد انجام می‌شود یعنی احرام در مسجد شجره و طواف و نماز طواف. ولی نسبت به بقیه اعمال مشکلی از این جهت ندارند، گرچه در برخی موارد به دنبال تغییر وظایف مربوط به اعمال این دو مسجد، وظیفه آنان نسبت

ص ۱۹۰

به بقیه اعمال هم عوض می شود، (۱) که با مراجعه به مسائلی که تا

کنون بیان شد، تکلیف خود را خواهند دانست. راهنمایی ۱- اگر زنی، در عرفات، یا مشعر، یا منّا متوجه شود که بعد از اعمال منّا حائض می شود و نمی تواند تا وقت پاک شدن صبر کند، مثلاً همسفرهای او به وطن برمی گردند و او نمی تواند در مکه بماند، اعمال بعد از منّا یعنی طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن را تأخیر نیندازد و بعد از اعمال روز عید در صورت امکان فوراً انجام دهد تا نیازی به نیابت نباشد. ۲- زن، پس از پاک شدن از حیض باید غسل کند و وضو بگیرد و طواف و نماز را خودش انجام دهد، ولی چنانچه احتمال دهد که پس از پاک شدن، قبل از آنکه از اول حیض ده روز بگذرد دوباره خون ببیند و نتواند دوباره اعمال را بجا آورد، می تواند به علاوه

آنکه خودش طواف و نماز را انجام می دهد، به کسی هم نیابت دهد که طواف و نماز را از طرف او انجام دهد، تا اگر بعداً دوباره خون دید و اعاده اعمال ممکن نبود، مشکلی نداشته باشد. به عنوان مثال، خانمی پس از پنج روز از حیض پاک می شود و دو روز

۱

۱- و گاهی وظیفه آنان از عمره و حج تمتع به حج افراد و عمره مفرده تبدیل می شود که چگونگی انجام حج افراد در پاورقی مسأله ۵۳ گذشت.

دیگر باید به وطن برگردد ولی برای آنکه اگر در پنج روز آینده که

جمعاً با ایام عادت ده روز می شود دوباره خون دید مشکلی نداشته باشد، می تواند به دستوری که گفته شد عمل کند، و چنانچه قبل از برگشتن به وطن - در بین ده روز - دوباره خون دید و پاک شد، باید پس از غسل و وضو اعمال را اعاده کند ولی اگر به وطن برگشته با اعمالی که نایب انجام داده است، از احرام بیرون آمده است. مستحبات اعمال مکه (۱) ۳۹۴ آنچه که از مستحبات در طواف عمره و نماز آن و سعی گفته شد اینجا نیز جاری است، و مستحب است شخصی که به جهت طواف حج می آید، در روز عید قربان بیاید و بر در مسجد بایستد و این دعا را بخواند: «اللَّهُمَّ اعْنِي عَلَى نُشْرِكِكَ وَسَيِّئَاتِنَا وَسَيِّئَاتِهِمْ لِيَأْسَأَلَكَ مَسْأَلَةَ الْعَلِيلِ الدَّلِيلِ الْمُعْتَرِفِ بِذَنْبِهِ أَنْ تَغْفِرَ لِيذُنُوبِي وَأَنْ تُزَجِّعَنِي حَاجَتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي عَجِزٌ كَرِهٌ وَالْبَلَدُ بَلَدُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُ أطلبُ رَحْمَتَكَ وَأَوْفَى طَاعَتِكَ مُتَّبِعاً لِأَمْرِكَ رَاضِياً بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْمُضْطَرِّ إِلَيْكَ الْمُطِيعِ لِأَمْرِكَ الْمُشْفِقِ مِنْ عَذَابِكَ

۱- آیه الله مکارم: این اعمال را به قصد رجا و امید مطلوبیت به جا آورد.

ص ۱۹۲

الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ أَنْ تُبَلِّغَنِي عَفْوَكَ وَتُجِيرَنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ ». پس نزد حَجْرِ الْأَسْوَدِ بیاید و آن را ببوسد، و اگر بوسیدن ممکن نشد دست به حجر بمالد و دست خود را ببوسد، (۱) و اگر آن هم ممکن نشد مقابل حجر بایستد و تکبیر بگوید و بعد آنچه در طواف عمره بجا آورده بود، بجا آورد. (م ۱۲۱۹)

۱

۱- چون هنگام ازدحام جمعیت و وجود مردان نامحرم در کنار حَجْرِ الْأَسْوَدِ، بوسیدن و دست مالیدن به حَجْرِ الْأَسْوَدِ برای بانوان ممکن نیست، بهتر است روبروی حَجْرِ الْأَسْوَدِ بایستند و تکبیر بگویند.

ص ۱۹۳

بیتوته در منا ۳۹۵ بیتوته، به معنای، شب را در جایی گذراندن است و یکی از واجبات حج بیتوته در منا است. (م ۱۲۲۰) ۳۹۶ تمام حجاج - چه آنها که برای طواف و سعی به مکه رفته اند و چه آنها که به مکه نرفته اند - باید شب های یازدهم و دوازدهم ذی حجه در منا باشند، بنابراین کسانی که به مکه رفته اند باید برای بیتوته، به منا برگردند. (م ۱۲۲۰) ۳۹۷ کسی که روز دوازدهم ذی حجه از منا نرود و تا غروب آن روز در منا باشد، باید شب سیزدهم (۱) نیز در منا بماند. (۲) و روز سیزدهم هر سه جمره را رمی کند. (م ۱۲۲۱)

- ۱- آیه الله سیستانی: چنین کسی باید شب سیزدهم را تا طلوع فجر اذان صبح در منا بماند.
- ۲- در دو فرض دیگر نیز باید شب سیزدهم در منا بماند، که چندان مورد ابتلا نمی باشد، یعنی کسی که در احرام، حیوان صحرایی صید کرده یا آمیزش جماع کرده باشد.

ص ۱۹۴

۳۹۸ بیتوته در منا نیز مانند سایر اعمال حج، از عبادات است و باید با نیت خالص برای خداوند بجا آورده شود. (م ۱۲۲۷) مقدار بیتوته ۳۹۹ مقدار واجب بیتوته از اول شب است تا نصف آن، (۱) پس افرادی که از غروب آفتاب تا نیمه شب در منا بمانند، بعد از نصف شب می توانند از منا خارج شوند ولی احتیاط مستحب است، پیش از اذان صبح وارد مکه نشوند. (م ۱۲۲۴) ۴۰۰ نیمه شب را بنا بر احتیاط واجب باید از اول غروب تا طلوع آفتاب حساب کنند (۲) و احتیاط مستحب است از مغرب شرعی حساب کنند. (م ۱۲۲۶)

- ۱- آیات عظام خامنه ای، مکارم، سیستانی، تبریزی، فاضل: می تواند از اول شب تا بعد از نیمه شب یا از قبل نیمه شب تا طلوع فجر در منا بماند.
- ۲- آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: نیمه شب از غروب آفتاب تا طلوع فجر اذان صبح حساب می شود. آیه الله تبریزی: از غروب تا طلوع فجر باید حساب کنند گرچه احتیاط برای کسی که نصف اول شب را بیتوته می کند آن است که از غروب تا طلوع آفتاب در منا بماند. آیه الله فاضل: احتیاط نیست، بلکه باید همین گونه که در متن آمده حساب کنند. آیه الله صافی: از مغرب تا طلوع فجر حساب کنند.

ترک بیتوته ۴۰۱ کسی که بدون عذر اول شب را در منا نبود احتیاط واجب (۱) است که قبل از نیمه شب برگردد به منا و تا صبح بماند و یک گوسفند کفاره بدهد. (م ۱۲۲۵ و س ۱۲۴۳) ۴۰۲ بر این افراد بیتوته در منا واجب نیست: * بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که ماندن در منا برای آنها مشقت داشته باشد. (۲) * کسانی که ترس آن دارند که اگر در منا بمانند، مال قابل توجهی از آنها در مکه از بین می رود. * کسانی که تمام شب (۳) را در مکه بیدار باشند و تا صبح

۱- آیه الله فاضل، آیه الله صافی: واجب است. آیه الله سیستانی: اگر نیمه اول را با عذر یا بدون عذر ترک کرده باشد باید نیمه دوم را بماند. پاورقی دو مسأله قبل نیز دیده شود.

۲- آیه الله صافی: اگر به سبب فراموشی یا ندانستن مسأله یا عذر دیگری مثل بیماری و پرستار بودن بیتوته را ترک کند بنا بر احتیاط باید یک گوسفند ذبح کند، هرچند گناه نکرده است.

۳- آیه الله تبریزی: اگر قبل از فرا رسیدن شب از منا خارج شده، تمام شب را در مکه عبادت کند، و اگر بخشی از شب را در منا بوده و بعد خارج شده، باقیمانده شب را در مکه به عبادت مشغول باشد. آیه الله سیستانی: کسی که از اول شب یا قبل از آن از منا بیرون رفته و در مکه در تمام مدت نیمه دوم شب تا طلوع فجر مشغول عبادت شده و اشتغال به عبادت او را از برگشتن به منا بازداشته است. آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب در مکه به اعمال مکه مشغول باشد یعنی طواف و نماز و سعی و طواف نساء و گرنه به منا برگردد. ولی اگر بعد از نصف شب از منا خارج شده، بنا بر احتیاط واجب می تواند به عبادت دیگری مشغول شود.

ص ۱۹۶

عبادت کنند و به کار دیگر نپردازند، مگر کارهای ضروری؛

مانند خوردن، آشامیدن و تجدید وضو. (۱) (م ۱۲۲۲) ۴۰۳ مقدار شب برای کسی که به جای بیتوته در مکه به عبادت می پردازد، از مغرب (۲) است تا طلوع فجر یعنی وقت اذان صبح. (س ۱۲۵۱) ۴۰۴ کسی که بیتوته در منا را ترک کرده است، باید برای هر شب یک گوسفند قربانی کند، (۳) امّا بر کسی که در مکه به عبادت مشغول بوده، کفّاره واجب نیست. (م ۱۲۲۹ و ۱۲۳۱) ۴۰۵ اگر قسمتی از وقت بیتوته را در منا نباشد چه دیرتر به منا برسد یا زودتر از منا بیرون برود، چه معذور باشد یا نباشد،

-
- ۱- بجز این افراد، کسان دیگری نیز هستند که بیتوته بر آنها واجب نیست ولی امروزه چندان مورد ابتلا نمی باشد. بدین جهت از آوردن آنها در این نوشته صرف نظر شد.
  - ۲- آیه الله سیستانی: از غروب آفتاب است تا طلوع فجر.
  - ۳- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

ص ۱۹۷

احتیاط واجب (۱) آن است که یک گوسفند قربانی کند. (م ۱۲۳۵) ۴۰۶ گوسفندی که به عنوان کفاره ترک بیتوته باید قربانی شود، لازم نیست شرایط قربانی حج را داشته باشد (۲) و لازم نیست در مکه یا منا ذبح کند، حتی می تواند پس از برگشت به محل خود ذبح کند. گرچه احتیاط مستحب است در منا ذبح کند. (م ۱۲۳۳ و ۱۲۳۴)

-
- ۱- آیه الله صافی: کسی که برای انجام اعمال حج به مکه آمده و نتوانسته است خود را تا گذشت قسمتی از شب به منا برساند، بر او کفاره واجب نیست اگرچه بعد از نیمه شب به منا رسیده باشد. به حاشیه مسأله ۳۹۹ نیز مراجعه شود.
  - ۲- آیه الله بهجت: احتیاط آن است که شرایط قربانی حج را داشته باشد. آیه الله خامنه ای، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید در منا قربانی کند آیه الله سیستانی ولی اگر در منا قربانی نکرد هر جا که باشد کفایت می کند.

ص ۱۹۸

رمی جمرات ۴۰۷ در روز یازدهم و دوازدهم ذی حجه، حجاج باید به هر یک از سه ستون - جمره اولی، جمره وسطی و جمره عقبه - هفت عدد سنگ بزنند. (م ۱۲۵۳) ۴۰۸ اشخاصی که باید شب سیزدهم را در منا بمانند، واجب است (۱) روز سیزدهم نیز جمرات را رمی کنند. (م ۱۲۵۴) وقت رمی ۴۰۹ وقت رمی جمرات در روزهای ۱۱ و ۱۲ همانند رمی جمره عقبه در روز عید، از طلوع آفتاب تا غروب است. (م ۱۲۵۶) ۴۱۰ کسی که در روز عید موفق به قربانی و تقصیر نشده است، می تواند در روز یازدهم قبل از این اعمال، رمی جمرات را انجام دهد. (س ۱۳۰۳)

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: احتیاط واجب است.

۲- به مسأله ۳۹۷ مراجعه شود.

ص ۱۹۹

رمی شبانه ۴۱۱ بجز رمی روز عید که بانوان می توانند در شب انجام دهند، رمی جمرات در روزهای بعد را مانند دیگران باید از طلوع آفتاب تا غروب انجام دهند و رمی در شب جایز نیست، مگر برای کسی که از رمی در روز معذور باشد، مانند مریض، علیل و کسی که از زیادی جمعیت می ترسد. (۱) (م ۱۲۵۶ و ۱۲۵۷ و س ۱۳۰۵) ۴۱۲ کسی که از رمی در روز معذور نیست ولی موفق به رمی نشود، نمی تواند شب رمی کند، بلکه باید روز بعد، قضای آن را بجا آورد، که احکام آن خواهد آمد. (م ۱۲۵۶ و ۱۲۶۲) ۴۱۳ کسانی که رمی شبانه برای آنها جایز است می توانند شب قبل یا شب بعد آن روز رمی را انجام دهند. (۲) (م ۱۲۵۷) ۴۱۴ کسانی که از رمی در روز معذورند، می توانند به

۱- ۲-

۱- به مسأله ۳۵۱ نیز مراجعه شود.

۲- آیه الله تبریزی: برای چنین کسانی جایز است رمی را شب آن روز انجام دهند و این بر نیابت مقدم است. آیه الله سیستانی: بانوانی که در روز به خاطر زیادی جمعیت یا چیز دیگر نمی توانند رمی کنند، باید برای رمی، در روز نایب بگیرند. آیه الله بهجت: اگر می داند آن روز رمی کند می تواند شب قبل رمی کند و اگر می داند که نمی تواند فردا قضایش را بجا آورد می تواند شب بعد انجام دهد.

ص ۲۰۰

جای رمی شبانه، نایب بگیرند که رمی را در همان روز انجام دهند. (۱) (س ۱۲۸۶) کیفیت رمی ۴۱۵ شرایط و تعداد ریگ ها و کیفیت رمی، همان گونه است که در بحث رمی جمره عقبه بیان شد. (۲) (م ۱۲۵۵) ترتیب رمی ۴۱۶ مراعات ترتیب بین رمی جمرات واجب است، به این معنا که حاجی ابتدا باید به جمره اولی، سپس به وسطی و در نهایت به جمره عقبه سنگ بزند. (م ۱۲۵۸)

- ۱- آیات عظام تبریزی، صافی، بهجت: باید شب رمی نمایند. آیه الله خامنه‌ای: اگر عذری دارد که مجوز رمی شبانه است مثل خوف از ازدحام جمعیت، موردی برای نیابت نیست ولی اگر عذری است که در روز پدید آمده می تواند نایب بگیرد ولی اگر در شب عذر برطرف شد احتیاط واجب است که رمی را خودش در شب نیز انجام دهد. آیه الله سیستانی: باید نایب بگیرد و نمی تواند در شب رمی کند، مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منا معذور باشند. آیه الله مکارم: تا در شب بتواند رمی کند بنا بر احتیاط واجب نایب گرفتن جایز نیست. آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که شب رمی کنند.
- ۲- به ص ۱۶۵ مراجعه کنید.

ص ۲۰۱

۴۱۷ اگر رمی را به ترتیبی که گفته شد انجام ندهد، باید آنچه را که بر خلاف ترتیب انجام داده، دوباره بزند؛ مثلاً اگر اول به جمره وسطی سنگ زده و بعد به جمره اولی باید جمره وسطی را دوباره رمی کند و سپس جمره عقبه را و لازم نیست جمره اولی را دوباره سنگ بزند. (م ۱۲۵۹) ۴۱۸ در حکم مسأله قبل، فرقی نیست که از روی علم و عمد ترتیب را برهم زده باشد یا سهو و نسیان، یا از روی ندانستن مسأله، که در هر صورت باید دوباره رمی کند تا ترتیب حاصل شود. (م ۱۲۶۰) نیابت در رمی ۴۱۹ وظیفه کسی که از رمی معذور است؛ مانند مریض، طفل معلول بدین شرح است: * باید به دیگری نیابت بدهد تا رمی را برایش انجام دهد. * اگر نمی تواند خودش نایب بگیرد، مانند شخص بیهوش یا طفل کوچک، باید سرپرست او یا شخص دیگری از طرف او انجام دهد. (۱) * به احتیاط واجب، نایب، رمی را تا زمان مأیوس شدن از رمی خود معذور تأخیر بیندازد. (۲)

۱- آیه الله مکارم: و در سال بعد نایب بگیرد.

۲- آیه الله خامنه ای، آیه الله سیستانی: می تواند قبل از مأیوس شدن هم نایب بگیرد ولی اگر بعداً خودش توانست رمی کند، باید خودش رمی را دوباره انجام دهد ولی اگر پس از مأیوس شدن، نایب بگیرند، اعاده لازم نیست.

ص ۲۰۲

* بهتر است در صورت امکان، شخص معذور را ببرند و در حضور او رمی کنند و اگر می شود ریگ را در دست او بگذارند و بیندازند. (۱) (م ۱۲۷۰) ۴۲۰ کسی که برای رمی نایب شده است، می تواند ابتدا رمی خودش را انجام دهد و سپس رمی کسی که از طرف او نایب است یا به عکس و می تواند هر یک از جمرات را اول برای خودش رمی کند، سپس برای دیگری یا به عکس و سپس به سراغ جمره بعدی برود. (س ۱۲۹۷) ۴۲۱ مردی که می تواند در روز رمی جمره کند، اگر از طرف زنی برای رمی نایب شود، نمی تواند رمی او را در شب انجام دهد. (س ۱۲۹۵) ۴۲۲ کسی که در وقت شلوغی جمعیت از رمی ناتوان است ولی اطمینان دارد که در وقت خلوت روز می تواند رمی کند، باید صبر کند و در وقت خلوت خودش رمی کند و نباید به دیگری نیابت بدهد. (م ۱۲۸۷)

۱- آیه الله بهجت: احتیاط آن است که علاوه بر این کار، نایب هم از طرف او رمی کند.

ص ۲۰۳

قضای رمی جمرات ۴۲۳ اگر در یکی از روزها رمی را فراموش کند، یا عمداً انجام ندهد، واجب است روز بعد قضای آن را بجا آورد. (م ۱۲۶۲) ۴۲۴ اگر رمی دو روز را ترک کند، روز بعد باید هر دو را قضا کند. (همان) ۴۲۵ واجب است (۱) قضای رمی روز گذشته را بر رمی آن روز مقدم بدارد، یعنی ابتدا رمی روز گذشته را بجا آورد و سپس رمی آن روز را، بنابراین اگر رمی دو یا سه جمره را ترک کرده باشد روز بعد باید ابتدا قضا را بجا آورد و سپس ادا را، یعنی نمی‌تواند ابتدا به یک ستون چهارده سنگ بزند، هفت عدد به نیت قضا و هفت عدد به نیت ادا و سپس سراغ جمره بعد برود، بلکه باید ابتدا قضای روز گذشته را کامل کند و سپس وظیفه آن روز را انجام دهد. (م ۱۲۶۳) ۴۲۶ همچنانکه قضای رمی جمرات سه گانه واجب است،

۱- آیه الله تبریزی: احتیاط آن است که بین رمی آن روز و قضای روز گذشته فاصله بیندازد و قضای روز گذشته را بیش از رمی آن روز بجا آورد و قضای روز قبل طرف صبح و رمی آن روز هنگام ظهر باشد. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب این است که بین رمی آن روز و قضای گذشته فاصله بیندازد و قضا را بر ادا مقدم بدارد و احتیاط مستحب است که قضا را در اول روز و رمی آن روز را هنگام ظهر انجام دهد. آیه الله مکارم: واجب نیست، بلکه افضل است مگر در صورت عمد که احتیاط رعایت ترتیب است.

ص ۲۰۴

قضای رمی بعضی از جمرات نیز واجب است، پس اگر در روز یازدهم

جمره اولی را رمی کرد و دوتای دیگر را رمی نکرد، روز بعد ابتدا جمره وسطی و عقبه را به نیت قضای روز گذشته رمی کند و سپس هر سه جمره را به نیت رمی آن روز سنگ بزند. (۱) (م ۱۲۶۴) اگر در روز بعد بفهمد که جمرات را در روز قبل بر خلاف ترتیب سنگ زده است، باید آنها را به طوری که ترتیب حاصل شود قضا کند، بعد وظیفه این روز را بجا آورد. (م ۱۲۶۵) اگر روز بعد بفهمد که تمام یا بعضی از جمرات را در روز گذشته، کمتر از هفت عدد سنگ زده است، پس اگر کمتر از چهار عدد سنگ زده باشد باید با مراعات ترتیب، ابتدا قضای روز گذشته را دوباره هفت عدد سنگ بزند ولی اگر کمتر از چهار عدد نباشد، احتیاط واجب آن است که ابتدا نقص روز گذشته را تکمیل کند و سپس وظیفه این روز را بجا آورد. (م ۱۲۶۶) شکایات رمی بسیاری از مسائل شکایات رمی، در بحث رمی جمره عقبه گذشت، (۲) ولی برخی از آنها که مناسب این قسمت می باشد بدین شرح است: ۴۲۹ اگر وقتی که مشغول رمی جمره عقبه است، شک کند،

۱- به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- به ص ۱۷۰ مراجعه شود.

ص ۲۰۵

اولی یا دومی، یا هر دو را رمی کرده یا نه، یا شک کند صحیح انجام داده یا نه، به شک خود اعتنا، نکند. (م ۱۲۷۶) ۴۳۰ اگر پس از رمی یک جمره، در تعداد آنها شک کند که هفت عدد بود یا کمتر: * چنانچه مشغول رمی جمره بعدی نشده است ر باید آنچه را که احتمال کمبود می دهد بزند تا یقین کند هفت عدد به جمره خورده است، حتی اگر از رمی دست کشیده و مشغول کارهای دیگر هم شده باشد، بنا بر احتیاط واجب (۱) همین وظیفه را دارد. * * مشغول رمی جمره بعدی شده است ر اگر می داند کمتر از چهار سنگ زده است، بنا بر احتیاط واجب بقیه را بزند تا به هفت برسد، ولی اگر در کمتر از چهار شک داشته باشد، مثلاً نمی داند سه سنگ زده یا بیشتر، بنا بر چهار بگذارد و سه سنگ دیگر بزند. (۲) (م ۱۲۷۷ و ۱۲۷۹)

۱- آیه الله تبریزی: بلکه باید این گونه عمل کند. آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست. آیه الله سیستانی: اگر شک بعد از فارغ شدن از رمی و دست کشیدن از آن باشد اعتنا نکند.

۲- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب. آیات عظام سیستانی، تبریزی، صافی: در هیچکدام از دو فرض مسأله به شک خود اعتنا نکند.

ص ۲۰۶

* ۴۳۱ اگر یقین کند که روز گذشته یکی از سه جمره را رمی نکرده ولی نداند کدام است، اگر رمی جمره عقبه را قضا کند، کافی است، ولی احتیاط مستحب است که هر سه را قضا کند. (۱) (م ۱۲۷۸) ۴۳۲ اگر بعد از رمی هر سه جمره یقین کند که یک سنگ یا دو سنگ یا سه سنگ از یکی از جمرات ناقص شده، باید هرچه را احتمال کسری می دهد، به هر یک از سه جمره بزند. (م ۱۲۸۰) ۴۳۳ اگر پس از گذشتن وقت هر سه روز یقین کند که یک روز را رمی نکرده و نداند کدام روز است باید هر سه روز را قضا کند، (۲) با مراعات ترتیب. گرچه به احتمالی قضای روز آخر کافی است. (م ۱۲۸۲) برخی از احکام و مستحبات رمی در بحث رمی جمره عقبه گذشت.

۱- آیات عظام صافی، بهجت، مکارم: این احتیاط واجب است.

۲- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب باید هر سه روز را قضا کند، با مراعات ترتیب و می تواند اکتفا کند به رمی سه جمره به ترتیب به قصد مافی الذمه. آیه الله تبریزی: کافی است که قضای یک روز را انجام دهد به قصد آنچه بر عهده اوست و می تواند اکتفا کند به رمی جمره عقبه. آیه الله مکارم: کافی است یک روز را به نیت مافی الذمه انجام دهد. آیه الله بهجت: احتیاط آن است که هر سه جمره را قضا کند. آیه الله سیستانی: قضای رمی جمره عقبه کافی است.

ص ۲۰۷

کوچ از منا ۴۳۴ بعد از ظهر در روز دوازدهم ذی حجه، حجاج می توانند از منا خارج شوند و جایز نیست قبل از ظهر از منا کوچ کنند و بیرون بروند. (م ۱۲۳۶) ۴۳۵ بیرون رفتن از منا، در روز دوازدهم واجب نیست و از اعمال حج نمی باشد، ولی کسی که از منا نرود و تا غروب در آنجا بماند، باید شب سیزدهم را نیز در منا بیتوته کند و روز سیزدهم نیز جمرات سه گانه را سنگ بزند (۱) ولی در روز سیزدهم لازم نیست تا ظهر در منا بماند و هر وقت بخواهد می تواند برود. (م ۱۲۲۱، سؤم و م ۱۲۳۶ و م ۱۲۵۴) ۴۳۶ در کوچ کردن بعد از ظهر روز دوازدهم، زن ها هم حکم مردان را دارند، بنابراین اگر نتوانند رمی را در روز انجام دهند و شب دوازدهم جمرات را رمی کردند و تا صبح در منا بودند، نمی توانند قبل از ظهر از منا کوچ کنند، مگر آن که از ماندن تا آن وقت معذور باشند. (م ۱۲۳۸ و س ۱۲۴۷) ۴۳۷ در منا بودن روز دوازدهم واجب نیست و آنچه واجب است، نرفتن از منا قبل از ظهر آن روز است، بنابراین حجاج

۱- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید جمرات را رمی کند.

ص ۲۰۸

می توانند (۱) شب دوازدهم، پس از بیتوته واجب - بعد از نصف شب - از منا خارج شوند ولی باید فردا برای رمی جمرات به منا برگردند، هر وقت از روز که باشد (۲) - از طلوع آفتاب تا غروب - ولی اگر قبل از ظهر آمدند باید تا ظهر بمانند. (س ۱۲۴۷ و ۱۲۴۸ و ۱۲۴۹) ۴۳۸ هر چند کوچ کردن از منا، قبل از ظهر روز دوازدهم جایز نیست ولی اگر رفت، واجب نیست (۳) برای کوچ بعد از ظهر به منا برگردد. (م ۱۲۳۷) سیر اعمال حج تمتع ۴۳۹ در پایان بحث اعمال حج تمتع، به طور مختصر سیر اعمال آن را جهت یادآوری و یادسپاری بیشتر می آوریم: ۱ - در مکه مُحرم می شوند به احرام حج تمتع ۲ - سپس به عرفات می روند برای وقوف از ظهر تا مغرب روز عرفه (۹ ذی حجه) .

- ۱- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب باید صبر کند تا فردا ظهر. آیه الله فاضل: اگر از رمی در روز و ماندن تا بعد از ظهر دوازدهم عذر داشته باشد می تواند برود. وگرنه، باید صبر کند و بعد از ظهر با مردم کوچ کند.
- ۲- آیه الله تبریزی: اگر می تواند باید قبل از ظهر به منا برگردد. آیه الله بهجت، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب باید برگردد.
- ۳- به حواشی مسأله قبل مراجعه شود.

ص ۲۰۹

۳- شب دهم به مشعر الحرام می روند برای وقوف در مشعر. ۴- بعد از نصف شب یا فردای آن شب (روز عید قربان) به منا می روند برای انجام اعمال روز عید یعنی رمی جمره عقبه، قربانی و تقصیر بعد از اعمال روز عید، در منا می مانند برای بیتوته، یا به مکه می روند برای اعمال بعد از منا ۵- اگر به مکه رفتند، به مسجد الحرام می روند برای طواف حج و نماز آن ۶- سپس به مسعی (راهرو بین صفا و مروه) می روند برای انجام سعی بین صفا و مروه ۷- بار دیگر به مسجد الحرام بر می گردند برای طواف نساء و نماز آن ۸- سپس به منا بر می گردند برای ماندن شبهای ۱۱ و ۱۲ در آنجا و رمی جمرات سه گانه در روزهای ۱۱ و ۱۲ ذی حجه ۹- بعد از ظهر روز دوازدهم، حجاج از منا خارج می شوند و اعمال حج به پایان می رسد. ولی کسانی تاکنون، اعمال مکه (طواف حج، نماز طواف، سعی و طواف نساء) را انجام نداده اند، پس از برگشت به مکه آن اعمال را انجام می دهند.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
 ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال
 دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان
 تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:
www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳-۲۳۵۷۰۲۳ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور
 کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده ولی
 جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل
 و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق
 روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱
 ۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید
 ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده
 است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار
 شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،
 هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی
 اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از
 پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجت های خدای متعال،
 خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رها کردن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی
 همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش
 از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند
 آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

